

У. Сатърсет Моъм

Луна и зрочи

СЪМЪРСЕТ МОЪМ ЛУНА И ГРОШ

Превод: Каталина Събева

chitanka.info

Макар и непризнат от академичната литературна критика в Англия, Уилям Съмърсет Моъм (1874–1965) е известен в целия свят със своите романи, разкази и пиеси. В „Луна и грош“ (1919) Моъм е използвал някои факти от живота на френския художник Пол Гоген. Но това не е романизирана биография на Гоген. Този роман е едно изследване на природата на изкуството, на онази магия на творчеството, която ражда красота. А както ни казва един от героите на Моъм: „Красотата е онова необикновено и удивително нещо, което художникът в тежки душевни терзания изтръгва и досътворява от хаоса на света. И когато я създаде, не е дадено на всички да я познаят. За да я усетиш, трябва да изминеш пътя на художника. Тя е като мелодия, която той ти пее, но за да я чуе сърцето ти, са нужни знания, чувствителност и фантазия“.

I

Трябва да призная, че когато се запознах с Чарлс Стрикланд, не забелязах нито за миг нещо необикновено в него. Днес обаче малцина са тези, които ще отрекат, че той бе велик. Тук не става дума за величието на преуспелия политик или прославения воин. То е отличителна черта по-скоро на заеманото положение, отколкото на самия човек, и всяка промяна в обстоятелствата го свежда до съвсем незабележими размери. Твърде често излиза, че един свален министър-председател не е бил нищо повече от помпозен оратор, а генералът, останал без армия — безобиден пазарен герой. Величието на Чарлс Стрикланд бе истинско. Може и да не харесвате творбите му, но едва ли ще можете да му откажете да ги почетете с интереса си. Той тревожи и завладява. Мина времето, когато му се присмиваха, и вече не е признак на ексцентричност да го защитаващ, нито на извратеност да го величаеш. Недостатъците му се приемат като неизбежно допълнение към неговите достойнства. Би могло още да се спори за мястото му в изкуството — възхвалите на почитателите му са вероятно също тъй изменчиви, както и пренебрежението на неговите хулители, но едно не ще подлежи никога на съмнение и то е, че той бе гениален. За мен най-интересното нещо в изкуството е личността на твореца; ако тя е неповторима, склонен съм да простя хиляди недостатъци. Предполагам, че Веласкес е бил по-добър художник от Ел Греко, но традицията охлажда възторга ни от него, докато критянинът, чувствен и трагичен, принася тайнството на душата си като една постоянна жертва. Всеки човек на изкуството — художник, поет или музикант, със своето творчество, възвишено или красиво, задоволява естетическите ни потребности; ала това по своята първичност се доближава до половия инстинкт, защото художникът неизменно ни поднася един още по-голям дар — самия себе си. Проникването в неговата тайна крие нещо от очарованието на детективския роман. Това е една загадка, която дели с вселената достойнството да няма отговор. И най-незначителните творби на Стрикланд разкриват една

личност странна, сложна и изтерзана, и точно това не позволява дори и на онези, които не харесват картините му, да останат безразлични към тях; точно това разпали такъв дълбок интерес към неговия живот и личността му.

Едва четири години след смъртта на Стрикланд Морис Юре написа онази статия в „Mercure de France“, която спаси неизвестния художник от забравата и прокара дирята, поета от повече или по-малко верни на автора последователи. Дълго време във Франция никой друг критик не се бе радвал на такъв неоспорим авторитет — твърденията на Юре грабнаха публиката; на пръв поглед те изглеждаха екстравагантни, ала по-късно оценката му се потвърди. И сега славата на Чарлс Стрикланд твърдо се крепи на онези редове, които написа Морис Юре. Изгревът на тази слава е едно от най-романтичните явления в историята на изкуството. Ала аз смятам да се занимавам с творчеството на Стрикланд само дотолкова, доколкото то засяга личността му. Все пак не мога да се съглася с художниците, които надменно твърдят, че любителят не разбира нищо от живопис и най-добре можел да изрази своята почит към творбите им чрез мълчание и чекова книжка. Нелепо заблуждение, според което изкуството е само занаят, понятен единствено за своя майстор; не — изкуството е израз на чувство, а чувството говори на език, разбираем за всички. Ще призная обаче, че критикът, който няма практически познания за техниката, рядко може да оцени истинската художествена стойност на едно произведение. А моето невежество по отношение на рисуването е изключително. За щастие не се налага да поемам подобен риск, тъй като приятелят ми Едуард Легат, способен писател и възхитителен художник, е разгледал изчерпателно делото на Чарлс Стрикланд в една малка книга^[1], прелестен образец на стил, какъвто в Англия не владеят тъй добре, както във Франция.

В прочутата си статия Морис Юре направи сбито изложение на живота на Стрикланд, достатъчно добре премерено, за да изостри интереса на любознателните, В своята безкористна страст към изкуството той искрено желаше да насочи интереса на посветените към един изключително оригинален талант; но като добър журналист той знаеше, че „жаждата за сензации“ ще му помогне да постигне полесно своята цел. И когато хора, общували със Стрикланд в миналото — разни писатели, познавали го от Лондон, художници, срещали го в

монмартърските кафенета, — откриха с изненада, че са имали работа не с един от многобройните неуспели художници, а с истински гений, във френските и американските списания започнаха да се появяват една след друга статии: ту спомени на един, ту възхвали на друг, които допринесоха за известността на художника и подхранваха любопитството на публиката, без да го задоволят докрай. Темата бе благодатна и усърдният Вайтбрехт-Ротхолц в своята внушителна монография^[2] успя да представи забележителен списък от имена на специалисти, писали за Стрикланд.

Склонността към създаване на митове е дълбоко присъща на човека. Той ненаситно се вкопчва във всички изненадващи или загадъчни събития от живота на онези, които са изпъкнали по някакъв начин над своето обкръжение, и си сътворява легенда, в която след това сам фанатично започва да вярва. Това не е нищо друго освен бунта на романтизма срещу баналното в живота. Събитията в тази легенда се превръщат в най-сигурния паспорт на героя за безсмъртие. Ироничният философ размишлява с усмивка, че сър Уолтър Рали е по-дълбоко запечатан в паметта на човечеството с това, че е постлал плаща си, за да мине по него кралица Елизабет I, отколкото с това, че е наложил името на Англия в неоткрити дотогава земи, Чарлс Стрикланд водеше затворен живот. Той си печелеше повече врагове, отколкото приятели. Ето защо онези, които пишеха за него, трябваше да допълнят оскъдните си спомени с живо въображение, а очевидно в малкото, което се знае за този човек, има достатъчно храна за романтични писания; в живота му са се случвали много странни и ужасни неща, в самия него се таеше нещо свирепо, а съдбата му бе покъртителна. Мина време и се появи легенда, и то толкова обстоятелствена, че мъдрият историк би се поколебал да я оспори.

Само че преподобният Робърт Стрикланд най-малко би могъл да се нарече мъдър историк. Той написа биографията^[3], както сам твърди, „за да отстрани някои погрешни схващания“, свързани с по-късния период от живота на баща му, които бяха „причинили голяма болка на още живи хора“.

Очевидно много от онова, което се разпространяваше за живота на Стрикланд, можеше да смути едно почтено семейство. Прочетох книгата и доста се позабавлявах, а после поздравих самия себе си за търпението, защото тя беше всъщност скучна, безцветна. Мистър

Стрикланд е нарисувал портрета на един отличен съпруг и баща, човек с благ нрав, трудолюбив и строго морален. Изучавайки науката, наречена, доколкото си спомням, *exe-gesis*^[4], този съвременен духовник е придобил изумителната способност да разбира и обяснява всичко, но изкусността, с която той не пропуска да „изтълкува“ тъкмо онези факти от живота на своя баща, които могат да се окажат изгодни за един предан син, ще го нареди сигурно, когато му дойде времето, сред най-почитаните сановници на църквата.

Аз вече виждам мускулестите му прасци, стегнати в епископски гамаши. Делото му бе рисковано, макар и може би благородно, тъй като общоприетата легенда е имала вероятно немалък дял за растящата слава на Стрикланд. Защото мнозина бяха привлечени от изкуството му поради отвращението, което изпитваха към неговата личност, или от състрадание към мъчителната му смърт, а добронамерените усилия на сина действаха като студен душ върху почитателите на бащата. Не случайно скоро след дискусията, последвала публикуването на тази биография, една от най-значителните картини на Стрикланд — „Самаритянката“, продадена в Кристи^[5], получи двеста трийсет и пет лири по-малко в сравнение с девет месеца преди това, когато бе купена от видния колекционер, чиято внезапна кончина я изкара още веднъж на търг.

Едва ли силата и оригиналността на Чарлс Стрикланд щяха да бъдат достатъчни, за да променят това положение, ако поради забележителната си любов към митовите хора не бяха отхвърлили с досада един разказ, който само ги бе разочаровал в ненаситната им жажда за необикновеното. Докато накрая д-р Вайтбрехт-Ротхолц написа онова, което окончателно разсея опасенията на всички почитатели на изкуството.

Д-р Вайтбрехт-Ротхолц принадлежи към онази школа историци, които вярват, че човекът е не само лош по природа, но и много по-лош; читателят обаче сигурно получава по-голямо удоволствие от техните книги, отколкото от книгите на автори, които с видимо злорадство представят най-великите романтични личности за образци на семейни добродетели. Самият аз бих съжалявал, ако някой успее да ме убеди, че Антоний и Клеопатра не са били свързани от нищо друго, освен от икономически интереси, и ще са ми нужни много повече доказателства, отколкото, слава богу, изобщо би имало, за да повярвам,

че Тиберий е бил също такъв безупречен монарх като, да речем, крал Джордж V. Д-р Вайтбрехт-Ротхолц се е разправил по такъв начин с невинната биография от преподобния Р. Стрикланд, че не може да не изпитаме съчувствие към нещастния свещеник. Неговата благоприличия сдържаност е обявена за лицемерие, неговите извъртания са наречени чисти лъжи, а мълчанието му е заклеймено като предателство. По силата на тези дребни прегрешения, простими за един син, ала осъдителни за един автор, англосаксонската раса е обвинена във фарисейство, предвзетост, фразьорство, лукавство, коварство и измама. Аз лично мисля, че е било доста прибързано от страна на мистър Стрикланд да опровергава слуха, в който много хора вярваха, че имало някакво охлаждане между баща му и майка му, и да твърди, че в едно свое писмо от Париж Чарлс Стрикланд я е нарекъл „отлична жена“. Д-р Вайтбрехт-Ротхолц успя да приложи към книгата си факсимиле на писмото и се оказа, че всъщност то звучи така: „Дявол да я вземе моята съпруга. Тя е отлична жена. Дано отиде в ада!“ Не по този начин се справяше с неудобни показания църквата в своите славни времена. Д-р Вайтбрехт-Ротхолц бе въодушевен почитател на Чарлс Стрикланд и нямаше никаква опасност да го представи в по-добра светлина. Той имаше безпогрешно око за жалките подбуди на действия, които иначе изглеждаха съвсем невинни. Освен изследовател на изкуството, той бе и психопатолог и в света на подсъзнанието почти нямаше тайни за него. Нито един мистик не е намирал по-дълбок смисъл в обикновените неща. Мистикът вижда онова, което не може да се назове с думи, а психопатологът вижда онова, за което не бива да се говори. Особено увлекателно е да следиш с каква страст този начетен автор издирва всяко обстоятелство, което би компрометирало неговия герой. Чак сърцето му се стопля, когато успее да приведе пример за жестокост или низост, тържествува като инквизитор пред аутодафе на еретик, когато с някоя забравена история успее да внесе смут в синовната почит на преподобния Робърт Стрикланд. Неговото старание е направо удивително. Нищо не се е оказало твърде дребно, та да убегне от погледа му, и можете да сте сигурни, че ако Чарлс Стрикланд е оставил неплатена сметка за пералня, тя ще бъде приложена *in extenso*^[6], а ако не е върнал заем от половин крона, нито една подробност от обстоятелствата около това не ще бъде пропусната.

---

[1] „Един модерен художник. Бележки за творчеството на Чарлс Стрикланд“ от Едуард Легат, член-кореспондент на Ирландската Кралска художествена академия, изд. Мартин Зекер, 1917. Б. а. ↑

[2] „Карл Стрикланд живот и изкуство“ от Хюго Вайтбрехт-Ротхолц, д-р на ф. н., изд. Швингел и Ханиш, Лайпциг, 1914. Б. а. ↑

[3] „Стрикланд. Човекът и неговото дело“ от сина му Робърт Стрикланд, изд. Хайнеман, 1913. Б. а. ↑

[4] Наука за тълкуване на Библията. Б. пр. ↑

[5] Тази картина е описана в каталога на зала „Кристи“ така: „Гола жена, туземка от Дружествените острови, лежи на брега на ручей, зад нея тропически пейзаж с палми, банани и т. н.“ 152/122 см. Б. а. ↑

[6] Във всички подробности (лат.). Б. пр. ↑

II

След като толкова много е писано за Чарлс Стрикланд, може би изглежда ненужно аз да добавя още. Паметникът на художника е неговото дело. Вярно е, че го познавах по-отблизо в сравнение с мнозина други; за пръв път се срещнах с него преди още да бе станал художник, а после нерядко го виждах през трудните години, които той прекара в Париж. Но мисля, че не бих записал спомените си, ако ветровете на войната не ме бяха отвели на Таити. Както е добре известно, там той прекара последните години от живота си и там аз попаднах на хора, които са му били много близки. Мисля, че мога да хвърля светлина точно върху този период от неговия трагичен живот, който остава най-неясен. Ако онези, която вярват във величието на Стрикланд, са прави, то един разказ от човек, който го е познавал лично, едва ли ще бъде излишен. Какво ли не бихме дали за спомените на някой, който е бил тъй близък с Ел Греко, както аз бях със Стрикланд!

Но аз не се оправдавам с подобни доводи. Не си спомням кой препоръчваше на хората за благото на душите си да правят всеки ден по две неща, които мразят; той е бил мъдър човек и аз неизменно следвам неговата рецепта — всеки деи ставам от сън и вечерта отново си лягам. В моя нрав обаче има нещо аскетично и ежеседмично аз бичувам плътта си с едно още по-сурово мъчение. Никога не оставям непрочетена литературната притурка на „Таймс“. Изцелително някак ми действа да си давам сметка за огромния брой написани книги, за светлите надежди на авторите им, като ги видят публикувани, и за действителната съдба, която ги очаква. Какви са изгледите някоя от тях да си пробие път през множеството? А успешните книги все едно не се помнят повече от един сезон. Само бог знае колко болка е изтърпял авторът, през какви горчивини е преминал и колко е страдало сърцето му, за да предложи на случайния читател няколко часа приятен отдих или просто да му помогне да убие скуката по време на път. Съдейки от рецензиите, много от тези книги са написани добре и грижливо,

обмисляни са дълго, а на някои с трепет е отдаден дори цял един живот. От всичко това си извличам такава поука: писателят трябва да търси награда само в удоволствието от своята работа, в освобождаването от бремето на обзелата го мисъл и безразличен към всичко друго, да не го е грижа нито за хвалбите или критиката, нито за провала или пък успеха.

Дойде войната и донесе със себе си нов начин на мислене. Младежта се обърна към богове, които ние, от по-старото поколение, не познавахме; вижда се вече посоката, в която ще тръгнат идващите след нас. Младите са буйни и съзнават силата си — без да чукат на вратата, те нахлуха и заеха нашите места. И въздухът заехтя от техните викове. Някои от възрастните подражават в лудориите на младежта, за да убедят сами себе си, че времето им още не е минало; викат заедно с най-гласовитите, но бойният вик глъхне в техните уста; те приличат на нещастните улични жени, които се опитват с молив, боя и пудра, с жалка веселост да си възвърнат илюзията за своята пролет. Помъдрите продължават пътя си сдържано и гордо. В тяхната тънка усмивка обаче прозира снизходителна насмешка. Те си спомнят как някога с не по-малко презрение и шум също стъпкаха едно преситено поколение и знаят, че и днешните смели новатори някой ден ще отстъпят своето място. Никой няма последната дума. Когато Ниневия^[1] извиси величието си към небето, новото верую бе остаряло.

Тези красиви думи винаги изглеждат нови за онези, които ги изричат, ала са казвани по същия начин стотици пъти преди тях. Люлее се напред-назад махалото. Отново се изминава един и същи кръг.

Човек понякога живее твърде дълго и от една епоха, в която е имал своето място, влиза в друга, която му е чужда. Точно тогава за любознателните започва един от най-редките спектакли в човешката комедия. Кой например си спомня днес за Джордж Краб? Навремето си той е бил прочут поет и светът признавал гения му с такова единодушие, каквото все по-рядко се среща в по-сложния съвременен живот. Учил се е от школата на Александър Поуп и писал нравоучителни истории в римувани двустишия. Дошла Френската революция, започнали Наполеоновите войни и поетите запели нови песни. Но мистър Краб продължил да пише своите нравоучителни истории в римувани двустишия. Сигурно бе чел поезията на онези младежи, които вдигали толкова шум около себе си, и предполагам, че

му се е сторила слаба. Голяма част от нея, разбира се, наистина е била такава. Но одите на Кийтс и Уърдзуърт, едно-две стихотворения на Коулридж и още няколко на Шели откриха необятни царства на духа, които никой преди тях не бе обхождал. Мистър Краб отдавна се бил изчерпал, но все пак продължил да пише своите нравоучителни истории в римувани двустишия. Аз прелиствам писаното от помладото поколение. Може някой по-пламенен Кийтс или по-ефирен Шели да е публикувал вече нови стихове, които светът с готовност ще запомни. Не зная. Възхищавам се на тяхната изисканост; макар и млади, те са така завършени, че е безсмислено да ги наричаме „обещаващи“; удивлявам се и на техния изтънчен стил, но въпреки богатия им речник (като че са разлиствали „The saurus“ — а на Роже^[2] още в люлките си) аз не ги разбирам.

Според мен те знаят твърде много и чувствата им са твърде явни; не мога да понасям дружелюбието, с което ме потупват по гърба, или сърдечността, с която ми се хвърлят на врата. Тяхната страст ми изглежда малко анемична, а мечтите им — някак скучни. Не ги харесвам. Да, аз самият съм вече в историята. Въпреки това ще продължа да пиша нравоучителни истории в римувани двустишия. Ала бих бил трижди глупак, ако го правех за нещо друго освен за собствено развлечение.

---

[1] Ниневия — великолепната столица на древното асирийско царство. В Библията се нарича „великият град“. Б. пр. ↑

[2] Голям и авторитетен: тълковен речник на английския език. Б. пр. ↑

III

Но всичко това е само между другото.

Бях много млад, когато написах първата си книга. За мой късмет тя направи впечатление и най-различни хора поискаха да се запознаят с мен.

Не без тъга бродя днес из спомените си за лондонския литературен свят — когато свенлив, но нетърпелив бях въведен в него. Отдавна вече съм го напуснал и ако романите, които описват днешните му особености, са верни, то доста неща в него са се променили. Други са местата за срещи. Челси и Блумсбъри са заменили Хампстед, Нотинг Хил Гейт и Хай Стрийт, Кенсингтън. Сред нас тогава беше чест да си под четиридесет години, а сега е немислимо да си на повече от двадесет и пет. Мисля си още, че в онези дни ние бяхме малко свенливи в чувствата си и страхът от насмешки въздържаше поклонните към превзетост. Не вярвам онази аристократична бохемия от моето време да е била кой знае колко целомъдрена, но не си спомням и да е имало такава груба разпасаност, каквато цари днес. За нас не бе лицемерие да скриваме лудориите си зад завесата от благоприлично мълчание. Нито беше задължително да наричаме нещата с повулгарните им имена. Жената още не бе получила дължимото си.

Живеех близо до гара Виктория, спомням си дългите пътувания с автобус до гостоприемните домове на литераторите. Плах и боязлив, аз дълго крачех нагоре-надолу по улицата, докато най-сетне събера смелост да натисна звънеца; и тогава, трескав от страх, бях въвеждан в задушна, пълна с хора стая. Представяха ме на знаменитост след знаменитост и ласкавите думи, които чувах за моята книга, ме караха да изпитвам крайна неловкост. Чувствувах, че от мен се очаква да кажа нещо умно, ала нищо не можех да измисля поне докато приемът не свършеше. Мъчех се да скрия притеснението си, като подавах наляво и надясно чаши чай и доста неугледни сандвичи с хляб и масло. Не исках никой да ме забелязва, за да мога спокойно да наблюдавам тези прочути личности и да слушам умната им реч.

Останал ми е оттогава спомен за едни грамадни, наперени жени с големи носове и хищни погледи, които бяха облекли сякаш не дрехи, а доспехи, и други, по-дребнички, подобни на мишки стари моми с тихи гласчета и проницателни очички. Не преставах да се удивлявам всеки път как те ядат намазания с масло хляб, без да свалят ръкавиците си, и се възхищавах на безгрижието, с което изтриваха пръстите си о стола, когато мислеха, че никой не ги вижда. Мебелите сигурно са се повреждали, но предполагам, че домакинята си е отмъщавала върху мебелите на приятелките си, когато на свой ред ги е посещавала. Някои от тях се обличаха модно и казваха, че никак не могат да разберат защо от това, че си написал роман, следвало да бъдеш старомоден. Ако имаш стройна фигура, би могъл да я подчертаеш, а никой издател няма да върне „писанието“ ти, ако обуеш елегантни обувки. Но други намираха това за повърхностно и предпочитаха дрехи от ръчно тъкани платове и примитивни украшения. Мъжете рядко имаха ексцентричен външен вид. Те се опитваха колкото може по-малко да приличат на писатели. Искаха да ги взимат за обикновени хора и чудесно минаваха за старши чиновници от някоя фирма в Сити^[1].

Винаги изглеждаха малко уморени. Дотогава не бях познавал писатели и те ми се виждаха много странни, но едва ли изобщо съм ги възприемал като истински.

Спомням си, че разговорите им ми се струваха блестящи и слушах с изумление хапливия хумор, с който можеха да разкъсат на парчета някой свой събрат по перо само миг след като видеха гърба му. Хората на изкуството имат това предимство пред останалия свят, че могат да се присмеят не само над външния вид и характера на приятелите си, но и над техните произведения. Аз губех надежда, че ще мога някога да се изразявам точно и гладко като тях. В онези дни умението да се води разговор се овладяваше като изкуство; един находчив отговор се ценеше повече от всяко заплетено дълбокомислие, а епиграмата още не се бе превърнала в механично средство, е което посредствените да постигнат нещо като остроумие, и придаваше живост на изисканите салонни разговори. Вече признах, че нищо не мога да си спомня от онези искрящи духовитости. Но мисля, че разговорът най-много потръгваше, когато започнехме да разискваме разни подробности около продажбата на книги — другата страна на

изкуството, с което се занимавахме. След като обсъдехме достойнствата на най-новата книга, естествено бе да се запитаме колко екземпляра са продадени, какъв аванс е получил авторът и колко се очаква да спечели накрая. После говорехме за този или онзи издател, сравнявайки щедростта на едного със скъперничеството на другото, спорехме дали е по-добре да отидеш при някой, който плаща добре авторските права, или при друг, който по-добре ще лансира книгата, каквото и да му струва това. Някои издатели рекламираха зле, други по-добре. Някои имаха усет за съвременното, други бяха старомодни. Говорехме за литературните агенти и какви предложения бяха ни издействували; за редакторите на вестници и за това, какви статии им харесват, колко плащат на хиляда думи, веднага ли го правят, или се бавят. Всичко това за мен бе много романтично. То ми даваше вътрешното усещане, че съм член на някакво мистично братство.

---

[1] Деловият квартал в центъра на Лондон. Б. пр. ↑

IV

По онова време от всички най-мила към мен беше Роуз Уотърфорд. Тя съчетаваше в себе си мъжки интелект и женско своенравие и пишеше оригинални и объркващи романи. Тъкмо в нейния дом един ден срещнах съпругата на Чарлс Стрикланд. Мис Уотърфорд беше поканила гости на чай и малката и гостна беше попълна от друг път. Всички говореха, а аз седях мълчаливо и се чувствах неловко; бях прекалено срамежлив, за да се намеся в разговора на някоя от групите, всяка от които бе погълната от своята тема. Мис Уотърфорд умееше да се грижи за гостите си и като видя затруднението ми, дойде при мен.

— Искам да се запознаете с мисис Стрикланд. Тя е в луд възторг от вашата книга.

— С какво се занимава? — попитах аз. Съзнавах невежеството си, но ако се оказеше, че мисис Стрикланд е някоя известна писателка, предпочитах да го зная, преди да говоря с нея.

Роуз Уотърфорд скромно сведе поглед, за да придаде по-силно въздействие на отговора си.

— Дава обедни приеми. Трябва само да имате макар, и малък успех, и ще ви покани.

Роуз Уотърфорд бе циничка. Тя гледаше на живота само като на възможност да се пишат романи, а на публиката — като на суров материал. Понякога канеше в дома си представители на тази публика, но само ако ценяха таланта ѝ, и ги гощаваха с подobaваща разточителност. Надсмиваше се добродушно на преклонението им пред „лъвовете“ от литературния свят. Но с достойнство играеше пред тях ролята на негова изтъкната представителка.

Заведоха ме при мисис Стрикланд, с която разговаряхме десетина минути. Нищо у нея не привлече вниманието ми освен приятния ѝ глас. Каза, че имала апартамент в Уестминстър с изложение към незавършената катедрала^[1], и навярно понеже живеехме в един квартал, бяхме склонни да се сприятелим бързо.

Големият универсален магазин свързва всички между Темза и парка Сейнт Джеймс. Мисис Стрикланд попита за адреса ми и след няколко дни аз получих покана за обяд.

Нямах много ангажименти и с удоволствие приех. Закъснях малко, защото от страх да не подраня бях обиколил три пъти катедралата и когато пристигнах, компанията вече се бе събрала. Там бяха мис Уотърфорд и мисис Джей, Ричард Туайнинг и Джордж Роуд. Все писатели. Беше чудесен ден, ранна пролет и всички бяхме в приятно настроение. Говорихме за какво ли не. Мис Уотърфорд, раздвоена между естетическия идеал на своята младост, когато бе ходила на приеми почти неизменно облечена в сивкаво-зелено с нарцис в ръка, и по-волната мода на зрелите и години с предпочитания към високи токчета и парижки рокли, си бе сложила нова шапка. Тя й беше повдигнала настроението. Никога не бях я чувал да говори с такова страстно озлобление за наши общи познати. Мисис Джей, убедена, че непристойността е сърцето на духовитостта, почти шепнешком правеше такива изказвания, от които би могла да поруменее дори снежнобялата покривка. Ричард Туайнинг непрестанно бърбореше някакви абсурдни чудатости, а Джордж Роуд, съзнавайки, че не е нужно да демонстрира своето остроумие, станало вече пословично, отваряше устата си само за да сложи в нея храна. Мисис Стрикланд не говореше много, но притежаваше приятната способност да поддържа разговора; ако настъпеше пауза, тя подхвърляше най-подходящата забележка и той пак потръгваше. Беше около тридесет и седем годишна, доста висока и закръглена, без да бъде пълна; не можеше да се каже, че е хубава, но лицето й бе приятно, навярно заради топлите кафяви очи. Кожата й бе твърде бледа. Тъмната й коса бе подредена в сложна прическа. Единствена тя от трите жени не бе гримирала и за разлика от останалите изглеждаше естествена и непринудена.

Трапезарията бе обзаведена според добрия вкус на онова време. Изглеждаше много строга, с висока ламперия от светло дърво и зелени тапети, на чийто фон се открояваха офорти от Уислър^[2] в елегантни черни рамки.

Зелените завеси на пауни бяха равномерно надиплени, зеленият килим, на който бяха изобразени белезникави зайци, лудуващи сред разлистени дървета, издаваше влиянието на Уилям Морис. На

камината бе поставен съд от син холандски порцелан. По онова време в Лондон трябва да е имало поне петстотин трапезарии, обзаведени по същия начин. Без излишества, артистично и скучновато.

Като си тръгнахме, аз поех с мис Уотърфорд, а хубавият ден и новата ѝ шапка ни наведоха на мисълта да поскитаме из парка.

— Много приятно беше — казах аз.

— Хареса ли ви менюто? Бях ѝ казала, че щом кани писатели, трябва добре да ги гощава.

— Превъзходен съвет — усмихнах се аз. — Но защо въобще ги кани?

Мис Уотърфорд сви рамене.

— Намира ги забавни. Пък и не иска да изостава от модата. Тя, горката, ми се вижда доста простодушна и за нея всички ние, изглежда, сме необикновени. В края на краищата сигурно ѝ доставя удоволствие да ни кани на обяд, а на нас това с нищо не ни пречи. Затова я харесвам.

Като се връщам назад в спомените си, аз си мисля, че мисис Стрикланд бе най-безобидната от всички „ловци на лълове“, които преследваха своите жертви от висините на изискания Хампстед^[3] чак до скромните ателиета по Чейни Уок^[4].

Тя бе прекарала тихо младостта си в провинцията и книгите, пристигащи там от библиотеката на Мюди^[5], са носели със себе си не само своята романтичност, но и романтиката на столичния град.

Тя четеше наистина със страст — нещо, което рядко можеше да се каже за другите като нея, тъй като те се интересуваха повече от автора, отколкото от книгата, повече от художника, отколкото от картините му; беше си създала един въображаем свят, в който имаше свобода, непостижима в ежедневието ѝ. Когато започнали познанствата ѝ с писатели, все едно че пристъпила на сцена, която дотогава виждала само от другата страна на рампата. Възприемаше ги, както се възприема театър, и оттогава сякаш заживяла по-богат живот, защото ги канеше на гости и сама ги посещаваше в техните крепости. Приемаше правилата, по които те играеха играта на живота, но само що се отнася до тях; самата тя нито веднъж не бе помисляла да подчини собственото си поведение на тези правила. Моралната ексцентричност на нейните приятели, също както странностите в облеклото им и техните налудничави теории и парадокси я забавляваха

и развличаха, но не оказваха ни най-малко влияние върху нейните убеждения.

— А съществува ли мистър Стрикланд?

— Да, разбира се, той работи нещо в Сити. Мисля, че е борсов посредник. Много е скучен.

— Разбират ли се?

— Обожават се. Ще го срещнете, ако вечеряте у тях. Но тя рядко кани гости на вечеря. Той е много тих. И въобще не се интересува от литература и изкуство.

— Защо хубавите жени се омъжват за скучни мъже?

— Защото интелигентните мъже не се женят за красиви жени.

Не можах да измисля какво да възразя, затова попитах дали мисис Стрикланд има деца.

— Да, момче и момиче. И двамата са в колеж.

С това темата бе изчерпана и ние заговорихме за друго.

---

[1] Авторът очевидно има предвид огромната Уестминстърска катедрала, чието строителство е било завършено в началото на XX век. Б. пр. ↑

[2] Джеймс Уислър (1834–1903) — живописец и график, импресионист. Б. пр. ↑

[3] Скъп квартал на Лондон, предпочитан от по-богатите хора на изкуството. Б. пр. ↑

[4] Улица покрай Темза, известна с ателиетата на художници и писатели. Б. пр. ↑

[5] Чарлс Мюди — английски издател, основал в 1892 г. широко известна библиотека в Лондон. Б. пр. ↑

V

През лятото се виждах често с мисис Стрикланд. От време на време ходех на приятните малки обеда у тях и на доста по-шумните следобедни приеми. Дори някак си се привързахме един към друг. Аз бях много млад, а на нея навярно ѝ харесваше идеята да направлява първите ми стъпки в трудното писателско поприще; на мен пък ми бе приятно да имам някого, с когото да споделям своите дребни проблеми и да разчитам на внимание и умен съвет. Мисис Стрикланд имаше истинска дарба да съчувствува. Това може да е прекрасна способност, но онези, които съзнават, че я владеят, често злоупотребяват с нея; има нещо кръвожадно в алчността, с която те забиват нокти в нещастията на своите приятели просто за да могат да приложат дарбата си. Тя избликва като фонтан и състрадателните изливат своето съчувствие с щедрост, която понякога оскърява жертвите им. Ако на нечие рамо са пролети твърде много сълзи, аз не бих могъл да го орося и с моите. Мисис Стрикланд обаче използваше много тактично това свое качество. Човек оставаше с впечатлението, че дори я задължава, приемайки нейното съчувствие. Когато в ентузиазма на младостта си веднъж споделих това с Роуз Уотърфорд, тя ми каза:

— Млякото е чудесна напитка, особено с капка бренди, но желанието на кравата е просто да се освободи от него. Напращялото виме е много мъчително.

Роуз Уотърфорд имаше язвителен език. Никой не можеше да говори такива остроты, но и никой не можеше да прави такива добрини като нея.

У мисис Стрикланд ми харесваше и още нещо. Тя създаваше елегантна обстановка около себе си. Нейният дом винаги бе спретнат и приветлив, развеселен от цветя, а калъфите в гостната бяха ярки и красиви, независимо от строгия си десен. Угощенията в артистичната малка трапезария бяха много приятни; масата — винаги хубаво наредена, двете прислужнички — спретнати и кокетни, храната — добре приготвена. Не можеше да не проличи, че мисис Стрикланд е

отлична домакиня. Виждаше се също, че тя е и възхитителна майка. В гостната имаше снимки на сина ѝ и дъщеря ѝ. Синът на име Робърт бе на шестнайсет години и учеше в Ръгби: на едната снимка той бе в спортен костюм и шапка за крикет, а на другата — във фрак и с висока яка. Имаше откритото чело и ясните, замислени очи на майка си. Изглеждаше стегнат, здрав и непорочен.

— Не знам дали е много умен — ми каза веднъж тя, докато гледах снимката, — но знам, че е добър. Има обаятелен характер.

Дъщерята бе на четиринадесет години. Косата ѝ, гъста и тъмна, като на майка ѝ, падаше изящно на разкошни вълни върху раменете; момичето имаше същото нежно изражение и сериозен, спокоен поглед.

— И двамата приличат на вас — казах аз.

— Да, мисля, че повече на мен, отколкото на баща си.

— Защо не ме запознаете някой ден с него?

— Искате ли?

Тя се усмихна — усмивката ѝ бе наистина много мила, — дори леко поруменя; беше невероятно жена на нейната възраст да се изчервява тъй лесно. Може би тъкмо това простодушие ѝ придаваше най-много чар.

— Знаете ли, той въобще не се интересува от литература — додаде тя. — Истински филистер е.

Тя не го каза пренебрежително, а дори доста нежно, сякаш, признавайки най-лошото за него, искаше да го защити от клеветите на своите приятели.

— Работи в Борсата и е типичен посредник. Мисля, че ще ви отегчи до смърт.

— А вас отегчава ли ви? — попитах я аз.

— Вижте, аз съм негова съпруга. Обичам го и съм много привързана към него.

Тя се усмихна, за да прикрие свенливостта си, и аз си помислих, че очаква от моя страна насмешка, каквато Роуз Уотърфорд не би се поколебала да вметне след подобно признание. Изчака за миг. След това очите ѝ ме погледнаха ласкаво.

— Той не си въобразява, че е гений. И дори не печели много в Борсата. Но е безкрайно добър и мил.

— Сигурен съм, че ще ми допадне много.

— Някой път ще ви покана на скромна вечеря с нас, но не забравяйте, че сам поемате този риск. Не ме обвинявайте ноще, ако вечерта ви мине скучно.

VI

Но когато най-сетне се срещнах с Чарлс Стрикланд, обстоятелствата не ми позволиха нищо повече, освен да се запозная с него. Една сутрин мисис Стрикланд ми изпрати бележка, че същата вечер дава прием и един от гостите няма да дойде. Тя ме канеше да запълня мястото му. Пишеше:

„Редно е да ви предупредя, че ще бъдете отегчен до смърт. Цялата компания е съвсем сива, но ако дойдете, ще ви бъде безкрайно благодарна. Двамата с вас ще можем да си побъбрим отделно.“

Трябваше да приема най-малко по съседски.

Когато мисис Стрикланд ме представи на своя съпруг, той доста безразлично ми подаде ръка. Обръщайки се към него, развеселена, тя се опита да се пошегува:

— Поканих го, за да му покажа, че наистина имам съпруг. Мисля, че започваше вече да се съмнява.

Стрикланд се засмя леко, от учтивост, както се посрещат шеги, в които не виждаш нищо смешно, но не отговори. Нови гости отвякоха вниманието му и аз останах сам. Когато накрая се събрахме всички и очаквахме да ни поканят за вечеря, аз си помислих, бърбрейки с дамата, на която ме помолиха да правя компания, че цивилизованият човек проявява чудновата изобретателност да прахосва в досадни занимания краткия си живот. Компанията беше от онези, които те карат да се чудиш защо домакинята си бе направила труда да покани гостите и защо те си бяха направили труда да дойдат. Бяха десет души. Срещнаха се с равнодушие и щяха да се разделят с облекчение. Този прием се налагаше, разбира се, по чисто светски причини. Семейство Стрикланд „дължеше“ вечеря на няколко особи, от които не се интересуваше, но не можеше да не ги покани, а тези особи бяха приели. Защо? За да избегнат една скучна вечеря насаме, за да дадат

почивка на слугите си, защото нямаше причина да откажат и защото „им дължаха“ покана за вечеря.

Трапезарията беше препълнена. Имаше един висш адвокат с титлата „К. С.“^[1] със съпругата си; един правителствен служител със съпругата си; сестрата на мисис Стрикланд със съпруга си, полковник Макандрю, и съпругата на един член на Парламента.

И понеже той установил, че не може да напусне Парламента, на негово място бях поканен аз. Компанията беше невъобразимо порядъчна. Жените бяха твърде хубави, за да бъдат добре облечени, и твърде сигурни в положението си, за да бъдат забавни. Мъжете бяха солидни на вид. Всички изглеждаха доволни и преуспяващи.

В инстинктивното си желание да поддържа общото настроение всеки говореше малко по-високо от нормалното и в стаята бе доста шумно. Но общ разговор нямаше. Всеки приказваше със съседа си: с този отдясно по време на супата, рибата и предястието, а с този отляво по време на печеното, десерта и пикантното блюдо след него. Разговаряха за политическото положение, за голф и за децата си, за най-новата пиеса, за картините в Кралската академия, за времето и за летните си планове. Нито за момент не се получи пауза, шумът се засилваше. Мисис Стрикланд можеше да бъде доволна от успешния прием. Съпругът ѝ изпълняваше прилично ролята си на домакин. Може би не говори много и ми се стори, че към края на вечерта върху лицата на дамите, които седяха от двете му страни, бе изписана умора. Сигурно го намираха тежък за компания. А мисис Стрикланд един-два пъти отправи към него загрижен поглед.

Най-сетне тя стана и покани дамите оттаят. Стрикланд затвори вратата след нея, премести се на другия край на масата и се настани между титулования адвокат и правителствения служител. Отново ни наля портвайн и ни предложи пури. Адвокатът похвали виното и Стрикланд ни каза откъде го купува. Заговорихме за вина и тютюн. Адвокатът ни разказа за едно свое дело, а полковникът говори за игра на поло. Аз нямах какво да кажа и седях мълчаливо, като се опитвах да проявявам интерес към разговора; и понеже си мислех, че никой ни най-малко не се интересува от мен, спокойно наблюдавах Стрикланд. Той беше по-едър, отколкото бях очаквал — не знам защо си го бях представял слаб и невзрачен, а в действителност бе широкоплещест и як, с едри ръце и стъпала и във вечерния си костюм изглеждаше твърде

непохватен. Напомняше ми с нещо кочияш в официално облекло. Около четиридесетгодишен, той не бе красив, но не беше и грозен, защото в чертите на лицето му се четеше доброта. Само че те бяха някак по-едри от нормалното и това му придаваше недодялан вид. Беше гладко избръснат и широкото му лице изглеждаше някак неловко оголено. Имаше червеникава коса, много ниско подстригана, и мънички сини или сиви очи. Един съвсем обикновен на вид човек. Вече не се чудех защо мисис Стрикланд като че ли се стесняваше от него; та той едва ли правеше чест на жена, която иска да си създаде положение в света на писатели и художници. Очевидно не умееше да общува, но един мъж може да мине и без това; у него нямаше и нищо оригинално, с което да изпъкне над тълпата; просто бе един добър, скучен, честен и простодушен човек. Можеше да се възхищаваш от отличните му качества и същевременно да избягваш компанията му. Той беше безличен. За обществото може би бе полезен — добър съпруг и баща, честен борсов посредник; но просто не си струваше човек да си губи времето с него.

---

[1] King's Counsel — висше адвокатско звание, което се присвоява с кралска грамота и дава определени привилегии. Б. пр. ↑

VII

Лондонският сезон приближаваше към своя пращен край и всички мои познати се готвеха да заминат. Мисис Стрикланд щеше да отведе семейството си край брега на Норфък — децата да полетуват на море, а съпругът ѝ да поиграе голф. Сбогувахме се и се уговорихме да се видим през есента. Но тъкмо в последния ден, преди да отпътувам, на излизане от универсалния магазин я срещнах заедно със сина ѝ и дъщеря ѝ. И тя като мен бе направила последните си покупки преди заминаването, и всички бяхме сгорещени и изморени. Предложих им да идем в парка и да хапнем сладолед.

Мисис Стрикланд се радваше, че може да ми покаже децата си, и прие моята покана с готовност. Те бяха още по-привлекателни, отколкото на снимките, и тя с право се гордееше с тях. От мен не се стеснявах, защото бях още твърде млад, и весело бърбреха за разни неща. Бяха извънредно мили, жизнени деца. Чудесно беше под дърветата.

Когато след един час те се натовариха в такси, за да се приберат, аз тръгнах безцелно из улиците, докато се озовах до моя клуб. Може би бях малко самотен и с лека завист си мислех за това приятно семейство, в което бях надникнал. Те изглеждаха отдадени един на друг. Имаха си свои шеги, неразбираеми за външни хора, които страшно ги забавляваха. Чарлс Стрикланд може да беше скучен там, където се изискваше преди всичко бляскаво слово, но неговата интелигентност съответствуваше на средата му, а това е гаранция не само за добър успех, а дори и за щастие. Мисис Стрикланд беше очарователна жена и го обичаше. Представях си живота им, несмущаван от превратности, честен, почтен, предопределен да приеме и продължи чрез тези две стройни, хубави деца естествените традиции на тяхното съсловие, нелишен от значение за обществото. Те неусетно щяха да остареят, щяха да видят как синът им и дъщеря им съзряват и се задомяват някой ден — той — за красива девойка, бъдеща майка на здрави деца, а тя — за хубав мъжествен младеж,

почти сигурно офицер; накрая, увенчали живота си с благоденствие, обичани от своите потомци, достойно да се оттеглят и след щастлив, не безсмислен живот, дочакали пределна възраст, да потънат в гроба.

Навярно така се случва с безброй много семейни двойки и този скромн начин на живот си има своето обаяние. Той ви напомня за кротка речица, плавно лъкатушеца през зелени пасища, закътана на места под сенките на широки дървеса, докато накрая се влее в необятното море; но морето е толкова спокойно, тъй тихо и безучастно, че внезапно ви завладява смътна тревога. Вероятно само по някаква странност в моята природа, силно изразена дори в онези дни, чувствувах, че в такова съществуване, типично за повечето хора, има нещо нередно. Признавах неговата полза за обществото, виждах порядъчното му щастие, но нещо трескаво в кръвта ми жадуваше полудешка съдба. За мен тези тихи, малки радости криеха нещо застрашително. В сърцето ми гореше желание за по-опасен живот. Готов бях за назъбени скали и коварни плитчини, само да има промени в живота ми и да изпитвам трепета от непредвиденото.

VIII

Препрочитайки това, което съм написал за семейство Стрикланд, съзнавам, че техните образи сигурно ви се виждат доста неизбистрени. Не ми се удаде да вложа в тях никоя от онези характерни черти, които вдъхват собствен, истински живот на героите от една книга; питам се дали вината е моя, напрегам мозъка си да си спомня характерни техни странности, които биха ги направили по-живи. Ако се бях спрял на някоя особеност на речта или необичайна привичка, бих могъл да им придам повече индивидуалност. Така, както са описани, те приличат на фигури от стар гоблен — не се открояват от фона, а отдалеч дори изгубват формата си и се превръщат само в едно приятно за окото цветно петно. Единственото ми извинение е, че те ми направиха тъкмо такова впечатление. Така неизбистрени възприема човек хората, чийто живот е част от обществения организъм и те съществуват единствено в него и чрез него. Те са като клетките на тялото — важни, но само докато са здрави, докато участвуват в цялото. Стрикланд бяха обикновено семейство от средната класа — една приятна, гостоприемна жена с безобидно увлечение по дребните „лъвове“ от литературното общество, един твърде безинтересен мъж, изпълняващ дълга си в тази сфера на живота, в която милосърдното Провидение го бе поставило, и две симпатични, здрави деца. Какво по-нормално от това. Не си спомням около тях да имаше нещо, което би предизвикало интереса на любопитните.

Като размишлявам върху това, което се случи по-късно, питам се толкова ли съм бил глупав и ненаблюдателен, та да не забележа, че Чарлс Стрикланд не беше съвсем обикновен. Може би в годините, изминали, оттогава досега, аз съм натрупал доста познания за човешкия род, но дори и тогава, когато за пръв път срещнах семейство Стрикланд, да имах опита, който имам сега, не вярвам, че бих могъл да ги преценя по друг начин. Все пак, ако тогава знаех, че човешкото поведение не може да се предвиди, нямаше толкова да се изненадам от

новината, която научих, щом се завърнах в Лондон рано през онази есен.

Още на следващия ден от пристигането ми попаднах на Роуз Уотърфорд на Джърмин Стрийт.

— Изглеждате много весела и оживена — забелязах, аз. — Какво се е случило?

Тя се усмихна и в очите ѝ проблесна онова злорадство, което вече познавах. Това означаваше, че е чула за някакъв скандал около някой от нейните приятели и инстинктът ѝ на жена с литературни интереси бе събуден.

— Нали се запознахте с Чарлс Стрикланд?

Не само лицето, но и цялото ѝ тяло излъчваше сладостно нетърпение. Кимнах. Мина ми през ума дали клетникът не се е провалил в Борсата, или не го е прегазил омнибус.

— Какъв ужас! Той е избягал от жена си.

Мис Уотърфорд очевидно смяташе, че би подценила въпрос като този, ако го разисква на тротоара на Джърмин Стрийт, затова артистично ми подхвърли голия факт и заяви, че не знаела подробности. Аз обаче не можех да я подценя дотолкова, та да се съглася, че такова незначително обстоятелство може да я притесни. Но тя бе упорита.

— Нали ви казвам, нищичко не зная — бе нейният отговор на моите объркани въпроси. После, повдигайки високомерно рамене, добави: — По всяка вероятност една млада особа, сервитьорка от чайна в Сити, също е напуснала работата си.

Отправи ми сияйна усмивка и като се оправда с уречен час при зъболекаря, наперено отмина. Аз бях, повече заинтригуван, отколкото разстроен. В онези дни моят личен житейски опит беше оскъден и се развълнувах от сблъсъка с такъв инцидент в живота на мои познати, за какъвто само бях чел в книгите. Трябва да призная, че оттогава до днес успях да свикна с подобни истории сред моите познати. Но освен всичко друго в онзи момент бях и малко шокиран. Стрикланд сигурно беше на четиридесет и ми се стори възмутително човек на неговата възраст да се впуска в любовни авантюри. С високомерието на младостта си аз определях тридесет и пет години като крайна граница, до която човек може да се влюби, без да изглежда глупак. Най-сетне тази новина малко ме обърка, защото бях писал на мисис Стрикланд от

провинцията кога пристигам и бях добавил, че ако не получа вест от нея, ще я посетя в посочения в писмото ден да изпием по чаша чай. Днес беше точно този ден, а аз още не бях получил вест от мисис Стрикланд. Желаете ли да ме види или не? Много вероятно беше в този тревожен момент съвсем да е забравила за писмото ми. Може би по-разумно бе да не отивам. От друга страна, тя сигурно не искаше да се вдига много шум около случилото се и би било крайно нетактично от моя страна да покажа с нещо, че тази смайваща новина е стигнала и до мен, Разкъсвах се между опасението да не накърня чувствата на една добра жена и страха да не ѝ се натрапя. Знаех, че тя страда, а не исках да ставам свидетел на болка, която не можех да облекча; ала същевременно в сърцето ми се таеше желание, от което малко се срамувах, да видя как тя приема всичко това. И не знаех как да постъпя.

Накрая ми хрумна да се отбия, все едно че нищо не се бе случило, като първо накарам прислужницата да попита дали на мисис Стрикланд ѝ е удобно да ме приеме. Това щеше да ѝ даде възможност да ме отпрати. Обзет от чувство на неудобство, казах на прислужницата фразата, която си бях подготвил, и докато чаках в тъмния коридор за отговора, трябваше да призова на помощ цялата си воля, за да не избягам. Прислужницата се върна. За възбуденото ми въображение нейното държане подсказваше, че е напълно осведомена за семейното нещастие.

— Заповядайте оттук, сър — каза тя.

Аз я последвах в гостната. Щорите бяха наполовина спуснати, за да затъмнят стаята, и мисис Стрикланд бе седнала с гръб към светлината. Зет и, полковник Макандрю, стоеше прав пред камината и топлеше гърба си на незапаления огън. Моята поява ми се стори крайно неуместна. Реших, че пристигането ми ги бе изненадало и мисис Стрикланд ме е поканила да вляза само защото е забравила да ме отпрати. Въобразих си, че полковникът е възмутен от намесата ми.

— Не бях съвсем сигурен дали ме очаквате — казах аз, като се опитвах да се държа непринудено.

— Разбира се, че ви очаквах. Ан ей сега ще донесе чая.

Дори в полутъмната стая не можеше да не се забележи, че лицето на мисис Стрикланд бе цялото подпухнало от сълзи. Кожата ѝ, която и без това никога не бе много свежа, сега имаше землист цвят.

— Спомняте си зет ми, нали? Срецнахте се тук на вечеря, точно преди ваканцията.

Ръкувахме се с полковника. Беше ми така неудобно, че просто не можех да измисля какво да кажа, но мисис Стрикланд ми се притече ка помощ. Попита ме как съм прекарал, лятото и така успях да поведя някакъв разговор, докато донесоха чая. Полковникът поиска уиски със сода.

— За теб също е добре да пийнеш малко, Ейми — подкани я той.

— Не, предпочитам чай.

Това беше първият намек, че се е случило нещо неприятно. Направих се, че не го забелязвам, и положих всички усилия да въвека мисис Стрикланд отново в разговор. Полковникът, все още пред камината, не продумваше. Питам се колко ли време трябва да мине, за да не е неудобно да се сбогувам, и се чудех защо изобщо мисис Стрикланд ме покани. В стаята нямаше цветя, а различните украшения, прибрани за през лятото, не бяха върнати, по местата им; тази стая, която винаги бе имала толкова приветлив вид, сега изглеждаше безрадостна и напрегната, създаваше тягостно усещане, че оттаял стената лежи мъртвец. Изпих чая си.

— Искате ли, цигара? — попита мисис Стрикланд. Тя потърси с очи кутията, но не я намери.

— Впрочем боя се, че няма.

Изведнъж се разрида и бързо излезе от стаята.

Бях слисан. Сега си мисля, че липсата на цигари, доставяни по правило от съпруга и, и бе напомнила за него и я бе пронизало новото чувство, че ги няма малките удобства, с които бе свикнала. Осъзнала бе, че със стария живот е свършено. Да се преструваме повече беше невъзможно.

— Май че трябва да си тръгвам — обърнах се аз към полковника, като станах от стола си.

— Чули сте сигурно, че онзи негодник я изостави — неочаквано избухна той.

Поколебах се, преди да отговоря:

— Нали знаете как се пръскат слухове. Намекнаха ми, че нещо не е в ред.

— Офейкал. Заминал за Париж с някаква жена. И е оставил Ейми без пукната пара.

— Страшно много съжалявам — отвърнах аз, като не знаех какво друго да кажа.

Полковникът изпи на един дъх уискито си. Беше висок, суховат мъж на около петдесет години, с посивяла коса и увиснали мустаци. Имаше воднисто сини очи и безволеви устни. От последната си среща с него си спомнях, че имаше глуповато лице и се хвалеше как през десетте си последни години в армията бе играл поло по три пъти в седмицата.

— На мисис Стрикланд сигурно не и е до мен точна сега — рекох аз. — Бихте ли и предали колко много съжалявам? Ако мога с нещо да и бъда полезен, с радост ще го сторя.

Той не обърна никакво внимание на думите ми.

— Не знам какво ще стане с нея. Ами децата? От въздух ли ще живеят? Седемнадесет години...

— Какво седемнадесет години?

— От толкова са женени — сопна се той. — Никога не съм го харесвал. Но, разбира се, понеже ми беше роднина, се държах с него колкото можех по-добре. Смятахте ли го за джентълмен? Тя въобще не е трябвало да се омъжва за него.

— Толкова ли е невъзвратимо всичко?

— Тя може да направи само едно — да се разведе с него. Точно това ѝ говорех, когато влязохте: „Побързай да подадеш молба за развод, скъпа Ейми — настоявах аз, — дължиш го не само на себе си, но и на децата.“ А той по-добре въобще да не ми се мярка пред очите. Бих го пребил.

Неволно си помислих, че полковник Макандрю би се затруднял да изпълни заканата си, защото Стрикланд бе доста як, но не казах нищо. Толкова е мъчително, когато разгневената нравственост не притежава средство, с което пряко да накаже провинилия се. Отново се канех да тръгвам, когато мисис Стрикланд се зърна в стаята. Бе избърсала сълзите и напудрила лицето си.

— Извинете ме, че не се овладях — каза тя. — Радвам се, че не сте си отишли.

Приближи се и седна. Чудех се какво да кажа. Стеснявах се да се докосвам до неща, които не ме засягаха. Тогава не знаех за главния порок на всички жени — страстта им да обсъждат своите лични

преживелици с всеки, който е готов да ги слуша. Мисис Стрикланд сякаш се мъчеше да надвие себе си.

— Хората приказват ли за това? — попита тя. Изуми ме увереността и, че зная всичко за нейното семейно нещастие.

— Току-що се прибирам от ваканция. Единственият познат, когото срещнах, е Роуз Уотърфорд.

Мисис Стрикланд склочи умоляващо ръце.

— Кажете ми точно какво ви съобщи тя. — Аз се поколебах, но тя настоя. — Много държа да разбере.

— Нали знаете как говорят хората. Пък и на нея не може много да и се вярва, не е ли тъй? Тя каза, че вашият съпруг ви е изоставил.

— Само това ли?

Предпочетох да премълча намекнатото от Роуз Уотърфорд на тръгване за момичето от чайната и излъгах.

— Не спомена ли да е заминал с някого?

— Не.

— Това е всичко, което исках да зная.

Бях малко озадачен, но поне разбрах, че сега мога да се сбогувам. Когато си стиснахме ръце с мисис Стрикланд, аз ѝ казах, че бих се радвал много, ако мога да и помогна с нещо. Тя унило се засмя.

— Много ви благодаря. Не знам дали изобщо някой може да направи нещо за мен.

Твърде свенлив, за да изразя съчувствието си, аз се обърнах към полковника да се сбогувам. Той обаче не пое ръката ми.

— И аз тръгвам. Ако вървите по Виктория Стрийт, ще дойда с вас.

— Добре — казах му. — Да тръгваме.

IX

— Ужасна история — рече той, щом се озовахме на улицата.

Разбрах, че бе дошъл с мен, за да обсъдим още веднъж онова, което той часове наред бе обсъждал с мисис Стрикланд.

— Та ние не знаем дори коя е жената. Знаем само, че негодникът е заминал за Париж.

— Мислех, че те се разбират много добре.

— Така си и беше. Ей сега, тъкмо преди вие да влезете, Ейми ми казваше, че през целия си семеен живот те никога не са се карали. Нали я знаете каква е? В света няма по-добра жена от нея.

След като бях удостоен с тези откровения, не виждах нищо лошо да задам няколко въпроса.

— Искате да кажете, че тя нищо не е подозирала, така ли?

— Нищо. Той прекарал целия август с нея и децата в Норфък. Държал се както всякога. Ходихме с жена ми да ги видим за два-три дни и аз играх голф с него. Той се върна в града през септември, за да смени своя съдружник, а Ейми остана в провинцията. Бяха наели къщата за шест седмици и към края на срока тя му съобщила с писмо в кой ден пристига в Лондон. Той й отговорил от Париж. Писал й, че е решил да не живее повече с нея.

— Какво обяснение е дал?

— Драги ми приятелю, той не дава никакво обяснение. Видях писмото — десетина реда, не повече.

— Но това е нечувано.

Точно в този момент пресичахме улицата и движението ни попречи да говорим. Това, което ми каза полковникът, звучеше доста невероятно и аз подозирах, че мисис Стрикланд по свои лични причини бе скрила от него част от истината. Ясно е, че след седемнадесет години съпружество един мъж не може да напусне жена си току-така, без да се случат определени събития, от които тя би трябвало да се досети, че не всичко в техния семеен живот е било наред. Полковникът отгатна мислите ми.

— Разбира се, какво друго обяснение би могъл да даде, освен това, че е избягал с жена? Навярно е мислил, че тя сама ще разбере. Такъв си беше.

— Какво смята да прави мисис Стрикланд?

— Ами какво, най-напред трябва да съберем доказателства. Аз лично ще замина за Париж.

— А какво става със службата му?

— Виж, там е проявил голяма ловкост. През последната година странял от другите и напълно се затворил в себе си.

— Казал ли е на съдружника си, че ще напуска?

— Ни думица.

Полковник Макандрю имаше много бегла представа от бизнес, а аз въобще нямах, затова не ми стана ясно в какво положение Стрикланд бе оставил своите работи. Узнах само, че зарязаният съдружник бил много сърдит и заплашвал със съд. Оказало се, че като се оправят нещата, той щял да загуби четири-петстотин лири.

— За щастие поне мебелите в апартамента са на името на Ейми. Каквото и да се случи, те ще останат за нея.

— Наистина ли мислите, че тя ще остане без пукната пара.

— Да, наистина. Тя има само двеста-триста лири в мебелите.

— Но как ще живее тогава?

— Един бог знае.

Работата започна да ми се струва все по-сложна, а полковникът с неговите възклицания и цялото си раздражение по-скоро ме объркваше, вместо да ми обясни нещо. Но скоро погледна часовника над универсалния магазин и си спомни, че бе обещал да играе карти в своя клуб, и ме остави, за да мине напъряко през парка Сейнт Джеймс.

Х

След един-два дни мисис Стрикланд ми изпрати бележка с молба да я посетя, ако мога, същата вечер след вечеря. Беше сама. Черната й рокля, проста и строга, загатваше за нейната горест и аз съвсем искрено се удивих как, независимо от силното преживяване, тя се бе погрижила да се облече, както според нея подобаваше на сегашното й положение.

— Вие казахте, че ако поискам нещо от вас, няма да ми откажете — започна тя.

— Точно така.

— Бихте ли заминали за Париж, за да се видите с Чарли?

— Аз?

Бях повече от изненадан. Спомних си, че съм го виждал само веднъж. Не можех да проумея какво искаше тя от мен.

— Фред е готов да отиде — Фред беше полковник Макандрю, — но аз съм сигурна, че той не е подходящ за тази работа. Само ще влоши нещата. А не зная кого бих могла да помоля.

Гласът и леко трепереше и аз почувствувах, че е жестоко дори да се колеба.

— Но аз не съм разменил и две думи с вашия съпруг. Той почти не ме познава и сигурно на часа ще ме изпрати по дяволите.

— Това едва ли би ви засегнало — рече мисис Стрикланд, като се усмихна.

— Какво точно искате да направя? Тя не отговори направо.

— Мисля, че дори е по-добре, че той не ви познава. Знаете ли, той никога не е обичал Фред, мислеше го за глупак, не разбираше военните. Фред ще избухне, те ще се скарат и нещата ще се влошат, вместо да се подобрят. Но ако вие му кажете, че сте дошли от мое име, той не би отказал да ви изслуша.

Аз отговорих:

— Познавам ви съвсем отскоро. Не разбирам как някой може да се занимава с подобен случай, без да знае всички подробности. Но аз

не желая да се месея в неща, които не ме засягат. Защо не идете да се срещнете с него сама?

— Вие забравяте, че той не е сам.

Не казах нищо. Само си представих как отивам при Чарлс Стрикланд и изпращам по портиера визитната си картичка; представих си как той влиза в стаята, държейки картончето между палеца и показалеца си:

— На какво дължа тази чест?

— Дошъл съм да се срещна с вас относно жена ви.

— Така ли? Като поостареете още малко, без съмнение ще научите колко по-добре би било да си гледате работата. Ако бъдете така добър да обърнете главата си леко наляво, ще видите вратата. Желая ва приятен ден.

Предвиждах, че ще ми бъде трудно да си изляза с достойнство, и триста пъти съжалих, че се бях върнал в Лондон, преди мисис Стрикланд да се бе справила с трудностите си. Погледнах я крадешком. Беше потънала в мисли. Най-сетне вдигна очи към мен, въздъхна дълбоко и се усмихна.

— Всичко стана така неочаквано. Бяхме женени цели седемнадесет години. Никога не съм си представяла, че човек като Чарли би могъл да се влюби в друга. Винаги сме се разбирали много добре. Макар че безспорно аз, разбира се, имах много интереси, които той не споделяше.

— Открихте ли коя... — не знаех как точно да се изразя, — коя е тази жена... с кого е заминал?

— Не. И като че ли никой не знае. Необяснимо е. Обикновено, когато един мъж се влюби в някоя жена, хората ги виждат заедно да обядват например, а нейните приятели винаги съобщават на съпругата. Аз не бях предупредена за нищо... за нищо. Писмото му дойде като гръм от ясно небе. А пък си мислех, че той е напълно щастлив.

Тя се разплака, горката, на мен ми стана жал за нея. Но не след дълго се успокои.

— Няма смисъл да се правя на глупава. Единственото, което ми остава, е да реша как е най-добре да постъпя.

Тя продължи, като говореше разхвърляно ту за близкото минало, ту за първата им среща и женитбата им, Постепенно започнах да си

създавам доста ясна представа за техния съвместен живот и както ми се стори, моите предишни догадки не бяха безпочвени. Мисис Стрикланд беше дъщеря на чиновник, работил в Индия, който след завръщането си в Англия се установил във вътрешността на страната, но имал обичай всеки август да води семейството си в Истбърн за смяна на климата. Тъкмо там, когато била на двадесет години, тя срещнала Чарлс Стрикланд. Той бил на двадесет и три. Заедно играели тенис, разхождали се по крайбрежните улици, заедно слушали песните на негърски музиканти и тя решила да стане негова жена една седмица преди той да и направи предложение. Заживели в Лондон, отначало в Хампстед, а после, когато той напреднал в работата си — в центъра. Родили им се две деца.

— Той винаги много ги е обичал. Дори аз да съм му дотегнала, чудя се как му е дало сърце да изостави тях. Всичко е тъй невероятно. Още не мога да повярвам, че е истина.

Накрая тя ми показва писмото, което ѝ бе изпратил. Бях много любопитен да го видя, но досега не бях се осмелил да помоля за това.

Скъпа ми Ейми,

Мисля, че ще завариш апартамента в пълен ред. Предал съм твоите нареждания на Ан и когато се върнете, за теб и децата ще бъде приготвена вечеря. Аз няма да ви посрещна. Реших да заживея отделно от вас и утре сутринта заминавам за Париж. Ще изпратя това писмо, щом пристигна. Няма да се върна. Решението ми е окончателно.

Винаги твой!
Чарлс Стрикланд

— Нито обяснява нещо, нито изразява съжаление.

Не мислите ли, че това е нечовешко?

— Да, много странно писмо при тези обстоятелства — отговорих аз.

— Има само едно обяснение: той не е на себе си. Не зная коя е тази жена, която го е завладяла, но тя е успяла, да го направи съвсем друг човек. Очевидно връзката им е отдавнашна.

— Какво ви кара да мислите така?

— Фред го установи. Три или четири вечери в седмицата мъжът ми казваше, че отива в клуба да играе бридж. Фред познава един от членовете на клуба и веднъж му подхвърлил, че Чарлс е голям бриджор. Онзи господин бил изненадан. Казал, че никога не е виждал Чарлс в залата за карти. Сега ми е ясно — когато съм мислила, че Чарлс е в клуба си, той е бил с нея.

Замълчах. После се сетих за децата.

— Сигурно е било трудно да се обясни на Робърт — казах.

— О, аз не съм им казвала нищо. Стана така, че са прибрахме у дома едва един ден преди те да се върнат в пансионите си. Имах самообладанието да им кажа, че баща им е извикан някъде по служба.

Едва ли й е било лесно да се държи спокойно и непринудено с тази внезапна, болезнена тайна в сърцето си и да се погрижи за всичко, което е трябвало да бъде подготвено за заминаването на децата. Гласът й отново затрепера:

— Какво ли ще стане с горките дечица! Как ще живеем отсега нататък?

Тя се мъчеше да се овладее, конвулсивно стискаше и отпускаше ръце. Беше страшно мъчително.

— Аз, разбира се, ще отида в Париж, ако мислите, че от това може да има полза, но вие трябва да ми кажете съвсем точно какво желаете да направя.

— Искам той да се върне.

— От полковник Макандрю разбрах, че сте решили да се разведете с мистър Стрикланд.

— Никога няма да се разведа — с внезапна ярост отговори тя. — Кажете му това от мое име. Той никога не ще може да се ожени за оная жена. Аз не съм по-малко упорита от него и никога няма да се съглася на развод. Трябва да мисля за децата си.

Тя добави последното сякаш за да ми обясни своята категоричност, но аз си помислих, че тя се дължеше по-скоро на една съвсем естествена ревност, отколкото на майчина загриженост.

— Все още ли го обичате?

— Не зная. Искам да се върне. Ако го стори, ще забравим лошото. В края на краищата женени сме цели седемнадесет години. Аз съм жена с широки разбирания. Не бих имала нищо против това, което той прави, стига да не узная. Но той трябва да е наясно, че увлечението му няма да трае дълго. Ако се върне сега, всичко ще се заглади и никой нищо няма да разбере.

Подразни ме, че мисис Стрикланд се съобразяваше с клюките; тогава още не знаех колко голяма роля в живота на една жена играе мнението на другите. То хвърля сянка на неискреност и върху най-съкровениите и чувства.

Знаеше се къде е отседнал Стрикланд. В гневно писмо, адресирано до неговата банка, съдружникът му го бе обвинил, че крие местожителството си, а Стрикланд в цинично-ироничен отговор бе съобщил на съдружника си точно къде може да го намери. Очевидно живееше на хотел.

— Никога не съм го чувала — каза мисис Стрикланд. — Но Фред го знае и казва, че бил много скъп.

Тя силно се изчерви. Сигурно си представи как съпругът ѝ е настанен в луксозен апартамент, как вечеря в ресторанти, кой от коя по-елегантни, как денем ходи по конни надбягвания, а вечер — по театри.

— Не, на неговата възраст това не може да продължи дълго — разсъждаваше тя. — Все пак той е вече на четиридесет. Бих могла да разбера, ако се отнасяше за млад човек, но мисля, че това е ужасно за мъж на неговите години, с големи деца. Здравето му изобщо няма да издържи.

В гърдите ѝ озлоблението се бореше с мъката.

— Кажете му, че домът ни просто вика за него. Всичко си е както преди и все пак всичко е различно. Не мога да живея без него. По-скоро ще се убия. Говорете му за миналото, за всичко, което сме преживели заедно. А какво да кажа на децата, когато попитат за него? Стаята му си е същата, каквато я е оставил. Тя го чака. Ние всички го чакаме.

И тя ми каза точно какво трябваше да му говоря. Даде ми подробни отговори на всяко нещо, което той би могъл да каже.

— Ще направите за мен всичко, което е по силите ви, нали? — каза тя жалостиво. — Разкажете му в какво положение се намирам.

Виждах, че тя желаше да призова неговото съчувствие с всички възможни средства. Плачеше, без да се въздържа. Бях извънредно трогнат. Негодувах срещу хладнокръвната жестокост на Стрикланд и обещах да направя всичко, което мога, за да го доведа. Съгласих се да замина след един ден и да остана в Париж, докато постигна някакъв резултат. И тъй като вече ставаше късно, а ние и двамата бяхме преуморени от толкова много вълнение, аз си тръгнах.

XI

По време на пътуването ме обзеха лоши предчувствия относно мисията ми. Сега, като не бях свидетел на злочестията на мисис Стрикланд, можех по-спокойно да обмисля случилото се. Озадачиха ме противоречията в нейното държане. Тя наистина бе много нещастна, но за да събуди у мен състрадание, успя да направи спектакъл, от своето нещастие. Явно бе, че се е готвила да плаче, защото се бе снабдила с достатъчно носии кърпички. Нейната предвидливост ме възхити, но сълзите ѝ вече не ми се струаха тъй трогателни. Не можех да определя дали искаше съпругът ѝ да се върне, защото го обичаше, или защото се плашеше до смърт от злите езици. Тревожеше ме и подозрението, че мъката от пренебрегнатата любов образуваше в разбитото ѝ сърце сплав с болката — твърде жалка според моите тогавашни принципи — от накърненото самолюбие. Все още не бях разбрал колко противоречива е човешката природа; не знаех колко поза можеше да има в искрения, колко низост в благородния и колко доброта в отхвърления човек.

Но в моето пътешествие имаше нещо приключенско и аз се оживих, когато наближи Париж. Освен това погледнах на себе си откъм театралната страна на нещата и бях доволен от своята роля на доверен приятел, тръгнал да върне блудния мъж при неговата всеопрощаваща съпруга. Реших да посетя Стрикланд на следващата вечер, защото инстинктът ми подсказваше, че часът трябва да бъде избран много внимателно. Малко вероятно е един зов към чувствата да донесе желаните резултат преди обяда. По онова време моята глава непрекъснато беше заета с мисли за любовта, но изобщо не можех да си представя съпругеско блаженство преди следобедния чай.

В моя хотел попитах за този, в който живееше Чарлс Стрикланд. Наричаше се хотел „Де Белж“. Но портиерът за моя изненада не бе и чувал за него. От мисис Стрикланд знаех, че това е голям, разкошен хотел на гърба на улица „Риволи“. Потърсихме в указателя. Единственият хотел с това име се намираше на улица „Моан“.

Кварталът не беше нито скъп, нито дори особено почтен. Аз поклатих глава:

— Сигурен съм, че не е този.

Портиерът сви рамене. Друг хотел с това име в Париж нямаше. Дойде ми наум, че Стрикланд просто е укрил адреса си. Давайки на своя съдружник името на този хотел, той просто му бе скроил номер. Не знаейки защо, но ми се струваше, че от неговото чувство за хумор можеше да се очаква да прати един разлютен борсов посредник за зелен хайвер в Париж — на някоя сиромашка улица в съмнителна къща. Все пак реших, че ще бъде по-добре да се уверя в това. На следния ден към шест часа вечерта взех такси до улица „Моан“, но го освободих в самото начало на улицата, защото предпочитам да стигна до хотела пеш и да го огледам, преди да вляза. Това бе улица с малки магазинчета за нуждите на бедните хора и към средата ѝ от лявата ми страна беше хотел „Де Белж“. Моят хотел бе достатъчно скромнен, но в сравнение с този беше направо великолепен. Пред мен се издигаше висока, олющена сграда, небоядисвана навярно от години, която изглеждаше толкова мръсна, че къщите от двете ѝ страни ми се видяха спретнати и чисти. Изпоцапаните прозорци бяха до един затворени. Чарлс Стрикланд не можеше да живее тук в престъпно охолство с неизвестната чародейка, заради която бе забравил и чест, и дълг. Бях страшно ядосан, чувствавах, че ме правят на глупак, и едва не се обърнах да си вървя, без дори да съм попитал. Влязох само за да мога после да кажа на мисис Стрикланд, че съм направил всичко.

Входът беше досами вратата на едно от магазинчетата. Беше отворено и в малкото преддверие висеше надпис: Bureau ги premier^[1].

Изкачих се по тясната стълба и на площадката открих нещо като гише, отделено със стъклена преграда, в което имаше малка писалище и няколко стола. Отвън беше сложена пейка, на която вероятно нощният портиер прекарваше спокойни часове. Наоколо не се виждаше никой, но под един електрически звънец бе написано Garçon^[2].

Позвъних, след малко се появи един келнер по ряза и с домашни чехли. Беше млад и гледеше смръщено изпод вежди.

Не знам защо, но зададох въпроса си съвсем небрежно:

— Случайно да живее тук мистър Стрикланд?

— Стая трийсет и две. На шестия етаж.

Така бях изненадан, че не можах да отговоря веднага.

— В стаята си ли е?

Дежурният погледна към някаква дъска в гишето.

— Не е оставил ключа си. Качете се и ще разберете. Трябваше да попитам и още нещо:

— Madame est la?^[3]

— Monsieur est seul^[4].

Дежурният ме проследи с подозрителен поглед, като се отправих нагоре по стълбището. То беше тъмно и задушно. Усещаше се противна миризма на плесен. Три етажа по-нагоре се отвори някаква врата и една жена, разрошена и по халат, мълчаливо ме изгледа, като минавах. Накрая стигнах шестия етаж и почуках на вратата с номер трийсет и две. Отвътре се чу шум и вратата леко се откряна. Пред мен стоеше Чарлс Стрикланд. Мълчеше. Очевидно не ме позна.

Казах му името си. Постарах се с всички сили да си придам небрежно-високомерен вид.

— Вие сигурно не си спомняте за мен. Имах удоволствието да вечерям у вас миналия юли.

— Влизайте — каза той приветливо. — Приятно ми е, че ви виждам. Сядайте.

Аз влязох. Стаята беше съвсем малка, претрупана с мебели от стила, известен на французите като „Луи Филип“. Имаше голямо дървено легло с бухлат червен юрган от пух, имаше също масивен гардероб, обла маса, съвсем малък умивалник и два стола, тапицирани в червен рипс. Всичко бе мръсно и вехто. Нямаше и следа от порочния разкош, който полковник Макандрю тъй самоуверено ми описваше. Стрикланд захвърли на пода дрехите, натрупани върху един от столовете, и аз се настаних на него.

— С какво мога да ви бъда полезен?

В тази малка стая той изглеждаше дори по-едър, отколкото го помнех. Носеше старо широко сако и не се беше бръснал от няколко дни. Когато го видях за последен път, беше в изискан костюм и изглеждаше доста неловко, а сега — небрежен и раздърпан, изглеждаше съвсем естествено. Не знаех как щеше да посрещне думите, които си бях подготвил:

— Дойдох да се срещна с вас от името на жена ви.

— Тъкмо излизах да пийна нещо преди вечеря. Най-добре елате с мен. Обичате ли абсент?

— Горе-долу.

— Е, тогава да вървим.

Той си сложи мека шапка, която силно се нуждаеше от изчеткване.

— Можем и да вечеряме заедно. Дължите ми една вечеря, нали така?

— Разбира се. Сам ли сте?

Бях много доволен от себе си, че вмъкнах този важен въпрос така естествено.

— Да, да. И да си призная, от три дни не съм говорил е жива душа. Моят френски съвсем не е блестящ.

Докато слизах пред него по стълбите, се чудех какво ли се бе случило с младата дама от чайната. Дали вече се бяха скарали, или неговото увлечение бе минало? Това ми се струваше невероятно, при положение, че цяла година бе подготвял своята безразсъдна постъпка. Стигнахме пеш до Авеню дьо Клиши и седнахме в голямо кафене на една маса отвън на тротоара.

---

[1] Администрацията на горния етаж (фр.). Б. пр. ↑

[2] Момче, келнер, прислужник (фр.). Б. пр. ↑

[3] Госпожата там ли е? (фр.). Б. пр. ↑

[4] Господинът е сам (фр.). Б. пр. ↑

XII

В този вечерен час по Авеню дьо Клиши бе особено оживено и ако човек притежаваше малко по-богато въображение, можеше да види във всеки минувач герой от някоя тъжно-романтична история. Имаше чиновници и продавачки; старци, излезли сякаш от романи те на Балзак; мъже и жени с професии, които печелят от слабостите на човешкия род. В пълните с хора улици; на по-бедните парижки квартали има толкова много жизненост, вълнуваща кръвта и подготвяща душата за неочакваното.

— Добре ли познавате Париж? — попитах аз.

— Не. Бяхме тук през медения си месец. Оттогава ве съм идвал.

— Как, за бога, сте открили този хотел?

— Препоръчаха ми го. Търсех нещо евтино. Донесоха абсента и с подобаваща тежест ние си капнахме вода в топящата се на дъното захар.

— Мисля, че е по-добре да ви кажа направо защо съм дошъл — започнах не без смущение аз.

В очите му блеснаха пламъчета.

— Предполагах, че рано или късно някой ще пристигне. Получих от Ейми много писма.

— Тогава съвсем добре знаете какво трябва да ви кажа.

— Не съм ги чел.

Запалих цигара, за да спечеля малко време. Не знаех как да пристъпя към мисията си. Красноречивите фрази, които бях съчинил, затрогващи или гневни, щяха да прозвучат съвсем не на място тук, на Авеню дьо Клиши. Неочаквано той се подсмихна:

— Тежка ти е задачата, а?

— Не зная още — отговорих аз.

— Добре, чуй ме тогава, карай по-бързо и после ще идем някъде да се повеселим.

Поколебах се.

— Не ви ли идва наум, че жена ви е ужасно нещастна?

— Ще й мине.

Не мога да опиша изключителното безсърдечие, с което ми отговори той. То ме обърка, но аз се опитах да не го покажа. Възприех тона, с който моят чичо Хенри, църковен служител, канеше някой от своите роднини да се запише в Обществото на извънцатните свещеници.

— Нали нямате нищо против да ви говоря откровено? Усмивайки се, той поклати глава.

— Мислите ли, че тя е заслужила да се отнасяте с нея по този начин?

— Не.

— Имате ли за нещо да се оплачете от нея?

— За нищо.

— Тогава не е ли чудовищно да я напускате така, след седемнайсет години семеен живот, без тя да се е провинила в нищо?

— Чудовищно е.

Погледнах го изненадан. Неговото искрено съгласие с всичко, което казах, подкопа почвата под нозете ми и усложни още повече моето положение, да не кажа — направи го нелепо. Аз се готвех да го убеждавам, да го трогна и придумам, готвех се да предупреждавам и протестирам, ако е нужно — да го наругая дори, да стана язвителен и саркастичен, но какво, по дяволите, може да направи един наставник, когато сгрешилият безропотно признава своя грях? Не знаех, тъй като в такива случаи самият аз винаги отричам всичко.

— По-нататък? — попита Стрикланд. Направих усилие да се усмихна.

— Ами, щом признавате всичко това, няма каква повече да се говори.

— И аз така мисля.

Разбихах, че не се справям много умело със задачата си. Почувствувах се парливо засегнат.

— Дявол да го вземе, човек не може да напусне една жена, без да ѝ остави пукната пара?

— Защо не?

— А как ще живее тя?

— Издържал съм я цели седемнадесет години. Защо сега пък да не се издържа сама?

— Тя не може.

— Нека опита.

Разбира се, можех много лесно да отговоря на това. Можех да спомена за икономическото положение на жената, за мълчаливия, но общоприет договор, който мъжът приема при женитбата си, а и за още много други неща; чувствавах обаче, че всъщност само едно нещо има значение.

— Не я ли обичате вече?

— Никак.

И за него, и за нея този въпрос беше безкрайно сериозен, но той ми отговори така весело и безочливо, че аз трябваше да прехапя устни, за да не се разсмея.

Казах си, че държането му е просто нетърпимо. Успял да събудя в себе си благороден гняв.

— По дяволите, вие имате и деца, за които трябва да помислите. Те не са ви сторили нищо лошо. И не са дошли на този свят по свое желание. Ако зарежете всичко ей така, те ще бъдат изхвърлени на улицата.

— Доста години са живели удобно и безгрижно. Повече, отколкото много други деца. Пък и все някой ще се погрижи за тях. Ако се наложи, и Макандрю може да плаща за учението им.

— Но нима не ги обичате? Та те са такива чудесни деца. Да не искате да кажете, че не желаете да имате повече нищо общо с тях.

— Обичах ги много, докато бяха малки, но вече пораснаха и нямам кой знае какви чувства към тях.

— Това е просто безчовечно.

— Сигурно е така.

— Изглежда, никак не се срамувате?

— Прав си.

— Всеки би казал за вас, че сте абсолютна свиня.

— Нека бъде така.

— Все едно ли ви е, като знаете, че хората ви мразят и презират?

— Да.

Краткият му отговор бе тъй надменен, че въпросът ми, колкото и да бе естествен, прозвуча нелепо. Позамислих се за минута-две.

— Чудя се може ли човек да живее спокойно, ако съзнава, че себеподобните му го ненавиждат. Сигурен ли сте, че това няма да

започне да ви тежи? Всеки ама някаква съвест и рано или късно тя ще се обади. Да предположим, че жена ви умре, нима няма да ви измъчват угризения?

Той не отговори веднага и аз го изчаках известно време. Накрая се наложи сам да наруша мълчанието.

— Ще кажете ли нещо?

— Само това, че си един проклет глупак.

— Във всеки случай може да ви принудят да издържате жена си и децата си — възразих жегнат аз. — Сигурен съм, че законът им осигурява закрила.

— Може ли законът да изстиска вода от камък? Та аз нямам пари. Имам около сто лири и това е всичко.

Все повече недоумявах. Хотелът му наистина говореше за най-оскъдни средства.

— Какво ще правите, когато похарчите и тях?

— Ще припечеля нещо.

Той каза това съвършено невъзмутимо, а в очите му беше останала онази насмешка, която правеше абсурдни моите думи. Замълчах, за да обмисля как да продължа. Ала този път той заговори пръв:

— Защо Ейми не се омъжи повторно? Тя е сравнително млада и все още привлекателна. Мога да я препоръчам като отлична съпруга. Ако иска да се разведе с мен, аз нямам нищо против да поема вината.

Сега беше мой ред да се усмихна. Той бе предпазлив и лукав, но най-сетне изплю камъчето. Сигурно имаше причина да крие, че е избягал с жена, и внимаваше да не издаде нейното местонахождение. Отговорих му решително:

— Вашата съпруга каза, че каквото и да направите, няма да се разведе с вас. Тя е непреклонна и можете завинаги да пропъдите мисълта за развод от главата си.

Той ме погледна с удивление, което несъмнено бе искрено. Усмивката изчезна от устните му, отговори ми съвсем сериозно.

— Но, приятелю мой, мен наистина не ме е грижа. Така или иначе пет пари не давам за това.

Разсмях се.

— О, хайде, стига. Не ни мислете за чак толкова глупави. Знаем, че сте дошли тук с жена.

В първия миг той се сепна, после се разтърси в бурен смях. Смееше се тъй гръмогласно, че хората, насядали край нас, се заобръщаха, а някои също почнаха да се смеят.

— Не виждам нещо чак толкова забавно в това.

— Бедната Ейми! — хилеше се той.

Постепенно върху лицето му се изписа горчиво снизхождение.

— Колко са ограничени жените! Любов. Все това си знаят. И вярват, че мъжът ги изоставя само защото е пожелал някоя друга. Мислиш ли, че съм толкова глупав, та да направя всичко това заради една жена?

— Да не искате да кажете, че не сте напуснали съпругата си заради друга жена?

— Разбира се, че не.

— Давате ли ми честната си дума?

Не зная защо я поисках. Беше много наивно от моя страна.

— Честна дума.

— Тогава какво, за бога, ви накара да я изоставите?

— Искам да рисувам.

Вперих в него продължителен поглед. Нищо не разбирах. Помислих, че не е с ума си. Трябва да се има предвид, че аз бях много млад и за мен той беше мъж на средна възраст. Забравих всичко освен собственото си недоумение.

— Но вие сте на четиридесет години.

— Тъкмо затова реших, че е крайно време да започна.

— Рисували ли сте някога?

— Като момче исках да стана художник, но баща ми ме накара да се заломя с бизнес, защото, както казваше той, от изкуство не се печели. Преди година започнах да рисувам по малко. Посещавах едни вечерни курсове.

— Там ли сте ходели, когато мисис Стрикланд си е мислила, че играете бридж в клуба си?

— Точно така.

— Защо не й казахте?

— Предпочитах да го пазя в тайна.

— А умеете ли да рисувате?

— Не още. Но ще се науча. Затова дойдох тук. В Лондон не получих това, което търсех. Може би тук ще го намеря.

— Мислите ли, че е възможно човек да постигне нещо в изкуството, когато започва на вашата възраст. Хората започват да рисуват на осемнадесет години.

— Сега мога да се науча по-бързо, отколкото когато бях на осемнадесет.

— Какво ви кара да мислите, че имате талант? Той не отвърна веднага. Погледът му спря върху минаващите тълпи, но не мисля, че ги виждаше. Отговорът му не беше всъщност никакъв отговор.

— Трябва да рисувам.

— Не рискувате ли твърде много?

Той ме погледна. В очите му имаше нещо странно, от което се почувствувах неловко.

— На колко си години? На двадесет и три?

Този въпрос ми се стори неуместен. За мен беше естествено да поемам рискове. Но неговата младост бе преминала, той беше борсов посредник, с авторитет в обществото, със съпруга и две деца. Авантюра, каквато би била естествена за мен, беше нелепа за него. Исках да бъда съвсем откровен.

— Разбира се, може да се случи чудо и вие да станете велик художник, но трябва да се съгласите, че шансът ви е едно на един милион. Очаква ви голямо разочарование, ако накрая трябва да признаете, че сте пропилили живота си.

— Трябва да рисувам — повтори той.

— Ако предположим, че никога не станете нещо повече от третокласен художник, смятате ли, че за това си заслужава да се откажете от всичко сега? В края на краищата във всяка друга област на живота не би имало значение, ако сте посредствен, но в изкуството не е така.

— Ех ти, нещастен глупак! — ми каза той.

— Не ви разбирам, освен ако е глупост да се изричат очевидните неща.

— Казвам ти, че трябва да рисувам. Не мога да устоя. Щом човек падне във водата, няма значение дали плува добре или зле — той трябва да излезе, иначе ще се удави.

В гласа му имаше истинска страст и въпреки че не мислех като него, аз бях запленил. Почувствувах някаква стихийна сила, която кипеше в цялото му същество. Облъхна ме усещането за нещо могъщо

и непреодолимо, което го владееше сякаш пряко собствената му воля. Не можех нищо да проумея. Самият дявол като да се бе вселил в него и всеки момент можеше да го повали и разкъса. И все пак на вид той беше съвсем обикновен. Не откъсвах любопитния си поглед от него, но това не го смущаваше. Питам се за какъв ли ще го вземе някой случаен минувач, тъй както е седнал тук, в старото си широко сако и с неизчетканата мека шапка на главата; панталоните висяха като чували на краката му, ръцете му бяха мръсни, а лицето му с големия агресивен нос, малките очички и наболата рижа брада изглеждаше недодялано и грубо. Устата му бе широка, а устните — плътни и чувствени... Не, не бих могъл да кажа що за човек бе той.

— Няма ли да се върнете при жена си? — най-сетне попитах аз.

— Никога.

— Тя е готова да забрави всичко и да започне нов живот с вас. Няма да изрече нито дума за упрек.

— Да върви по дяволите!

— Не ви ли е грижа, че хората ще ви смятат за пълен негодник? Не ви ли е грижа дали тя и децата ви няма да са принудени да просят хляба си?

— Ни най-малко.

Известно време мълчах, за да придам по-голяма тежест на следващите си думи. Наблягах на всяка една от тях.

— Вие сте един непоправим мерзавец.

— Е, сега, след като си каза всичко, да вървим да вечеряме някъде.

XIII

Признавам, че приличието изискваше, да не приема това предложение. Навярно трябваше да дам по-бурен израз на своето искрено възмущение и това сигурно щеше да ме издигне в очите поне на полковник Макандрю, ако можех след това да му докладвам за твърдия си отказ да седна на една маса с такъв човек. Страхът, че няма да се справя успешно, винаги ме е възпирал да приемам ролята на нравоучител. В този случай бях сигурен, че моите чувства не ще трогнат Стрикланд, и не намерих сили да ги изразя. Само поет или светец може да полива асфалтова настилка с твърдата увереност, че ще цъфнат лилии и ще възнаградят труда му.

Платих каквото бяхме пили, след което се запътихме към един евтин ресторант, шумен и претъпкан, където вечеряхме с голямо удоволствие. Аз имах апетита на младостта, а той — на задебелялата съвест. След това отидохме в малка кръчма да прием кафе с бренди.

Вече бях казал всичко, което трябваше да кажа във връзка с повода, довел ме в Париж, и въпреки че се чувствавах донякъде предател към мисис Стрикланд, не можех да се боря повече с пълното безразличие на съпруга ѝ. Да повториш едно и също нещо три пъти, и то с нестихваща жар — за това се иска женски темперамент. Утешавах се с мисълта, че ще бъде полезно да науча нещо повече за чувствата и мислите на Стрикланд. При това за самия мен то бе много по-интересно. Но не беше никак лесно, защото Стрикланд нямаше дар-слово. Изразяваше се с мъка, сякаш умът му не бе устроен да мисли с думи, и човек трябваше да прави догадки за неговите съкровени желания от изтърканите и жаргонни изрази, неясните и недовършени жестове, с които той си служеше. Но макар да не казваше нищо съществено, някак си не можеше да бъде скучен. Сигурно заради искреността си. Като че ли той не се интересува много от Париж, който виждаше за първи път, ако не се смята посещението заедно с жена му, и възприемаше без удивление гледки, които сигурно са били непривични за него. Бил съм в Париж стотици пъти и той винаги ме е

карал да тръпна от вълнение. Никога не мога да вървя по улиците му, без да се чувствавам пред прага на интересно приключение. А Стрикланд си оставаше все така спокоен и невъзмутим. Сега си мисля, че той е бил сляп за всичко друго, освен за някакво тревожно видение в собствената си душа.

Докато седяхме в кръчмата, ни се случи нещо твърде нелепо. Там имаше проститутки — някои седяха с мъже, други сами, и аз скоро забелязах, че една от тях ни гледа. Когато срещна погледа на Стрикланд, тя му, се усмихна. Но мисля, че той не я видя. След малко тя излезе, но после пак се върна и като минаваше покрай нашата маса, много учтиво ни помоли да ѝ поръчаме нещо за пиене. Седна и аз започнах да си бърбям с нея, но беше явно, че тя се интересува от Стрикланд. Обясних ѝ, че той знае само две-три думи на френски. Тя се опита да го заговори — отчасти със знаци, отчасти на неправилен френски, който, кой знае защо, ѝ се струваше по-разбираем за него, а включи и няколко израза на английски. Тя ме караше да превеждам онова, което можеше да изрази само на своя език, и питаше нетърпеливо за смисъла на неговите отговори. Той бе в добро настроение, даже се забавляваше, но равнодушието му не можеше да остане скрито.

— Мисля, че я спечелихте — засмях се аз.

— Това не ме ласкае.

На негово място аз сигурно щях да бъда по-смутен и не толкова спокоен. Тя имаше засмени очи и много чаровни устни. Беше млада. Чудех се какво толкова я бе привлякло у Стрикланд. Тя не криеше своите желания и аз бях принуден да превеждам.

— Искате да идете с нея у дома ѝ.

— Нямам работа с такива — отвърна той. Предадох отговора му колкото можах по-безобидно.

Видя ми се малко нелюбезно да се отхвърли подобна покана и аз обясних отказа му с липса на пари.

— Но аз го харесвам — каза тя. — Кажете му, че е от любов.

Когато преведох и това, Стрикланд нетърпеливо вдигна рамене.

— Кажи ѝ да върви по дяволите!

Пренебрежителният му тон направи моя превод излишен и момичето троснато отметна глава. Навярно се изчерви под грима си. Изправи се.

— Monsieur n'estras poli^[1] — каза тя.

Носле напусна заведението. Това ме подразни.

— Не виждам защо трябваше да я обиждате — казах му аз. — В края на краищата тя ви поласка.

— Повдига ми се от тези работи — отвърна грубо той.

Хвърлих любопитен поглед към него. Истинско отвращение бе изписано по лицето му, а то бе лице на суров и чувствен мъж. Сигурно известна бруталност в това лице бе привлякла момичето.

— И в Лондон можех да имам всички жени, които пожелаая. Не за това дойдох тук.

---

[1] Господинът не е учтив (фр.). Б. пр. ↑

XIV

Докато пътувах обратно за Англия, много мислих за Стрикланд. Опитвах се да подредя всичко онова, което трябваше да разкажа на жена му. Бях сигурен, че то нямаше да я удовлетвори и тя щеше да бъде недоволна от мен; самият аз не бях доволен от себе си. Стрикланд ме смути и обърка. Не разбирах подбудите му. Когато го попитах какво го е навело на мисълта да стане художник, той или не съумя, или не пожела да ми отговори. Не можех да си обясня това. Опитвах се да си вътълпя, че може би в неговия флегматичен ум постепенно е зреело смътно чувство за бунт, но ме опровергаваше несъмненият факт, че той никога не бе проявявал недоволство от еднообразието на живота ся. Понятно и дори банално би било, ако той, обхванат от нетърпимо отегчение, бе решил да стане художник просто за да скъса тягостните вериги. Но аз усещах, че той бе всичко друго, само не банален човек. Постепенно моето романтично въображение си създаде обяснение, което, макар да признавах, че бе малко отвлечено, единствено можеше да ме задоволи донякъде. Ето какво бе то: запитах се дали в неговата душа нямаше дълбоко вкоренен творчески инстинкт, приглушен от обстоятелствата на живота му, който обаче се е засилвал неумолимо, както ракът се разраства в живата тъкан, най-сетне този инстинкт е завладял цялото му същество и неудържимо го е тласнал към действие. Кукувицата снася яйцето си в чуждо гнездо и когато малкото се излюпи, то избутва навън заварените се братя, а накрая разрушава и гнездото, което го е приютило.

Но не беше ли странно, че творческият инстинкт бе завладял именно този скучен борсов посредник, може би за да го погуби и да донесе нещастие на онези, които зависеха от него. Но нали така божият дух завладява дори влиятелни и богати хора, като ги преследва с неотклонно упорство, докато накрая, надвити, те изоставят светските радости и любовта на жените заради страданията на монашеския аскетизъм. Превръщението може да приеме много форми и да се яви по много начини. За някои хора то идва с катаклизъм, както камък се

пръсва на късчета под напора на буйна водна струя; за други превращения настъпва постепенно, както камъкът изменя формата си под непрестанно падаща капка вода. Стрикланд беше откровен като фанатик и безжалостен като апостол.

Но моят практичен ум се съмняваше в това, дали страстта, която го бе обсебила, ще бъде оправдана в творбите му. Когато го попитах какво мнение са имали събратята му от вечерния курс в Лондон за неговите картини, той отговори с иронична усмивка:

— Смятаха, че си правя шега.

— Посещавате ли вече нечие ателие тук?

— Да. Онзи некадърник, маестрото, както се казва, дойде при мен тази сутрин и като видя рисунката ми, само повдигна вежди и отмина.

Стрикланд се подсмихна. Явно не беше обезсърчен. Не се влияеше от мнението на другите.

И точно това най-много ме обърка в опита ми да го разгадая. Когато някой твърди, че не го е грижа какво мислят хората за него, обикновено той се самозалъгва. Най-често с това иска да каже, че ще постъпи както е решил, уверен, че никой не ще узнае за неговата прищявка; в редки случаи подобно твърдение означава, че човекът е готов да пренебрегне мнението на мнозинството, защото се ползува с подкрепата на най-близките си. Не е трудно да изглеждаш разкрепостен в очите на света, когато тази разкрепостеност е нещо най-обикновено в собствения ти кръг. В такъв случай човек е склонен към прекалено висока самооценка. Той изпитва удовлетворение от смелостта си, а същевременно не се излага на никакви опасности. Желанието да се хареса е може би най-дълбоко вкорененият инстинкт на цивилизования човек. Никой не бърза толкова да надене мантията на почтеността, колкото освободената жена, изложила се пред стрелите на оскърбената порядъчност. Не вярвам на хората, които ми казват, че не дават и пукната пара за мнението на околните. Така се перчат само невежите. Те имат предвид това, че не се страхуват от обвинения за дребните си прегрешения, защото са сигурни, че никой не ще ги забележи.

Ала пред мен беше човек, който искрено не се интересуваше какво мислят хората за него и затова не беше подвластен на общоприетите представи за добро и зло; той беше като борец с

намаслено тяло — изплъзваше се и това му даваше свобода, която бе възмутителна. Спомням си, че му казах:

— Слушайте, ако всеки постъпваше като вас, светът не би могъл да съществува.

— Велика глупост! Там е работата, че не всеки иска да постъпва като мен. На повечето хора им харесва да си живеят по обикновения начин.

Опитах се поне веднъж да използвам сатирата.

— Вие очевидно не вярвате в максимата: Постъпвай така, че всяко твое действие да може да послужи за всеобщо правило.

— Никога не съм я чувал, но това е пълна безсмислица.

— Казал го е Кант.

— И какво от туй? Пак е пълна безсмислица.

От такъв човек не можеш да очакваш и съвестта му да заговори. Все едно да търсиш отражение без огледало. Съвестта за мен, това е вътрешният страж на онези норми, които обществото е развило у човека за собственото си съхранение. Това е полицаят в сърцата на всички ни, поставен там да следи за нарушенията на обществените закони. Това е шпионинът, проникнал в твърдината на собственото ни „аз“. Човешкото желание да се хареса на другите е толкова силно, страхът му от тяхната критика е толкова бесен, че сам е пуснал врага в своята крепост; този враг зорко го следи и е готов да пречупи в интерес на своя господар всяко едва покълнало желание у човека да се отлъчи от стадото. Съвестта го кара да поставя обществото пред личното си благо. Тя е онази силна връзка, която придържа индивида към цялото. И човек, служещ на интереси, които сам си е внушил, че са по-важни от неговите собствени, се превръща в роб на своя надзирател. Издига го на почетен престол. И накрая като придворен, преклонен под кралския жезъл, който притиска раменете му, той се гордее с чувствителността на своята съвест. Тогава той е в състояние да излее най-тежки упреци към онзи, който не признава нейното владичество, защото, приет вече в обществото, той ясно разбира, че е напълно безсилен пред такъв човек. Когато видях, че Стрикланд е наистина безразличен към обвиненията, които предизвикват постъпките му, аз можех само да отстъпя в ужас, все едно, че насреща си имах чудовище, почти с нищо ненаподобяващо човек.

Последните думи, които ми каза, след като му пожелах лека нощ, бяха:

— Кажи на Ейми, че няма смисъл да ме преследва.

И без това ще сменя хотела, така че няма да може да ме намери.

— Струва ми се, че трябва да е щастлива, защото се е избавила от вас.

— Драги приятелю, надявам се, че ще ѝ помогнеш да разбере това. Но жените са тъй несхватливи.

XV

Когато пристигнах в Лондон, вече ме чакаше настоятелна молба да отида при мисис Стрикланд колкото може по-скоро след вечеря. Заварих я заедно с полковник Макандрю и жена му. Сестрата на мисис Стрикланд беше по-възрастна от нея и макар че си приличаха, мисис Макандрю беше вече доста повехнала. Изглеждаше толкова борбена, сякаш носеше цялата Британска империя в джоба си; това самочувствие съпругите на офицерите с висок ранг добиват от съзнанието, че принадлежат към по-висша каста. Беше много напориста — доброто ѝ възпитание не можеше да скрие убеждението ѝ, че щом не си военен, е все едно какъв ще бъдеш. Тя мразеше гвардейците, които според нея бяха твърде надути, а за жените им, тъй нехайни в каненето и ходенето на гости, дори не желаше да говори. Роклята ѝ беше скъпа, но старомодна.

Мисис Стрикланд не криеше нетърпението си.

— Е, какви вести ни носите? — каза тя.

— Срецнах се със съпруга ви. Боя се, че е решил твърдо да не се връща повече. — Направих малка пауза. — Искате да рисува.

— Какво значи това? — извика тя крайно удивена.

— Никога ли не сте знаели за тази негова склонност? — Трябва да е полудял! — възкликна полковникът.

Мисис Стрикланд леко сбърчи чело. Ровеше се из спомените си.

— Помня, че преди да се оженим, понякога го виждах с кутия бои в ръце. Но, за бога, той рисуваше такива цапаници. Ние всички го вземахме на подбив. Той нямаше никаква дарба за подобно нещо.

— Това, разбира се, е само оправдание — каза мисис Макандрю.

Мисис Стрикланд дълбоко се замисли. Очевидно не беше в състояние да проумее това, което и съобщих. Тя бе успяла да сложи донякъде в ред гостната си, тъй като инстинктите ѝ на домакиня бяха надвили душевния и срыв. Стаята вече нямаше онзи запуснат вид на мебелирана квартира за даване под наем от времето на първото ми посещение след злощастията. Но сега, след като бях видял Стрикланд

в Париж, ми беше трудно да си го представя в тази обстановка. Помислих си, че те не може да не са забелязали неговата несъвместимост с техния свят.

— Но ако е искал да стане художник, защо не е казал? — попита най-сетне мисис Стрикланд. — Мисля, че най-малко аз щях да остана равнодушна към едно такова... влечение.

Мисис Макандрю сви устни. Струва ми се, че тя винаги бе гледала с неодобрение на склонността на сестра си към хората на изкуството. За „културата“ тя говореше с присмех.

Мисис Стрикланд продължи:

— В края на краищата, ако той имаше талант, аз първа щях да го насърча. Бих пожертвувала много. Предпочитам да съм омъжена за художник, отколкото за борсов посредник. Ако не бяха децата, щях да бъда готова на всичко. В едно бедно ателие в Челси бих била не по-малко щастлива, отколкото в този апартамент.

— Мила моя, не мога повече да те слушам — извика мисис Макандрю. — Да не искаш да кажеш, че вярващ ма цялата тази измислица?

— Но това е истина — кротко възразих аз. Тя ме погледна с благодушно презрение.

— Един мъж на четиридесет години не захвърля работата си и не зарязва жена си и децата си, за да става художник, ако няма намесена жена. Сигурна съм, че той е срещнал някоя от твоите... артистични приятелки и тя му е завъртяла главата.

Внезапна руменина заля бледите страни на мисис Стрикланд.

— Как изглежда тя?

Не отвърнах веднага. Знаех, че ще взривя бомба.

— С него няма никаква жена.

Полковникът и жена му обявиха, че не вярват, а мисис Стрикланд се изправи.

— Искате да кажете, че не сте я видели?

— Нямахме кого да видя. Той е съвсем сам.

— Но това е пълна безсмислица! — възкликна мисис Макандрю.

— Знаех си, че трябва сам да отида — рече полковникът. — Главата си режа, че щях да я издиря на часа.

— Колко жалко, че не отидохте — отговорих аз малко предизвикателно. — Тогава щяхте да видите с очите си, че всяко от

вашият предположения е погрешно. Той не е в елегантен хотел. Живее най-окаяно в малка стаичка. Ако е напуснал дома си, то не е за да води разгулен живот. Няма почти никакви пари.

— Мислите ли, че е извършил нещо, за което ние не знаем, и сега се спотайва от полицията?

Това предположение озари е надежда душата на всеки от тях, но аз не се присъединих към него.

— Ако това е вярно, той едва ли щеше да бъде такъв глупак, че да съобщи адреса си на своя съдружник — язвително възразих аз. — В едно съм сигурен — той не е заминал с никого. Не е влюбен. Това е много далеч от мислите му.

Беше им нужно известно време, за да възприемат думите ми.

— Е, ако това, което говорите, е вярно, нещата не стоят чак толкова зле, колкото си мислех — обади се мисис Макандрю.

Сестра ѝ я погледна, но не каза нищо. Сега тя беше съвсем бледа, красивото ѝ чело бе помръкнало и навъсено. Не можех да разгада изрази на лицето ѝ. Мисис Макандрю продължи:

— Ако това е просто прищявка, ще му мине.

— Защо не отидеш при него, Ейми? — подхвърли полковникът. — Не виждам пречки да поживееш с него в Париж за около година. Ние ще се грижим за децата. Струва ми се, че той се е поотегчил тук. Рано или късно ще му се прииска да се върне в Лондон и нищо кой знае колко страшно няма да се е случило.

— Аз не бих го направила — рече мисис Макандрю. — Бих го оставила сам да пати, щом желае. Той ще се прибере с подвита опашка и ще се върне към предишния си живот. — Мисис Макандрю погледна сестра си хладно. — Може би не винаги си постъпвала мъдро е него, Ейми. Мъжете са особени същества и човек трябва да знае как да се справя с тях.

Мисис Макандрю споделяше мнението на повечето жени, че един мъж, напуснал жена си, която му е предана, е истински звяр, но и жената има голяма вина, ако се случи това. *Le coeur a ses raisons que la raison ne connaît pas*^[1].

Мисис Стрикланд бавно местеше поглед ту към един, ту към друг от нас.

— Той никога няма да се върне — каза тя.

— О, мила моя, спомни си какво чухме току-що. Той е свикнал с удобствата и с това някой да се грижи за него. Да не мислиш, че ще издържи дълго в мръсната стая на онзи мръсен хотел? Освен това няма и пари. Трябва да се върне.

— Докато си представях, че е избягал с някоя жена, вярвах, че има надежда. От такива неща обикновено не излиза нищо. След три месеца тя щеше да му омръзне до смърт. Но щом не е заминал, защото е влюбен, всичко е свършено.

— О, каква проникателност! — намеси се полковникът, влагайки в тази дума цялото си презрение към подобни понятия, по традиция чужди за неговата професия. — Нищо подобно! Той ще се върне, миличка, както казва Дороти, и аз мисля, че малко свобода никак няма да му навреди.

— Но аз не искам да се връща — каза тя.

— Ейми!

Едва сега разбрах, че мисис Стрикланд бе обзета от гняв и тази бледност на лицето ѝ е признак на внезапна, хладна ярост. Тя заговори припряно и задъхано:

— Можех да му простя, ако отчаяно се бе влюбил в друга и бе избягал с нея. Това би било естествено. Нямахте дори да го обвинявам. Щях да помисля, че е бил заслепен. Мъжете са толкова слаби, а жените тъй безскрупулни... Но това е съвсем различно... Ненавиждам го. Сега вече никога няма да му простя.

Полковникът и жена му се впуснаха да я увещават в един глас. Те бяха изумени. Нареккоха я луда. Не можеха да я разберат. Мисис Стрикланд отчаяно се обърна към мен.

— И вие ли не разбирате?

— Не съвсем. Значи ли това, че бихте му простили, ако ви бе напуснал заради жена, но не сте в състояние да го сторите, ако е за една идея? Мислите, че можете да се преборите с първото, но срещу второто сте безсилна?

Мисис Стрикланд ме удостои с не особено приятелски поглед и не отговори. Май че бях улучил. Тя продължи с тих, треперещ глас:

— Никога не съм допускала, че е възможно да се мрази така, както го мразя аз. Преди се успокоявах с мисълта, че колкото и дълго време да мине, накрая той ще ме потърси. Знаех, че когато умира, ще

ме повика, и аз бях готова да ида; щях да се грижа за него като майка и накрая да му кажа, че винаги съм го обичала и му прощавам всичко.

Тази страст у жените да се държат красиво до смъртното ложе на любимите си винаги е предизвиквала у мен недоумение. Понякога те като че ли дори се дразнят от тяхното дълголетие, защото то отсрочва възможността за една ефективна сцена.

— Но сега... сега всичко е свършено. Аз съм безразлична към него като към непознат. Дано умре в бедност, глад и злочестие, без нито един приятел. Дано изгние от някоя противна болест. За мен той вече не съществува.

Стори ми се, че сега е моментът да предам предложението на Стрикланд.

— Ако искате да се разведете с него, той е готов да направи всичко необходимо.

— Защо да му давам свобода?

— Според мен той няма нужда от нея, но мислеше, че така ще бъде по-удобно за вас.

Мисис Стрикланд нетърпеливо вдигна рамене. Аз бях малко разочарован от нея. Тогава все още очаквах от хората повече последователност и се разстроих, като открих такава отмъстителност в едно толкова чаровно създание. Не осъзнавах от колко разнообразни качества е изтъкан човешкият характер. Сега знам добре, че дребнавостта и великодушието, злобата и милосърдието, омразата и любовта могат да се вместят в сърцето на един и същ човек.

И все пак се питах с какви думи да облекча това чувство на горчиво оскърбление, което терзаше мисис Стрикланд.

— Знаете ли, че не съм сигурен дали вашият съпруг е напълно отговорен за своите действия. Мисля, че той не е на себе си. Видя ми се обладан от някаква сила, която го тласка нанякъде и в чиято власт той е безпомощен като муха в паяжина. Сякаш някой го е омагьосал. Спомням си онези странни разкази за това, как друго „аз“ се вселява в човека и изгонва оттам стария обитател. Тогава душата живее неспокойно в тялото и е способна на загадъчни превращения. В миналото биха казали, че Чарлс Стрикланд е обсебен от дявола.

Мисис Макандрю приглади полата на роклята си и върху китките ѝ се смъкнаха златни гривни.

— Тия неща ми се виждат много отвлечени — рече тя язвително. — Съгласна съм, че Ейми навярно не е обръщала достатъчно внимание на мъжа си. Ако не се занимаваше толкова много със своите си работи, сигурно щеше да забележи, че нещо не е в ред. Не вярвам Алек да е имал нещо наум повече от година, без аз да доловя точно какво е то.

Полковникът бе вперил поглед в пространството и аз се запитах може ли човек да е така невинен и безхитростен, както изглеждаше той.

— Но това не изключва факта, че Стрикланд е едно безсърдечно животно. — Тя ме погледна строго. — Ще ви кажа защо той напусна жена си — от чист егоизъм а нищо повече.

— Това наистина е най-простото обяснение — отвърнах аз. Но си помислих, че то всъщност не обясняваше нищо. Когато се изправих да си вървя с думите, че съм уморен, мисис Стрикланд не направи опит да ме задържи.

---

[1] Сърцето си има свои закони, неведоми за разума (фр.). Б. пр.

XVI

Това, което последва, доказва, че мисис Стрикланд е жена с характер. Дори и да страдеше, тя го прикри. Бе достатъчно проникателна, за да разбере, че светът бързо се отегчава от вайкания и предпочита да си спести гледката на нещастieto. Колкото пъти се появеше в обществото — а приятелите ѝ от състрадание се надпреварваха да я развличат, — тя се държеше със съвършено достойнство. Беше храбра, но не натрапливо беше весела, но не до нескромност и проявяваше повече готовност да слуша за неволите на другите, отколкото да обсъжда своите. Когато заговори за мъжа си, показваше, че го съжалява. Отношението ѝ към него отначало ме озадачи. Но един ден тя ми каза:

— Вижте какво, убедена съм, че грешите. Чарлс не е сам. Както разбрах от някои източници, които не мога да назова пред вас, той не е напуснал Англия сам.

— В такъв случай той има истинска дарба да прикрива следите си.

Тя погледна встрани и леко поруменя.

— Това, което имам предвид, е, че ако някой спомене пред вас за това и ви каже, че мъжът ми е избягал с жена, моля ви да не му противоречите.

— Разбира се, че няма.

Тя заговори за друго, сякаш въпросът беше съвсем маловажен за нея. Скоро открих, че между приятелките ѝ се разпространява една чудата история — че уж Стрикланд бил запленил от някаква френска танцьорка, която видял за пръв път на сцената на театър „Емпайър“ и после придружил до Париж. Не можах да си обясня как бе възникнала тази версия, но колкото и да е странно, тя будеше съчувствие към мисис Стрикланд и същевременно допринасяше за нейното добро име в обществото. А то не беше без значение за професията, която тя бе решила да упражнява. Полковник Макандрю не беше преувеличил, когато казваше, че тя ще остане без пукната пара, така че сега ѝ се

налагаше да започне да изкарва прехраната си колкото може по-скоро. Науми си да се възползува от познанствата си с толкова много писатели и без да губи време, се зае да учи стенография и машинопис. С образованието, което имаше, тя обещавахе да стане отлична машинописка, а нейната история правеше намерението ѝ затрогващо. Приятелите ѝ обещаха да ѝ изпращат работа и да я препоръчват на свои приятели.

Семейство Макандрю, които нямаха деца и бяха добре материално, поеха издръжката на децата и на мисис Стрикланд ѝ оставаше да се грижи единствено за себе си. Тя даде апартамента си под наем и продаде мебелите. Настани се в две малки стаи в Уестминстър и започна нов живот. Беше толкова усърдна в работата си, че за успеха на нейното начинание нямаше никакви съмнения.

XVII

Бяха изминали почти пет години от тези събития, когато аз реших да поживея малко в Париж. Лондон бе започнал да ми дотяга. Омръзна ми да правя всеки ден едно и също. Приятелите ми живеяха еднообразно, нямаше вече с какво да ме изненадат и когато ги срещах, знаех много добре какво ще ми кажат; дори в любовните им приключения имаше нещо банално и досадно. Ние приличахме на трамваи, които се движат по своите релси от началната до крайната спирка, и можеше дори да се изчисли със съвсем малка разлика броят на пътниците, които те ще превозят. Животът бе подреден твърде удобно. Обхвана ме паника. Отказах се от моя малък апартамент, продадох скромните си принадлежности и взех решение да започна друг живот. Преди да замина, се отбих у мисис Стрикланд. Не бях я виждал доста дълго време и забелязах доста промени у нея. Не само че бе остаряла, отслабнала и по лицето и се бяха появили бръчки, но мисля, че и характерът и се беше изменил. Бе успяла в работата си и сега притежаваше машинописно бюро на Чансъри Лейн; тя самата пишеше малко, повече коригираше работата на четирите момичета, които бе наела. В стремежа си да върши всичко изискано тя използваше много синьо и червено мастило, а всеки екземпляр увиваше в плътна хартия, която напомняше релефна коприна, в най-различни бледи цветове. Всички я знаеха, че е спретната и прецизна. Печелеше добре. Само че не можеше да се пребори с предразсъдъка, че за една жена е малко недостойно да се издържа сама, и не пропускаше да напомни при случай, че по рождение тя е лейди. Не можеше да не спомене също така имената на своите познати, с които да те убеди, че не е слязла по-надолу по социалната стълбица. Чувствуваше се малко неудобно от собствената си смелост, деловитост и предприемчивост, но се радваше, че на другия ден е канена на вечеря у един висш адвокат, който живеел в Саут Кенсингтън. Със задоволство ми съобщи, че синът ѝ следва в Кеймбридж, и малко на

смах спомена за поредната вечеринка с танци, където дъщеря ѝ, която току-що излязла, била поканена. Зададох глупав, струва ми се, въпрос:

— Ще усвоя ли вашата професия?

— О, не. Няма да ѝ позволя — отговори мисис Стрикланд. — Тя е толкова хубава. Сигурна съм, че ще се омъжи изгодно.

— Мислех си, че може да ви бъде в помощ.

— Няколко души препоръчват да стане актриса, но аз, разбира се, не съм съгласна. Познавам всички главни драматурзи и още утре мога да ѝ осигуря роля, но не бих искала тя да общува с какви да е хора.

Надменността на мисис Стрикланд ми подеждва почти като студен душ.

— Чували ли сте нещо за съпруга си?

— Нищо не е стигало до мен. Може и да е умрял.

— Възможно е да го срещна случайно в Париж. Искате ли да ви съобща нещо за него?

Тя се подвоуми за миг.

— Ако наистина е изпаднал в затруднение, готова съм да му помогна малко. Ще ви изпратя пари и вие можете да му ги давате постепенно, според нуждите му.

— Много мило от ваша страна — казах аз.

Ала знаех, че към това предложение не я беше подтикнало доброто сърце. Не е вярно, че страданието облагородява характера; понякога това прави щастието, но от страданието в повечето случаи хората стават дребнави и отмъстителни.

XVIII

Стана така, че със Стрикланд се срещнахме, преди да минат и две седмици от пристигането ми в Париж.

Бързо си намерих малък апартамент на петия етаж на една сграда на улица „Де Дам“ и за няколко стотин франка си купих мебели на старо, за да го направя обитаем. Уредих с портиерката да се грижи за чистотата и да ми прави сутрин кафе. После отидох да видя моя приятел Дърк Стрьове.

Дърк Стрьове бе от онези хора, за които непременно си мислим или с пренебрежителна усмивка, или с недоумяващо вдигане на рамене — в зависимост от характера ни. Природата го бе създала шут. Беше художник, но много слаб; някога го бях срещнал в Рим и още си спомням неговите картини. Въодушевяваше се искрено от най-банални неща. С душа, трептяща от любов към изкуството, той рисуваше моделите, навъртащи се край стълбата на Бернини на площад „Испания“, несмущаван от тяхната пищност; ателието му беше пълно с платна, с изобразени по тях селяни с мустаци, големи очи и островърхи шапки, хлапаци в дрипи и жени с ярки фусти. Понякога те се излежаваха върху църковни стъпала, друг път се разхождаха сред кипариси на фона на безоблачно небе, някъде се прегръщаха близо до ренесансов фонтан, а другаде крачеха по пътищата на Кампаня редом с някоя биволска кола. Всички бяха грижливо нарисувани и грижливо оцветени. По-точно, дори от фотография. Един от художниците във Вила Медичи^[1] бе нарекъл Дърк *Le Mattre ce la Boite a Chocolats*^[2].

Гледайки неговите картини, човек би помислил, че Моне, Мане и всички останали импресионисти изобщо не са съществували.

— Аз не се смятам за голям художник — казваше той. — Не съм Микеланджело, разбира се, но явно у мен има нещо. Картините ми се продават. Те внасят романтика в домовете на най-различни хора. Знаете ли, че се търсят не само в Холандия, но и в Норвегия, Швеция и Дания? Купуват ги главно търговци и богати занаятчии. Не можете да си представите каква е зимата в тези страни — дълга, тъмна и студена.

Хората мислят, че Италия прилича на моите картини, и това ги стопля. Вярват, че е такава. Аз също си представях Италия такава, преди да дойда тук...

Мисля, че тази представа се бе запазила завинаги у него, заслепяваше го и той не можеше да види истината; въпреки грубата действителност, с очите на духа той продължаваше да вижда една Италия на романтичните разбойници и живописните руини. Дърк изобразяваше един идеал — дребен, банален и изтърган, но все пак идеал, което го правеше несъмнено обаятелен човек.

Точно защото усещах това обаяние, за мен Дърк Стръве не беше обект на присмех, както за всички други. Неговите събратя по четка криеха пренебрежението си към творбите му, но той печелеше добри пари и те без колебание се възползуваха от кесията му. Той беше щедър и онези, които имаха нужда от пари, безочливо взимаха от него назаем, надсмивайки му се, че тъй наивно вярва на измислените им оправдания. Беше много емоционален и чувствата му избликваха лесно, ала в тях имаше нещо нелепо, та човек приемаше неговата отзивчивост, без да изпитва благодарност. Да вземеш пари от него беше все едно да ограбиш дете и човек започваше да го ненавижда за глупостта му. Така един джебчий, горд от ловките си пръсти, би се възмутил навярно от небрежността на жената, забравила в таксито чантичката с всичките си скъпоценности. Природата бе направила от него прицел за насмешки, но не му бе отнела чувствителността. Той се гърчеше под всевъзможните обиди, които се сипеха по негов адрес, и въпреки това сякаш нарочно пе преставаше да се излага на стрелите им. Оскърбяваха го постоянно, но в неговата добра душа не можеше да се загнезди озлобление: змията го хапеше, но той не се научаваше да се пази и преди още раната да зарасне, отново нежно я поставяше в пазвата си. Животът му бе трагедия, написана като вулгарен фарс. Тъй като аз не му се присмивах, той ми беше благодарен и често изливаше в благосклонните ми уши своите безкрайни неволи. Но най-тъжното бе, че те изглеждаха шутовски и колкото по-злочести бяха, толкова повече ви се искаше да се смеете.

Макар и слаб художник, той имаше тънък усет за изкуството и да посетиш с него картинна галерия бе рядко удоволствие. Възхищаваше се искрено и критикуваше остро. Беше католик и ценеше високо старите майстори, но проявяваше разбиране и към модернистите.

Бързо откриваше нечий талант и не пестеше възторга си от него. Не познавам, струва ми се, друг човек, който да има по-вярна преценка. А Дърк беше по-добре образован от повечето художници. Не беше като тях невежа в другите изкуства и неговият вкус към музиката и литературата придаваше дълбочина и богатство на отношението му към живописата. За млад човек като мен неговите съвети и напътствия имаха несравнима стойност.

Когато напуснах Рим, започнахме да си пишем и веднъж на около два месеца получавах от него дълги писма на особен английски, с които той изникваше пред мен, разговаряйки както винаги въодушевено, разпалено и с ръкомахане. Малко преди да замина за Париж, се оженил за една англичанка, с която живеели в малко ателие в Монмартър. Не го бях виждал четири година и не познавах жена му.

---

[1] Дворец-музей в Рим, построен в XVI в. Б. пр. ↑

[2] Майстор-художник на кутии с шоколад (фр.). Б. пр. ↑

XIX

Не бях уведомил Стрѳове за пристигането си и когато позвъних в ателието му, той отвори вратата и в началото не ме позна. Но сетне, изненадан, нададе радостен вик и ме повлече вътре. Винаги е приятно да те посрещнат толкова сърдечно. Жена му беше седнала близо до печката с ръкоделие и стана, щом влязох. Дърк ме представи.

— Мали си спомняш? — каза й той. — Често съм ти говорил за него. — После се обърна към мен. — Но защо не ми се обади, че пристигааш? Откога си тук? Колко време ще останеш? Да беше дошъл с един час по-рано, щяхме да вечеряме заедно.

Той ме обсипа с въпроси. Настани ме на един стол и взе да ме потупва, сякаш бях възглавничка. Настояваше да ми налее вино, да си взема кекс, пури. Не ме оставяше на мира. Беше съкрушен, че няма уиски, искаше да ми направи кафе, напрягаше се да измисли какво още да стори за мен, сияеше и се смееше и във въодушевлението си се потеше буквално от всяка пора.

— Не си се променил — усмихнах се аз.

Той си беше все същият нелеп на вид, както си го спомнях. Нисичък, закръглен, късокрак, все още млад — не ще да е имал повече от тридесет години, — но без време оплешивял. Лицето му беше съвсем кръгло и силно румено, имаше бяла кожа, розови страни и розови устни. Сините му очи също бяха кръгли, носеше големи очила със златни рамки, а веждите над тях бяха тъй руси, че едва се забелязваха. Напомняше онези весели, дебели търговци от платната на Рубенс.

Когато му казах, че мисля да поживея малко в Париж и съм взел апартамент под наем, той беше огорчен и ме упрекна защо не съм му се обадил. Щял сам да ми намери апартамент и да ми обслужи с мебели (сериозно ли съм харчил пари за такива покупки?) — пък и щял да ми помогне да се нанесе. Той наистина смяташе, че не съм постъпил приятелски, като не съм му дал възможност да ми бъде полезен. През

това време мисис Стрьове седеше тихо и кърпеше чорапи, без да проговори, само кротко се усмихваше на всичко, каквото казваше той.

— Е, както виждаш, аз съм вече женен — внезапно рече Дърк. — Какво ще кажеш за жена ми?

Той ѝ хвърли ласкав, сияещ поглед и намести очилата върху носа си. От потта те постоянно се свличаха надолу.

— Какво, за бога, очакваш да ти отговоря? — разсмях се аз.

— Наистина, Дърк — обади се мисис Стрьове с усмивка.

— Но не е ли прекрасна? Слушай, моето момче, не губи време, ожени се колкото можеш по-скоро. Аз съм най-щастливият човек на света. Погледни я само. Не е ли като на картина? Шарден, а? Виждал съм най-красивите жени на света, но не съм виждал по-хубава от мадам Дърк Стрьове.

— Дърк, ако не млъкнеш, ще изляза.

— Mon petit chou^[1] — каза той.

Тя леко поруменя, смутена от страстните нотки в гласа му. От писмата му вече знаех, че е страшно влюбен в жена си, и сега се убеждавах в това — той почти не откъсваше очи от нея. Не можах да разбера дали и тя го обича. Бедният палячо, той едва ли можеше да породви любов, но усмивката в очите ѝ беше нежна — може би зад нейната сдържаност се криеше много дълбоко чувство. Тя не беше онова пленително същество, което виждаше неговото опиянено от любов въображение, но притежаваше особена, строга привлекателност. Бе доста висока и сивата ѝ рокля, скромна, но добре ушита, подчертаваше красивата ѝ фигура. Такава фигура би допаднала повече на скулптора, отколкото на шивача. Буйната ѝ кафява коса бе гладко сресана, лицето ѝ беше бледо, с правилни, макар и не забележителни черти. Имаше спокойни сиви очи. Съвсем малко ѝ липсваше, за да бъде красива, ала без него не можеше да се нарече дори хубава. Но когато Стрьове спомена за Шарден, имаше защо — тя и на мен ми напомняше онази мила домакиня е боне и престилка^[2], която големият художник бе обезсмъртил.

Представих си я как увлечено се суети сред своите тенджери и тигани, издигнала домашните си задължения до ритуал, придала им нравствен смисъл. Не очаквах да е умна, нито че може да бъде забавна, но в нейната строга решителност имаше нещо, което ме заинтригува. Сдържаността ѝ беше малко загадъчна. Чудех се защо ли се е омъжила

за Дърк Стрьове? Макар да беше англичанка, не можех да определя от каква среда произхожда, какво възпитание е получила, нито пък как е живяла, преди да се омъжи. Беше много мълчалива, но щом проговореше, гласът ѝ бе приятен, а обноските — естествени. Попитах Стрьове дали все още работи.

— Дали работя? Рисувам по-добре от когато и да било преди.

Седнахме в ателието му и той посочи с ръка една незавършена картина върху статива. Сепнах се. Това беше група италиански селяни в костюми от Кампаня, насядали върху стъпалата на една римска църква.

— Това ли рисуваш сега?

— Да. Тук намирам моделите си не по-трудно, отколкото в Рим.

— Нали е много красиво? — попита мисис Стрьове.

— Глупавичката ми женица, мисли ме за голям художник.

Извинителният му смях не може да скрие удоволствието, което изпита от нейната похвала. Очите му се спряха върху картината. Колко странно бе това, че неговият критически усет, точен и оригинален, когато се отнасяше за чужди творби, толкова лесно биваше удовлетворен от собствените му невероятно банални и недодялани произведения.

— Защо не му покажеш още някои от картините си? — каза тя.

— Искаш ли?

Наивно самодоволен, макар че толкова бе страдал от присмеха на своите приятели, Дърк Стрьове бе жаден за похвали и никога не можеше да устои на изкушението да покаже творенията си. Извади една картина, на която двама къдрокоси италиански хлапаци играеха на топчета.

— Нали са сладки? — възкликна мисис Стрьове. После ми показа още. Уверих се, че в Париж той рисува същите тези изтъркани, показно живописни сцени, които години наред бе рисувал в Рим. Всичко това беше фалшиво, подправено, неискрено, въпреки че нямаше по-честен, искрен и открит човек от Дърк Стрьове. Кой можеше да обясни това противоречие? Не знам какво ме накара да попитам:

— Срещал ли си случайно един художник на име Чарлс Стрикланд?

— Да не би да го познаваш? — удиви се Дърк.

— Грубиян — рече жена му. Стрѳове се засмя.

— Ma pauvre chrie^[3] — той отиде при нея и целуна и двете й ръце. — Тя никак не го харесва. Колко странно, че и ти го познаваш!

— Не понасям грубите обноски — уточни мисис Стрѳове.

Дърк, все още през смях, се обърна към мен, за да ми обясни:

— Знаеш ли, поканих го веднъж да дойде и да разгледа картините ми. Той дойде и аз му ги показах всичките. — Стрѳове се смути и за миг се поколеба. Не зная защо беше започнал този разказ, който явно го компрометираще, но сега почувствува неудобства да го довърши. — Той ги гледаше, картините ми де, и не казваше нищо. Помислих, че си пази оценката за края. Когато свършиха, му казах: „Ето, това е всичко.“ А той отвърна: „Дойдох да те помоля да ми заемеш двадесет франка.“

— И Дърк наистина му даде! — добави жена му с негодувание.

— Бях смаян. Не исках да му откажа. Той сложи парите в джоба си, кимна, каза „благодаря“ и си излезе.

Докато разказваше всичко това, върху кръглото глуповато лице на Дърк Стрѳове се изписа такова пълно недоумение, че бе невъзможно да сдържиш смеха си.

— Нямаше да се обидя, ако беше казал, че картините ми са лоши, но той не каза нищо... нищо.

— И ти още го разправяш, Дърк — рече жена му. Колкото и печално да бе, човек повече го досмешаваше от комичната фигура на холандеца, отколкото негодуваше от грубото отношение на Стрикланд към него.

— Надявам се да не го видя повече — заключи твърдо мисис Стрѳове.

Стрѳове се усмихна и вдигна рамене. Той вече бе възвърнал доброто си настроение.

— Истината е, че той е голям художник, много голям художник.

— Стрикланд? — възкликнах аз. — Не може да бъде! Говорим за различни хора.

— Едър мъж с рижа брада. Чарлс Стрикланд, Англичанин.

— Нямаше брада, когато го познавах, но ако си е пуснал, тя сигурно ще бъде рижа. Човекът, когото имам предвид, е започнал да се занимава с живопис едва преди пет години.

— Точно така. Той е голям художник.

— Невъзможно!

— Лъгал ли съм се някога? — попита, Дърк. — Казвам ти, че е гениален. Убеден съм. Ако след сто години някой въобще си спомня за теб и за мен, ще е затова, че сме познавали Стрикланд.

Бях удивен и същевременно много развълнуван. Изведнъж си спомних последния си разговор с него.

— Къде могат да се видят неговите работи? — попитах аз. — Има ли успех? Къде живее?

— Не, успех няма. Мисля дори, че досега не е продал нито една картина. Ако заговориш някому за него, всеки ще ти се изсмее. Но аз знам, че е голям художник. В края на краищата някога са се присмивали и та Мане. А Коро не е продал нито една картина. Не знам къде живее, но мога да те срещна с него. Всяка вечер в седем отива в едно кафене на Авеню дьо Клиши. Ако искаш, утре ще отидем там.

— Не съм сигурен дали той иска да ме види. Мисля, че ще му припомня за времето, което предпочита да забрави. Но въпреки това ще дойда. А има ли някаква възможност да се видят неговите картини?

— Самият той нищо няма да ти покаже. Познавам един търговец, у когото има две-три. Само че недей да ходиш без мен — нищо няма да разбереш. Аз трябва сам да ти ги покажа.

— Дърк, не мога повече да те слушам — каза мисис Стрьове. — Как можеш да превъзнасяш неговите картини, след като той се държа така с теб? — Тя се обърна към мен: — Знаете ли, когато веднъж тук дойдоха няколко холандци да си купят картини от Дърк, той се опита да ги убеди да купят от Стрикланд. Настояваше да ги донесе и да им покаже.

— А вие какво мислите за неговите картини? — попитах я аз с усмивка.

— Ужасни са.

— О, радост моя, ти просто не разбираш.

— Защо тогава твоите сънародници толкова се разсърдиха. Помислиха, че им се подиграваш.

Дърк Стрьове свали очилата си и ги изтри. Зачервеното му лице гореше от вълнение.

— Наистина ли мислиш, че красотата, която е най-драгоценното на света, лежи като просто камъче на плажа и всеки случаен минувач може небрежно да го вдигне? Красотата е онова необикновено и

удивително нещо, което художникът в тежки душевни терзания изтръгва и досътворява от хаоса на света. И когато я създаде, не е дадено на всички да я познаят. За да я усетиш, трябва да изминеш пътя на художника. Тя е като мелодия, която той ти пее, но за да я чуе сърцето ти, са нужни знания, чувствителност и фантазия.

— Защо винаги съм смятала твоите картини за прекрасни, Дърк? Те ме очароваха още щом ги видях за първи път.

Устните на Стрьове едва доловимо затрепераха.

— Летни си, скъпа моя. Аз ще изпратя нашия приятел и ей сега ще се върна.

---

[1] Глупавичката ми! (фр.). Б. пр. ↑

[2] Авторът има предвид картината на Шарден „Перачка“. Б. пр.

↑

[3] Бедничката ми (фр.). Б. пр. ↑

XX

Дърк обеща да ме вземе на другата вечер и да ме заведе в кафенето, където било най-вероятно да се открие Стрикланд. Интересно, че това беше същото кафене, в което Стрикланд и аз пихме абсент, когато бях дошъл в Париж, за да се видя с него. Фактът, че не го бе сменил с друго, говореше, че той трудно променя навиците си, което ми се видя доста характерно.

— Ето го — рече ми Стръве, щом влязохме в кафенето.

Макар и през октомври, вечерта беше топла и масите отвън на тротоара бяха заети. Огледах ги, но не открих Стрикланд.

— Погледни там! В ъгъла. Играе шах.

Забелязах някакъв човек, приведен над шахматна дъска, но различих само широкопола шапка и рижа брада. Промъкнахме се между масите и стигнахме до него.

— Стрикланд!

Той вдигна поглед.

— Здравей, шишко. Какво има?

— Довел съм един стар твой приятел. Стрикланд ме погледна, но очевидно не ме позна.

Отново се съсредоточи над шахматната дъска.

— Седнете тук и не шумете — каза той. Премести една пешка и тутакси потъна в играта.

Бедният Стръве ме погледна с безпокойство, но аз не се обезсърчавах току-тъй. Поръчах питие и кротко зачаках Стрикланд да свърши. Дори се радвах, че имам възможност да го разгледам на спокойствие. Сигурен бях, че сам нямаше да то познае. Едно, че рижата му брада, рошава и неподстригана, скриваше голяма част от лицето му, а и косата му беше дълга; но най-изненадващата промяна в него беше невероятната му слабост. От това големият му нос стърчеше още по-дръзко, скулите му се очертаваха още по-рязко, а очите му изглеждаха по-големи. Слепоочията му бяха хлътнала дълбоко. Тялото му бе мъртвешки изпостеляло. Носеше същия костюм, с който го бях

видял преди пет години; скъсан и на петна, изтърган ст постоянно носене, той висеше на плещите му, сякаш бе шит за друг. Забелязах и ръцете му — мръсни и с дълги нокти, само кости и жили, големи и силни — забравил бях, че имат толкова свършена форма. Особено ми въздействуваше този човек, седнал там, потънал в играта — въздействуваше с необикновената си сила; и кой знае защо, тя беше още по-поразителна тъкмо поради неговата измършавялост.

След малко той направи поредния си ход, облегна се и загледа някак унесено своя противник — един пълен брадат французин. Противникът прецени хода и внезапно почна весело да ругае: с нетърпеливо движение събра фигурите и ги изсипа обратно в кутията. После псува без задръжки Стрикланд, повика келнера, плати напитките и си тръгна. Стрѳове приближи стола си до масата.

— Мисля, че сега можем да разговаряме — каза той.

Очите на Стрикланд се спряха върху него и в тях се четеше злоба. Чувствувах, че търси за какво да му се надсмее не може да намери и е принуден да мълчи.

— Довел съм да те види един стар приятел — повтори Стрѳове, сияещ от радост.

Около минута Стрикланд ме гледаше замислено. Аз мълчах.

— През живота си не съм го виждал — каза той.

Не знам защо каза това, тъй като със сигурност мернах едно пламъче в очите му, по което разбрах, че ме е познал. Не можеше да ме смути тъй лесно, както преди няколко години.

— Онзи ден се видях с жена ви — казах аз. — И съм уверен, че бихте искали да научите как е. Той се изсмя. Очите му блеснаха.

— Весело прекарахме онази вечер с тебе — каза. — Преди колко време беше?

— Пет години.

Той поръча още един абсент. Стрѳове заобяснява многословно как сме се срещнали и как случайно сме открили, че и двамата познаваме Стрикланд. Не зная дали Стрикланд слушаше. Един-два пъти ме погледна замислено, но през повечето време изглеждаше зает със собствените си мисли и сигурно без бърборенето на Стрѳове разговорът щеше да върви трудно. След половин час холандецът погледна часовника си и обяви, че трябва да върви. Попита ме дали ще дойда с него Мислех, че насаме може да измъкна нещичко от

Стрикланд, и затова отговорих, че ще остана. Когато Дебеланкото си отиде, аз казах: — Дърк Стръве ви смята за велик художник.

— Защо, по дяволите, мислиш, че това ме интересува?

— Ще ми позволите ли да видя картините ви?

— Откъде-накъде.

— Може да ми се иска да купя някоя. — Може да не ми се иска да продавам.

— Печелите ли добре? — попитах го с усмивка. Той се ухили.

— Имам ли такъв вид?

— Имате вид на полумъртъв от глад.

— Аз съм полумъртъв.

— Тогава да вървим да хапнем някъде.

— Защо ме каниш?

— Не от благотворителност — отговорих аз хладно. — Ей богу, пет пари не давам дали ще умрете, от глад или не.

Очите му отново заблестяха.

— Тогава да вървим — рече той, ставайки. — Няма да се откажа от едно прилично ядене.

XXI

Оставих го да ме заведе в ресторант по свой избор, но по пътя си купих вестник. Когато той поръча вечерята, аз го облегнах на една бутилка „Сен Галмне“ и започнах да чета. Ядохме мълчаливо. Усещах, че сегиз-тогиз ме поглежда, но не обръщах внимание. Искях да го накарам сам да започне разговора.

— Има ли нещо интересно във вестника? — попита той към края на нашата мълчалива вечеря.

Стори ми се, че усетих в гласа му леко раздразнение.

— Винаги обичам да чета подлистниците за театъра — казах аз.

Сгънах вестника и го сложих до себе си на масата.

— Вечерята ми хареса — отбеляза той.

— Мисля, че и кафето можем да си изпием тук, нали?

— Да.

Запалихме пурите си. Пуших мълчаливо. Забелязах, че от време на време той спира поглед върху мен с лека усмивка, и ми стана ясно, че му е забавно. Изчаквах търпеливо.

— Какво прави, откакто те видях за последен път? — попита най-сетне той.

Нямаше за какво толкова да говоря. Беше време на упорит труд и малко приключения, на експерименти в тази или онази насока, на постепенно натрупване на знания за книгите и хората. Въздържах се да питам Стрикланд за неговите преживелици. Не проявих ни най-малък интерес към него и накрая бях възнаграден. Той сам започна да говори за себе си. Но лишен от? красноречие, можа само да нахвърли отделни моменти от всичко, през което бе преминал, и аз трябваше да запълня празнотите с помощта на собственото си въображение. Мъчително бе за мен да долавям само бегли намеци за един характер, който толкова много ме интересуваше. Сякаш разгадавах повреден ръкопис. Пред мен се разкри един живот на жестока борба с всевъзможни трудности; но осъзнах, че много неща, които биха се сторили ужасни на повечето хора, никак не го трогваха. Стрикланд се отличаваше от повечето

англичани с пълното си безразличие към удобствата; не му дотягаше постоянно да живее в една занемарена стая, не изпитваше нужда да се огражда с красиви неща. Едва ли изобщо бе забелязал колко мръсни са тапетите в стаята, където го намерих при първото си посещение. Не искаше кресла, в които да седи, чувствуваше се наистина по-добре на обикновен кухненски стол. Хранеше се с апетит, но му беше безразлично какво яде; за него това бе само храна, която поглъща, за да успокои спазмите, предизвикани от глада, а когато не се намираше храна, той, изглежда, можеше да мине и без нея. Научих, че шест месеца бе живял с по един хляб и бутилка мляко на ден. Беше чувствен човек, но въпреки това сетивните неща не го вълнуваха. Лишенията не бяха бремене за него. Имаше нещо забележително в способността му да живее изцяло чрез своя дух.

Когато привършил малката сума, която донесъл със себе си от Лондон, той не изпаднал в отчаяние. Нито една картина не продал, а мисля, че и не се бе опитвал много да продава. Потърсил друг начин да припечели нещо. С мрачно чувство за хумор ми разказа за времето, когато бил екскурзовод на лондончани, желаещи да се запознаят с нощния живот на Париж. Това занятие съответствуваше на неговия язвителен нрав. Някак си бе добил широки познания за най-пропадналите квартали на Париж. Разказа ми за дългите часове, които бе прекарал в скитане по булевард „Мадлен“, за да търси англичани, за предпочитане пийнали, които желаят да видят забранени от закона неща. Когато имал късмет, можел да спечели прилична сума, но опърпаните му дрехи най-сетне започнали да плашат туристите и той не можел да намери хора, дотолкова безстрашни, че да му се доверят. По-късно попаднал на служба, в която превеждал реклами на патентовани лекарства, които се изпращали в Англия. По време на една стачка работил като бояджия.

Междувременно не спирал да рисува, но скоро му омръзнало да ходи по ателиетата и заработил сам. Никога не бил толкова беден, че да не може да си купи платно и бои, и наистина не му трябвало нищо друго. Доколкото можах да разбера, той рисувал много трудно и в нежеланието си да приеме чужда помощ губел много време, за да намира сам разрешението на някои технически проблеми, ликвидирани един по един от предходните поколения. Стремеше се към нещо, не знаей точно какво, а едва ли и той самият знаеше, и

отново, още по-силно отпреди бях завладян от усещането, че това е човек, обзет от натрапчива идея. Не изглеждаше напълно нормален. Струваше ми се, че не искаше да показва картините си, защото всъщност не се интересуваше от тях. Живееше в сън и действителността не значеше нищо за него. Имах чувството, че работи върху платното с цялата сила на своята страстна натура, забравил всичко останало в стремежа си да сътвори онова, което виждат вътрешните му очи, а после, щом свършеше — но не картината, защото ми се струва, че рядко довеждаше нещо до край, — щом догореше разпалилата го страст, той загубваше всякакъв интерес към нея. Никога не оставаше удовлетворен от постигнатото за него то беше твърде незначително в сравнение с виденията, които измъчваха духа му.

— Защо никога не представяте свои творби на изложби? — попитах го аз. — Предполагам, че ви се ще да узнаете какво мислят хората за тях.

— Така ли?

Не мога да опиша неизмеримото презрение, което-вложи в тези две думи.

— Не искате ли слава? Тя е нещо, към което повечето художници не са равнодушни.

— Детинщини. Защо да ме е грижа за мнението на тълпата, когато и пет пари не давам за мнението на някой отделен човек.

— Е, не всички се ръководим само от разума — засмях се аз.

— Кой прави славата? Критиците, писателите, търговците, жените.

— Нима не бихте изпитали приятно усещане да си представите, че хора, които не познавате и никога не сте виждали, се вълнуват дълбоко и страстно от творбите на собствените ви ръце. Всеки обича властта. Не виждам по-прекрасно приложение за нея от това да изпълни душите на хората със състрадание или ужас.

— Мелодрами.

— Тогава защо не ви е все едно дали рисувате добре или зле?

— Все едно ми е. Искам само да рисувам това, което виждам.

— Чудя се дали бих могъл да пиша на необитаем остров, съзнавайки, че ничии очи освен моите няма да прочетат онова, което съм написал.

Стрикланд дълго мълча, но очите му блестяха странно, сякаш виждаше нещо, което преизпълваше душата му с възторг.

— Понякога Съм мисля за остров, изгубен някъде в безбрежното море, където ще мога да живея в закътана долина сред причудливи дървеса и тишина. Там мисля, че ще мога да намеря онова, което търся...

Той не се изрази точно така. Използуваше жестове вместо прилагателни и се запъваше. Аз облякох в свои думи онова, което, предполагам, искаше да каже.

— Ако погледнете назад към последните пет години, мислите ли, че си е струвало?

Той ме погледна и аз видях, че не разбра какво исках да кажа. Поясних:

— Отказвате се от уютен дом и живот, не по-малко щастлив от живота на повечето хора. Радвахте се дори на благоденствие. А тук в Париж, изглежда, сте изживели тежки дни. Ако можехте да върнете живота си назад, бихте ли повторили онова, което извършихте?

— Разбира се.

— Знаете ли, че още не сте попитали за жена си и децата си? Никога ли не мислите за тях?

— Не.

— Бих искал, по дяволите, да не говорите с по една сричка. Не съжалявате ли нито за миг за цялото нещастие, което им причинихте?

Устните му се изкривиха в усмивка и той поклати отрицателно глава.

— Струва ми се, че не може понякога да не мислите за миналото. Не за преди седем-осем години, а още по-отдавна, когато сте срещнали жена си за първи път, обикнали сте я и сте се оженили за нея. Не си ли спомняте радостта, с която за пръв път сте я взели в прегръдките си?

— Не мисля за миналото. Единственото, което има значение, е вечното настояще.

За момент се замислих над отговора му. Той беше неясен, но почувствувах, че макар и смътно, схванах неговия смисъл. Попитах го:

— Щастлив ли сте?

— Да.

Замълчах. Гледах го замислено. Той издържа поглежда ми, сетне очите му заблестяха язвително.

— Боя се, че ме осъждаш за нещо?

— Глупости — отвърнах рязко. — Аз не мога да осъждам боата, напротив, интересувам се от нейните мисловни процеси.

— Чисто професионално ли се интересуваш от мен?

— Да, чисто професионално.

— С право не можеш да ме осъждаш. Самият ти имаш отвратителен характер.

— Сигурно затова ви е добре с мен — отвърнах рязко. Той се усмихна сухо, но не каза нищо. Да можех само да опиша усмивката му. Не искам да кажа, че бе привлекателна, но озаряваше цялото му лице и преобразяваше обикновено мрачното му изражение — то ставаше и заядливо, и добродушно едновременно. Тя св появяваше бавно, започваше и понякога завършваше в очите беше много чувствена, нито жестока, нито приветлива; напомняше с нещо нечовешкото веселие на сатир. Именно тази усмивка ме накара да попитам:

— Не сте ли се влюбвали, откакто дойдохте в Париж?

— Не съм имал време за такива глупости. Един живот ве стига и за любов, н за изкуство.

— Не ми приличате на отшелник.

— Тия работи ме изпълват с отвращение.

— Човешката природа е досадна, нали?

— Защо ми се подиграваш?

— Защото не ви вярвам.

— Тогава си проклет глупак. Замълчах и го погледнах изпитателно.

— Какво печелите, като искате да ме измамите? — казах аз.

— Не те разбирам. Засмях се.

— Ще ви обясня. Представям си как месеци наред не се и сещате за тия работи, и дори можете сам себе си да убедите, че веднъж завинаги сте скъсали с тях. Наслаждавате се на свободата си и чувствувате, че най-сетне душата ви принадлежи изцяло вам. Сякаш сте се извисили до звездите. Но изведнъж, най-неочаквано не можете да понасяте повече това и забелязвате, че през цялото време краката ви са стъпвали в калта. И страшно ви се иска да се овъргяте в нея. Намирате жена, долна, груба и вулгарна, едно полуживотно, у което крещи целият ужас на пола, и се хвърляте върху нея като див звяр. Пиете, докато яростта ви заслепи.

Той се бе взрял в мен неподвижно. Издържах погледа му. Говорех много бавно.

— И колкото и да е странно, когато всичко свърши, вие се чувствувате тъй необичайно чист, като че ли сте безтелесен дух, нематериален; струва ви се, че можете да докоснете красотата, сякаш тя е нещо осезаемо, и усещате, че сте едно с вятъра, е разлистващите се дървета, с дъгоцветието на реката. Чувствувате се бог. Можете ли да ми обясните това?

Той бе приковал очите си в моите, докато свърших, а после се обърна настрана. Лицето му изглеждаше странно и аз си помислих, че сигурно така изглежда човек, издъхнал от мъчения. Мълчеше. Разбрах, че разговорът ни е свършил.

XXII

Установих се в Париж и започнах да пиша пиеса. Водех много редовен живот — сутрин работех, а следобед бродех из Люксембургската градина или скитах по улиците. Много часове прекарах в Лувъра, най-приветливата от всички галерии и най-удобна за размишления. Понякога се разхождах по кейовете край Сена и разлиствах антикварни книжки, които не мислех да купувам. Прочитах тук-там по страница и така се запознах със сума автори, които и без това не желаех да изучавам по-сериозно. Вечер ходех да се видя с приятели. Често се отбивах у семейство Стръве и понякога споделях тяхната скромна вечеря. Дърк Стръве се гордееше с умението си да готви италиански ястия и трябва да признае, че неговите спагети бяха много по-добри от картините му. Беше истинска царска вечеря, когато внасяше цяла купа димящи спагети, напоени с доматиен сос, и ние ги ядахме с чудесен домашен хляб и бутилка червено вино. Все по-близък ставах с Бланш Стръве и мисля, че ѝ бе приятно да ме вижда, защото бях англичанин, а тя познаваше малко англичани. Държеше се любезно и непринудено, но винаги бе твърде мълчалива и не знаех защо, ми се струваше, че таи нещо в себе си. Но после си помислих, че това е по-скоро една естествена сдържаност, засилена от многословната откровеност на съпруга ѝ. Дърк никога нищо не криеше. Той говореше и за най-интимни неща, без изобщо да се чувства неловко. Понякога поставяше жена си в неудобно положение, а единственият път, когато я видях смутена, бе, когато той настояваше да ми разкаже как взел очистително и навлезе в подробности за случилото се. Пълната сериозност, с която описа мъките си, ме накара да се превивам от смях, а това още повече раздразни мисис Стръве.

— Като че ли ти е приятно да се правиш на глупак — каза тя.

Щом видях жена си сърдита, кръглите му очи станаха още по-кръгли и веждите му се пречупиха в безпомощно недоумение:

— Миличка, ядосах ли те? Няма да взимам вече. Беше заради жлъчката. Водя застоял живот, не се движа достатъчно. Три дни не

бях...

— За бога, дръж си езика — прекъсна го тя, раздразнена до сълзи.

Лицето му помръкна и той нацупи устни като сгълчало дете. Погледна ме умолително — дали не мога да оправя нещата, но неспособен да се владее повече, аз безпомощно се затресох от смях.

Един ден отидохме при един търговец на картини, у когото Стръове мислеше, че ще намерим най-малко две-три картини на Стрикланд, но когато пристигнахме, ни казаха, че Стрикланд си ги е взел. Търговецът не знаеше защо.

— Само не си мислете, че ще взема да се кося. Взех ги от уважение към мосю Стръове и му казах, че ще ги продам, ако мога. Но всъщност... — той вдигна рамене. — Интересувам се от младите художници, но слушайте, мосю Стръове, нима вие откривате някакъв талант тук?

— Давам ви честната си дума, че днес няма ни един художник, в чийто талант да съм по-сигурен. Повярвайте ми, вие изпускате една изгодна сделка. Някой ден тези картини ще струват повече от всичко, което имате в магазина си. Спомнете си Моне, който не можеше да намери купувач на картините си и за по сто франка. А колко струват сега?

— Вярно. Ама по онова време други десетина художници, не по-лоши от Моне, също не можеха да продадат картините си, които все още не струват нищо. Откъде да знае човек? И дали само талантът носи успех? Едва ли. Пък и още не е доказано, че този ваш приятел наистина има талант. Никой освен мосю Стръове не твърди това.

— Е, как тогава ще познаете таланта? — попита Дърк със зачервено от гняв лице.

— Има само един начин по успеха.

— Филистер! — извика Дърк.

— Та помислете за големите художници от миналото — Рафаело, Микеланджело, Енгр, Дьолакроа — всички те са имали успех.

— Да си вършим — каза ми Стръове — или ще убия този човек.

XXIII

Със Стрикланд се виждах често и от време на време играехме шах. Настроението му беше много непостоянно. Понякога седеше мълчалив и унесен, без да забелязва никого; друг път, когато беше добре разположен, говореше, както обикновено, със запъване. Никога не казваше нещо умно, но грубите му саркастични подмятания съвсем не бяха безобидни и той винаги изричаше точно това, което мисли. Не държеше сметка за чувствителността на другите и му беше забавно, когато успееше да ги нарани. Непрекъснато обиждаше Дърк Стръве така жестоко, че той му обръщаше гръб, заричайки се повече да не му говори; но Стрикланд притежаваше някаква могъща сила, която привличаше пълничкия холандец против волята му и той винаги се връщаше, умилквайки се като виновно куче, макар и да знаеше, че ще го посрещнат с удара, от който така се бои.

Не зная защо, по мен Стрикланд ме понасяше. Нашите отношения бяха особени. Един ден той ме помоли да му заема петдесет франка.

— За нищо на света — отвърнах аз.

— Защо?

— Не би ме забавлявало.

— Знаеш ли, ужасно съм закъсал.

— Не ме интересува.

— И не те интересува, че ще умра от глад?

— Защо пък да ме интересува? — попитах на свой ред аз.

Една-две минути той ме гледаше и подръпваше рошавата си брада. Усмихнах му се.

— Какво те забавлява? — каза той с гневен блясък в очите.

— Толкова си наивен. Не признаваш никакви задължения. И на теб никой с нищо не ти е задължен.

— Няма ли да се почувствуващ неловко, ако взема и се обеса, защото са ме изхвърлили на улицата, след като не съм могъл да си платя наема?

— Ни най-малко. Той се подсмихна.

— Ами, фукаш се. Ако наистина го сторя, ще се измъчваш от угризения.

— Опитай и ще видим — троснато му отвърнах аз. В погледа му пробягна усмивка и той мълчаливо разклати абсента си.

— Играе ли ти се шах?

— Може.

Наредихме фигурите и когато дъската беше готова, той я огледа спокойно. Човек винаги изпитва някакво задоволство, като види войниците си готови за битка.

— Наистина ли мислеше, че ще ти заема пари? — попитах аз.

— Не виждам защо не.

— Учудваш ме.

— Защо?

— Разочарова ме откритието, че си сантиментален по душа. Щеше да ми харесваш повече, ако не беше ме молил така искрено за съчувствие.

— Щях да те презирам, ако се беше развълнувал от това — отвърна той.

— Виж, това е нещо друго — разсмях се аз. Започнахме играта. И двамата се увлякохме. Когато свършихме, аз му казах:

— Слушай, щом си закъсал, дай да видя картините ти. Ако нещо ми хареса, ще го купя.

— Върви по дяволите! — отсече той.

Стана и се нагани да върви. Спрях го.

— Не си плати абсента — казах с усмивка. Той ме изруга, хвърли парите и излезе.

Не го виждах няколко дни след тази случка, но една, вечер, както си седях в кафенето и четях вестник, той се приближи и седна до мен.

— Все пак не си се обесил — подметнах аз.

— Не, получих поръчка. Рисувам портрета на един пенсиониран водопроводчик за двеста франка^[1].

— Как успя да го уредиш?

— Жената, от която си купувам хляб, ме препоръчала. Той й казал че търси някой да го нарисува. Трябва да й дам дваисет франка.

— Как изглежда?

— Великолепно! С чудесно червено лице като овнешки бут, а на дясната буза има грамадна брадавица, от която стърчат дълги косми.

Стрикланд беше в добро настроение и когато Дърк Стрьове се приближи и седна до нас, той го подложи на яростни нападки. Прояви неподозирано от мен умение да открива ония места, където клетият холандец беше най-чувствителен. Този път Стрикланд си служеше не с рапирата на сарказма, а с тоягата на обидите. Атаката с нищо не бе предизвикана, така че Стрьове, заварен неподготвен, бе напълно беззащитен. Напомняше подплашена овца, която безцелно се щура насам-натам. Беше изумен и стъписан. Най-сетне от очите му потекоха сълзи. А най-лошото бе, че макар и да ненавиждах Стрикланд и да съзнавах колко ужасна е тази сцена, не можех да сдържа смеха си. Дърк Стрьове бе един от ония нещастници, които и с най-искрените си чувства изглеждат смешни.

Но въпреки всичко, когато си спомням за онази зима в Париж, най-приятно ми е да си мисля за Дърк Стрьове. Имаше нещо много очарователно в неговото малко домакинство. Той и жена му представляваха гледка, към която мисълта с благодарност се връща, а в наивната му любов имаше много доброта и благородство. Той си оставаше все така смешен, но искрената му страст предизвикваше състрадание. Разбирах, че жена му сигурно му съчувствува, и се радвах на нейната нежна привързаност. Ако имаше някакво чувство за хумор, тя би трябвало да се забавлява от това, как той я поставя на пиедестал и искрено я боготвори, но дори когато му се смееше, трябва да е била поласкана и трогната. Той беше вечно влюбен в нея и макар че тя остаряваше и губеше закръглените си форми и миловидността си, за него сигурно никога нямаше да се промени. За него винаги щеше да бъде най-прекрасната жена на света. В подредения им живот имаше уют и изящество. Те разполагаха само с ателието, една спалня и малка кухня. Мисис Стрьове вършеше сама цялата къщна работа и докато Дърк рисуваеше своите лоши картини, тя пазаруваше, готвеше обяда, шиеше, трудеше се като усърдна мравка по цял ден, а вечерта седеше в ателието и пак шиеше, докато Дърк свиреше нещо, което според мен беше съвсем непонятно за нея. Той свиреше с вкус, но влагаше повече чувство, отколкото бе необходимо, в музиката изливаше цялата си честна, сантиментална, любвеобилна душа.

Животът им — една своеобразна идилия, бе придобил особена красота. Комичността, която съпътствуваше Дърк Стрöhe на всяка крачка, придаваше на живота им нещо чудато, като неясен дисонанс, но го правеше и някак по-съвременен, по-човешки; подобно на груба шега, вметната в сериозен разговор, тя усилваше чувството на болезненост, с което е проникната всяка красота.

---

[1] Тази картина, някога притежание на богат фабрикант от Лил, избягал от града при приближаването на немците, днес се намира в Националната галерия в Стокхолм. Шведите обичат за развлечение да ловят риба в мътна вода. Б. а. ↑

XXIV

Малко преди Коледа Дърк Стрѳове дойде да ме покани да прекараме празника заедно. Той, естествено, бе сантиментален по отношение ла този ден и искаше да го прекара сред приятелите си, с всички подобаващи церемонии. Никой от двама ни не бе виждал Стрикланд през последните две-три седмици, защото аз бях зает с приятели, дошли за кратко време в Париж, а Стрѳове се бе спречкал с него по-бурно от обикновено и бе решил да няма повече нищо общо с този човек. Стрикланд бе нетърпим и Стрѳове се бе заклел никога повече да не му проговори. Но настъпващият празник го бе разнежил и той не можеше да понесе мисълта, че Стрикланд ще прекара Коледа сам. Приписваше му чувства, които сам изпитваше, и се измъчваше при мисълта, че на такъв ден, който сближава хората, самотният художник ще бъде оставен сам със своята меланхолия. В ателието си Стрѳове беше украсил елха и предполагаш, че в нейните празнични клони всеки от нас ще намери някакво смешно подаръче. Само че на Дърк му беше неловко да се срещне отново със Стрикланд — беше малко унижително да простиш тъй лесно такива възмутителни обиди — и той настоя да присъствувам на сдобряването, което твърдо си бе наумил.

Тръгнахме заедно по Авеню дьо Клиши, но Стрикланд не беше в кафенето. Твърде студено бе да чакаме отвън и седнахме на кожените седалки вътре. Беше горещо и задушно, а въздухът сивееше от цигарен дим. Стрикланд не дойде, но скоро видяхме онзи френски художник, който понякога играеше шах с него. Вече се познавахме бегло и той седна на нашата маса. Стрѳове го попита дали не е виждал Стрикланд.

— Болен е — отговори той. — Не знаехте ли?

— Сериозно ли?

— Много, доколкото разбрах. Лицето на Стрѳове пребледня.

— Защо не ми е писал? — Колко глупаво постъпих, че се скарахме! Трябва веднага да отидем при него. Сигурно никой не се грижи за него. Къде живее?

— Нямам представа — каза французинът.

Оказа се, че никой от нас не знае как да го намерим. Стрѳове все повече се разстройваше.

— Та той може да умре и никой няма да узнае за това. Не е ли ужасно! Страшно е даже да си помисли човек. Веднага трябва да го открием!

Опитах се да убедя Стрѳове, че е глупаво да търсим наслуки из Париж. Първо трябваше да измислим някакъв план.

— Да, но през цялото това време той може би умира и когато пристигнем може вече да е твърде късно.

— Постой малко да помислим — отвързах с раздразнение.

Единственият адрес, който знаех, беше хотел „Де Белж“, но Стрикланд отдавна го бе напуснал и там сигурно нямаше да си спомнят за него. С непонятната си склонност да държи в тайна местонахождението си, напускайки хотела, той едва ли бе казал къде отива. Пък и оттогава бяха минали повече от пет години. Бях уверен, че не се е преместил надалеч. Щом продължаваше да ходи в същото кафене, както и докато живееше в хотела, сигурно то му беше най-удобното. Изведнъж си спомних, че бе получил поръчка да нарисува портрет чрез продавачката в магазина, от който си купувал хляб, и се сетих, че там можем да научим адреса му. Поисках адресния указател и започнах да търся хлебарниците. В този район имаше пет и единственото, което ни оставаше, бе да ги обиколим всичките. Стрѳове неохотно ме последва. Неговият план беше да тичаме нагоре-надолу по пресечките на Авеню дьо Клиши и във всяка къща да питаме дали Стрикланд не живее там. Моята проста система се оказа в крайна сметка успешна, тъй като още във втория магазин, където попитахме, жената зад щанда ни каза, че го познава. Не беше сигурна къде точно живее, но трябвало да бъде в някоя от трите къщи отсреща. Имахме късмет, защото още в първата портиерът ни каза, че ще го намерим на последния етаж.

— Той май че е болен — спомена Стрѳове.

— Възможно е — отговори портиерът равнодушно. — Наистина не съм го виждал няколко дни.

Стрѳове хукна нагоре по стълбите пред мен и котата се изкачих на последния етаж, го заварих да говоря с някакъв работник по риза, отворил вратата, на което Стрѳове бе почукал. Той сочеше друга врата.

Предполагаше, че човекът, който живее там, е художник. Не бил го виждал от седмица.

Стръве понечи да почука, но после се обърна безпомощно към мен. Видях, че го е обзела паника.

— Ами ако е умрял?

— Той не би умрял така лесно.

Почуках. Никой не отговори. Натиснах бравата, вратата се оказа отключена. Влязох и Стръве ме последва. В стаята бе тъмно. Успях да видя само, че е таванско помещение със скосен покрив; мъжделива светлинка — по-скоро сумрак — се процеждаше през една капандура.

— Стрикланд! — извиках аз.

Никакъв отговор. Всичко бе наистина доста тайнствено и ми се стори, че Стръве, който стоеше точно зад мен, целият трепери. Поколебах се дали да запаля клечка кибрит. Смътно различих легло в ъгъла и се запитах дали пламъчето на кибрита няма да разкрие, че в него лежи мъртвец.

— Нямах ли кибрит, глупако!

Гласът на Стрикланд, дошъл от тъмнината груб и дрезгав, ме уплаши. Стръве извика:

— О, господи! Мислех, че си мъртъв.

Запалих клечка кибрит и се огледах за свещ. За миг обхванах с поглед малката квартира — наполовина стая, наполовина ателие, в която имаше само едно легло, платна, захлупени към стената, статив, маса и стол. Подът беше без килим. Нямахше никаква печка и камина. Върху масата, отрупана с бои, Паули и всевъзможни боклуци, намерих и една почти догоряла свещ. Запалих я. Стрикланд лежеше в неудобна поза, защото леглото беше твърде късо за него, натрупал бе всичките си дрехи върху себе си, за да се стопли. От пръв поглед ставаше ясно, че има висока температура. Стръве пристъпи към него и с дрезгав от възмущение глас заговори:

— О, бедни ми приятелю, какво ти е? Не знаех, че си болен. Защо не ми се обади? Трябва да знаеш, че бих направил всичко за теб. Забрави думите, с които се разделихме. Не исках да ги кажа. Не бях прав. Глупаво бе да се обиждам.

— Върви по дяволите! — обади се Стрикланд.

— Бъди благоразумен. Нека да ти помогна. Никой ли не се грижи за теб?

Той безпомощно огледа мизерното таванче. Опита се да пооправи завивките му. Стрикланд дишаше тежко и сърдито мълчеше. Отправи ми поглед, пълен с негодувание. Стоях съвсем тихо и го гледах.

— Ако искате да направите нещо за мен, донесете ми малко мляко — каза най-сетне той. — Два дни, как не мога да изляза.

До леглото имаше празна бутилка от мляко и няколко трошици върху парче вестник.

— Какво си ял през това време? — попитах аз.

— Нищо.

— Откога? — извика Стръве. — Искаш да кажеш, че от два дена нищо не си слагал в устата си? Но това е ужасно!

— Пих вода.

Очите му се спряха на голямата кана, която можеше да се достигне с ръка от леглото.

— Веднага отивам — рече Стръве. — Искаш ли да ти донеса още нещо?

Предложих му да купи термометър, хляб и малко грозде. Зарадван, че може да бъде полезен, Стръве затрополи надолу по стълбите.

— Проклет глупак! — промърмори Стрикланд. Измерих пулса му. Биеше бързо и едва доловимо.

Зададох му няколко въпроса, но той не отговаряше, а когато настоях, с раздражение се обърна към стената. Единственото, което ми оставаше, бе да чакам мълчаливо. След десет минути Стръве се върна задъхан. Освен това, което бях предложил, той бе купил свещи, бульон и спиртна лампа. Един практичен човечец, ето какво бе той, и без да се бави, се залови да прави млечна попара. Измерих температурата на Стрикланд. Беше над четиридесет градуса. Той очевидно бе много болен.

XXV

Не след дълго го оставихме. Дърк си отиваше за вечеря, а аз предложих да потърся лекар и да го доведа, за да прегледа Стрикланд. Но щом излязохме на улицата, където ни лъхна свеж въздух след задушната таванска стая, холандецът започна да ме моли да отида веднага с него в ателието му. Имал нещо наум, което не искал да ми каже, но твърдеше, че е много важно да го придружа. Съгласих се, защото мислех, че точно сега докторът едва ли би направил повече от онова, което ние вече сторихме. Бланш Стрьове слагаше масата за вечеря. Дърк пристъпи към нея и взе двете и ръце.

— Миличка, искам да направиш нещо за мен — каза той.

Тя го погледна с онази сериозна приветливост, която я правеше очарователна. Неговото зачервено лице лъщеше от пот и в своята възбуда той изглеждаше комично, но кръглите му, вечно учудени очи нетърпеливо сияеха.

— Стрикланд е много болен. Може би умира. Сам е в една мръсна таванска стая. Няма си никого да се погрижи за него. Искам да ми позволиш да го доведа тук.

Тя бързо дръпна ръцете си — никога не я бях виждал да прави толкова поривисто движение — и страните и поруменияха.

— Не!

— О, мила, не отказвай! Не мога да го оставя там, където е сега. Няма да мигна от мисли по него.

— Нямам нищо против да се грижиш за него.

Гласът и бе студен и далечен.

— Но той ще умре.

— Нека.

Стрьове ахна. Избърса лицето си. Обърна се към за подкрепа, но аз не знаех какво да кажа.

— Той е велик художник.

— Не ме интересува. Мразя го.

— О, любима, безценна моя, не говори така. Умолявам те разреши да го доведе тук. При нас ще му е добре. Може би ще го спасим. Той няма да ти създава никакви грижи. Аз ще върша всичко. Ще му постелим в ателието. Не бива да го оставим да умре като куче.

Нечовешко е.

— Защо не отиде в болница?

— Болница! Той се нуждае от грижите на любещи ръце. С него трябва да се постъпва изключително тактично.

С изненада установих, че тя бе силно развълнувана. Продължаваше да нарежда масата, ала ръцете ѝ трепериха.

Не мога повече не вече да те слушам, Дърк. Мислиш ли, че ако ти беше болен, той щеше да си мръдне пръста, за да ти помогне.

— Какво от това? Нали ти щеше да се грижиш за мен. Нямахте да има нужда от него. Пък и с мен е друго, аз не съм толкова ценен.

— Държиш се като жалко улично псе. Лягаш на земята подканяш другите да те тъпчат.

Стръове се засмя. Помисли, че е разбрал причината за нейното поведение.

— О, горкичката ми, ти сигурно си спомни деня, когато той дойде тук да види картините ми. Какво от това, че не ги хареса? Глупаво направих, че му ги показах. Знаеш ли, те наистина не са толкова хубави.

Той тъжно огледа ателието. На статива имаше незавършена картина на засмян италиански селянин, който държи грозд над главата на тъмнооко момиче.

— Дори да не ги е харесал, трябваше да се държи прилично. Нямахте нужда да те оскърбява. Но той ти показва, че те презира, а ти му лижеш ръката. О, как го ненавиждам!

— Скъпо дете, той е гениален. Не мисли, че смятам и себе си за такъв. Бих искал да съм. Но поне мога да позная истинския гений от пръв поглед и му се прекланям с цялото си сърце. Геният е най-удивителното нещо на света. Хората, които го притежават, носят голямо бреме. С тях трябва да бъдем много търпеливи и внимателни.

Стоях настрана, малко смутен от тази семейна сцена, и се питах защо ли Стръове настояваше да дойде с него. Виждах, че съпругата му всеки миг ще се разплаче.

— Моля те да ми позволиш да го доведа тук не само защото е гениален, а защото е човешко същество и е беден и болен.

— Никога няма да го пусна в своя дом! Никога! Стрьове се обърна към мен:

— Обясни й, че е въпрос на живот и смърт. Невъзможно е да го оставим в онази жалка дупка!

— Естествено, че ще е много по-лесно да се полагат грижи за него тук — казах аз, — но, разбира се, ще бъде и много неудобно. Струва ми се, че някой ще трябва да стои край него денем и нощем.

— Любов моя, знам, че човек като теб няма да се уплаши от малко трудности.

— Ако той дойде тук, аз ще си отида — избухна мисис Стрьове.

— Не мога да те позная. Ти винаги си толкова добра и мила...

— За бога, остави ме на мира! Ще ме подлудиш! Най-сетне сълзите рукохна. Тя се отпусна на един стол и зарови лице в шепите си. Раменете и конвулсивно се тресяха. След миг Дърк бе вече па колене пред нея, прегръщаше я, целуваше я, наричаше я с всевъзможни нежни имена и скоро от неговите очи също потекоха сълзи. След малко тя се отдръпна от него и избърса лицето си.

— Остави ме — каза кротко, а след това се обърка към мен и се опита да се усмихне. — Какво ли си миглите за мен?

Стрьове я погледна озадачен и се поколеба какво да направи. Челото му бе цялото набръчкано, а червените му устни — издадени напред. Много ми заприлича на уплашено морско свинче.

— Значи казваш не, скъпа? — рече накрая той. Тя махна с ръка. Беше крайно изтощена.

— Ателието е твое. Тук всичко е твое. Щом искаш да го доведеш, как мога да те спра?

Внезапна усмивка светна на кръглото му лице.

— Значи си съгласна. Знаех си аз! О, безценна моя!

Изведнъж тя се овладя. Погледна го измъчено. Притисна с ръце сърцето си, сякаш то биеше тъй, че щеше да се пръсне.

— О, Дърк, никога досега не съм те молила да направиш нещо за мен.

— Знаеш, че няма нищо на този свят, което не бих направил за теб.

— Моля те, нека Стрикланд не идва тук. Доведи всеки друг, когото желаш — крадец, пияница, някой пропаднал тип от улицата, и аз ти обещавам, че с радост ще върша всичко за него. Но заклевам те, не води Стрикланд!

— Но защо?

— Страхувам се от него. Не зная защо, но в този човек има нещо, което ме ужасява. Той ще ни причини голямо нещастие. Знам го. Чувствувам го. Ако го доведеш тук, всичко ще свърши зле.

— Нямах основание да говориш така.

— Не, не, знам, че съм права. Ще ни се случи нещо много страшно.

— Загдето сме извършили добро дело!

Тя дишаше тежко, а по лицето ѝ се четеше необясним ужас. Не зная какви мисли минаваха през главата ѝ, но усещах, че е обхваната от непонятен страх, който я лишава от цялото ѝ самообладание. Обикновено тя беше така спокойна, че нейното силно възмущение сега бе смайващо. Няколко мига Стръве я гледа, вцепенен от изумление.

— Ти си моята съпруга. Ти си ми най-скъпа от всичко на света. Никой няма да дойде тук без твоето пълно съгласие.

Тя затвори очи и си помислих, че всеки миг ще припадне. Беше започнала малко да ме дразни. Не подозирах, че е толкова невротична. После отново чух гласа на Стръве, който някак нелепо наруши тишината.

— Не беше ли и ти изпаднала някога в тежка беда, когато ти подадоха ръка за помощ? Знаеш колко много значи тя. Не би ли искала да се отплатиш със същото към някого, щом ти се удаде възможност?

Думите му бяха обикновени, а в тях ми прозвуча такава отчаяна молба, че едва сдържах усмивката си. Но въздействието им върху Бланш Стръве бе поразително. Тя се сепна и дълго гледа съпруга си. Той бе приковал очи в пода. Не знаех защо изглеждаше така смутен. Страните ѝ се обляха в лека руменина, после лицето ѝ пребледня, нещо повече — стана мъртвешки бледо, сякаш всичката кръв се бе отдръпнала от кожата ѝ, дори ръцете ѝ побеляха. Тя потрепера. Тишината в ателието сякаш доби плът, така че стана почти осезаемо присъствие. Бях изумен.

— Доведи Стрикланд тук. Ще направя всичко, каквото мога, за него.

— Скъпа моя! — усмихна се той. Понечи да я прегърне, но тя се отдръпна.

— Не се разнежвай пред чужди хора, Дърк! — каза тя. — Това ме кара да се чувствам като глупачка.

Държането ѝ стана отново нормално и никой не би познал, че само преди малко е била разтърсена от такива силни чувства.

XXVI

На следващия ден преместихме Стрикланд. Трябваше да проявим голяма упоритост и още по-голямо търпение, за да го склоним да дойде, но той беше твърде зле, за да може да се съпротивлява на молбите на Стрѳове и на моята решителност. Облякохме го, докато той ни проклинаше немощно, свалихме го долу, настанихме го в едно такси и най-сетне стигнахме в ателието на Стрѳове. Той вече бе така изтощен, че ни остави да го сложим да легне, без да изрече нито дума. Боледува цели шест седмици. По едно време като че ли му оставаха само няколко часа и съм сигурен, че оживя само благодарение на упорството на холандеца. Никога не съм виждал по-труден пациент. Не че беше придирчив и раздразнителен, напротив, никога не се оплакваше, за нищо не молене, беше съвсем мълчалив, но все ми се струваше, че вътрешно негодува срещу грижите, които се полагаха за него: всички въпроси за това, как се чувствава или от какво има нужда, посрещаше с насмешка, презрително подмятане или с псувня. Държеше се непоносимо и щом беше вън от опасност, аз не се поколебах да му го кажа.

— Върви по дяволите! — сръза ме той.

Дърк Стрѳове изостави напълно работата си и се грижеше за Стрикланд с нежност и съчувствие. Проявяваше находчивост да му създава удобства и прилагаше хитрости, на каквито не подозирах, че е способен, за да го склони да взема лекарствата, предписани от доктора. Нищо не му тежеше. Макар средствата му да стигаха само за него и жена му — той без съмнение не разполагаше с излишни пари, — сега разточително ги пилееше да купува всякакви лакомства и скъпи плодове и зеленчуци, които можеха да изкушат капризния апетит на Стрикланд. Няма да забравя изключителното търпение, с което го убеждаваше да хапне нещо. Грубостта на Стрикланд никога не го изкарваше от равновесие: ако тя се дължеше просто на лошо настроение, той се прашеше, че не я забелязва, а ако станеше предизвикателна, той само се усмихваше. Когато Стрикланд се

пооправи и взе да го спохожда хубаво настроение, за да се забавлява, той му се присмиваше, а Стрьове нарочно вършеше най-нелепи неща, за да предизвиква подигравките му. И от време на време ми хвърляше по някой щастлив поглед, за да забележа колко по-добре е вече пациентът. Стрьове беше превъзходен.

Но Бланш бе тази, която ме изненада най-много. Тя се оказа не само способна, но и самоотвержена болногледачка. Нищо у нея не напомняше, че така яростно се бе съпротивлявала на желанието на съпруга си да доведе Стрикланд в ателието. Настояваше да поеме своя дял в обслужването на болния. Подреди леглото му така, че чаршафът можеше да се сменя, без да се безпокои болният. Миеше го. Когато отбелязах нейната вещина, тя ми отговори с приятната си лека усмивка, че била работила известно време в болница. С нищо не проявяваше безкрайната си омраза към Стрикланд. Не говореше много с него, ала бързо предугаждаше желанията му. В продължение на две седмици се наложи някой да бди над болния и през нощта и тя се редуваше да дежури със съпруга си. Питам се какво ли мисли в дългите нощи, седнала край леглото. Стрикланд изглеждаше злоещо там, по-слаб от всякога, с одърпаната си рижа брада, трескаво втренчил поглед в празното пространство. Болестта сякаш бе уголемила очите му и те горяха с неестествен блясък.

— Говори ли ви някога нощем? — я попитах веднъж.

— Никога.

— Още ли го мразите? — Повече от всякога.

Тя ме погледна с кротките си сиви очи. Изразът на лицето ѝ беше толкова спокоен, че бе трудно да се повярва, че е способна на онова бурно вълнение, на което бях станал свидетел.

— Благодарите ли ви някога за вашите грижи?

— Не — усмихна се тя.

— Той е безчовечен.

— Той е отвратителен.

Стрьове, разбира се, беше във възторг от нея. Чудеше се как по-добре да покаже своята благодарност за всеотдайността, с която бе поела бремето, стоварено ѝ от него. Но го озадачаваше държането на Бланш и Стрикланд един към друг.

— Знаеш ли, виждал съм ги как часове наред седят заедно, без да си кажат нито дума.

Веднъж, когато Стрикланд толкова се бе поправил, че след ден-два очаквахме да се вдигне от леглото, бях седнал заедно с тях в ателието. Дърк и аз си приказвахме. Мисис Стрьове шиеше и ми се стори, че ризата, която къrpеше, беше на Стрикланд. Той лежеше по гръб. Не говореше. В един момент видях, че очите му са вперени в Бланш и в тях имаше странен присмех. Почувствуваха погледа му, тя също вдигна очи и за миг те напрегнато се гледаха един друг. Не можах напълно да разбера израза в очите ѝ. В тях се четеше необяснимо смущение и може би — кой знае защо — тревога. След малко Стрикланд отмести поглед и лениво заразглежда тавана, но тя продължаваше да го гледа втренчено и погледът ѝ бе вече съвсем непонятен.

След няколко дни Стрикланд започна да става. Беше само кожа и кости. Дрехите му висяха като дрипи на плашило. С рошавата си брада и дълга коса, с чертите си винаги малко по-едри от нормалното, а сега изострени от болестта, той имаше необикновен вид, дотолкова чудат, че не можеше да се нарече противен. В неговата тремавост имаше нещо величествено. Не зная как точно да опиша впечатлението, което ми направи. Макар обвивката от плът да бе едва ли не прозрачна неговото излъчване без съмнение не беше чисто духовно, защото върху лицето му се четеше необуздана чувственост, която, колкото и глупава да прозвучи, бе някак си одухотворена. В него имаше нещо първично. Сякаш бе надарен с онези скрити природни сили, които гърците въплъщаваха в образите на сатири и фавни — полухора, полуживотни. Напомняше ми за Марсий, комуто Аполон одрал кожата, защото се осмелил да му съперничи с флейтата си. Стрикланд носеше в сърцето си необикновени съзвучия и нераздвижени образи и аз предвиждах, че ще свърши дните си в мъка и отчаяние. Отново имах чувството, че е обсебен от демон, но не можеше да се каже дали това бе демонът на злото, защото бе една първична сила, съществувала далеч преди да има добро и зло.

Той все още беше твърде слаб, за да рисува, и просто седеше в ателието и мълчеше, потънал в бог знае какви мечти, или четеше. Книгите, които харесваше, бяха разнородни: понякога го заварвах задълбочен над стиховете на Маларме, които четеше като дете, движейки беззвучно устните си, и се чудех какви ли странни чувства

предизвикват у него тези изискани каданси и неясни фрази, друг път го намирах погълнат от някой детективски роман на Габорио^[1].

Забавляваше ме как изборът му на книги издаваше по приятен начин непримиримите противоречия в неговия необикновен характер. Любопитно бе и това, че дори с толкова немошно тяло той и не помисляше за удобства. А Стръове обичаше да се разположи удобно и в ателието му имаше две тежки тапицирани кресла и голям диван. Стрикланд даже не се приближаваше към тях, и то не за да се прави на стоик, защото веднъж го сварих в ателието сам, седнал на едно трикрако столче — те просто не му харесваха. За разнообразие сядаше на кухненски стол и толкова. Понякога се дразнех, като го гледах. Никога не съм срещал човек, по-безразличен към света около себе си.

---

[1] Емил Габорио (1835–1873) — френски писател, автор на известни детективски романи. Б. пр. ↑

XXVII

Изминаха две-три седмици. Една сутрин, тъй като работата ми се запъна, реших да си дам почивка и отидох в Лувъра. Разхождах се бавно, гледах така добре познатите картини и се оставих на чувствата, които те внушаваха. Тръгнах през дългата галерия и там ненадейно срещнах Стрьове. Усмихнах се — бе такъв един закръгленичък и толкова стреснат, че не можеше да не предизвика усмивка, но като се приближих, забелязах, че всъщност бе необичайно разстроен. Изглеждаше изтерзан и все пак смешен, досущ като човек, който е паднал във водата с дрехите и после, спасен от сигурна смърт, още уплашен, си мисли, че сигурно прилича на глупак. Той се обърна, взря се в мен, яо усетих, че не ме вижда. Кръглите му сини очи гледаха измъчено през очилата.

— Стрьове! — обадох му се.

Той се сепна, след това се усмихна с нещастна усмивка.

— Защо се мотаеш в такъв окаян вид? — попитах весело аз.

— Отдавна не съм бил в Лувъра. Реших да намина да видя дали няма нещо ново.

— Но нали ми каза, че тази седмица трябва да завършиш една картина?

— Стрикланд рисува в ателието ми.

— Е, и?

— Сам му предложих. Той още не е укрепнал, за да се върне в квартирата си. Мислех, че ще можем да рисуваме заедно. Много от момчетата в Латинския квартал работят по двама в ателие. Мислех си даже, че ще бъде интересно. Винаги съм смятал, че би било чудесно да има с кого да побъбриш, като се умориш от работа.

Говореше бавно, отделяше изреченията едно от друго с малки неловки паузи и непрекъснато ме гледаше с благите си, глуповати очи. Те бяха пълни със сълзи.

— Нищо не разбирам — отвърнах аз.

— Стрикланд не може да работи с друг човек в ателието.

— По дяволите! Ателието е твое. Той да му мисли. Стръове ме погледна жално. Устните му трепереха.

— Какво се е случило? — попитах доста остро. Поколеба се за миг и се изчерви. Погледна нещастно една от картините на стената.

— Не ми дава вече да рисувам. Каза ми да се махам.

— Защо не го прати по дяволите?

— Той ме изхвърли. Не можех да се боря с него. Хвърли шапката ми след мен и заключи вратата.

Пламнах от гняв срещу Стрикланд, но се ядосах и на себе си, защото Дърк Стръове представляваше такава нелепа гледка, че ме напуши смях.

— А какво каза жена ти?

— Беше излязла да пазарува.

— Дали ще я пусне да се прибере?

— Не зная.

Гледах Стръове с недоумение. Стоеше пред мен като ученик, мъмрен от учителя си.

— Да дойда ли да изгоня Стрикланд? — попитах го аз.

Трепна леко и червеното му лице стана още по-ярко.

— Не. По-добре недей.

Кимна ми и отмина. Ясно бе, че по някаква причина той не искаше да говори повече за това. Нищо не разбрах.

XXVIII

Обяснението дойде след седмица. Беше около десет часа вечерта. Вечерях сам в един ресторант и след като се върнах в малкото си жилище, седнах в гостната и се зачетох. Чух дрезгаво позвъняване. Отидох в преддверието и отворих вратата. Пред мен стоеше Стрьове.

— Може ли да вляза? — попита той.

В сумрака на стълбището не можах да го видя добре, но нещо в гласа му ме изненада. Ако не знаех, че е въздържател, щях да си помисля, че е пил. Въведох го в гостната и го поканих да седне.

— Слава богу, че те намерих! — каза той.

— Какво става? — попитах, учуден от неговата възбуда.

Вече можех добре да го огледам. Той винаги бе спретнато облечен, а сега дрехите му бяха в безпорядък. Сякаш внезапно се бе изпоцапал някъде. Сигурен бях, че си бе пийнал, и се усмихнах. Канех се да се пошегувам с вида му.

— Не знаех къде да отида. Търсих те и по-рано, но те нямаше.

— Вечерях късно.

Вече ми беше ясно, че не алкохолът е причината да стигне до това отчаяно състояние. Лицето му, обикновено румено, сега бе на някакви странни петна. Ръцете му трепереха.

— Случило ли се е нещо?

— Жена ми ме напусна.

Едва можа да изрече тези думи. Задъха се и по заоблените му бузи се затъркаляха сълзи. Не знаех какво да кажа. Първата ми мисъл беше, че навярно търпението й към сляпото му увлечение по Стрикланд се бе изчерпало и отвратена от циничното държане на госта, тя бе настояла да го изгонят. Знаех, че въпреки кроткия си нрав е способна да се ядоса истински и ако Стрьове още е упорствувал, тя вероятно е напуснала ателието, заклевайки се никога вече да не се върне. Но човечецът беше тъй разстроен, че не можах да се усмихна.

— Скъпи приятелю, не се измъчвай толкова! Тя ще се върне. Не бива да приемаш сериозно онова, което жените казват, когато са

ядосани.

— Ти не разбираш. Тя е влюбена в Стрикланд.

— Какво! — Подскочих от изненада, но щом стигна до мен смисълът на тези думи, той ми се видя невероятен. — Как можеш да си толкова глупав! Да не искаш да кажеш, че я ревнуваш от Стрикланд? — Почти се изсмях. — Много добре знаеш, че тя не може да го понася.

— Нищо не разбираш — простена той.

— Ти си едно истерично магаре — казах му аз малко раздразнено. — Ще ти наля едно уиски със сода и ще се почувствуващ по-добре.

Предположих, че по някаква причина — а само бог знае какъв талант имат мъжете да се самоизмъчват така — Дърк си бе втълпил, че жена му не е безразлична към Стрикланд, и със своята способност да постъпва нетактично я бе засегнал, така че за да го ядоса, тя навярно се бе постарала да подхрани подозренията му.

— Виж какво — казах му аз, — хайде да се върнем в ателието ти. Ако си постъпил глупашки, сега трябва да искаш прошка. Жена ти не ми изглежда злопаметна.

— Как мога да се върна в ателието? — каза той унило. — Те са там. Аз го оставих на тях.

— Тогава не жена ти те е напуснала, а ти си я напуснал.

— За бога, не ми говори така.

Все още не приемах думите му сериозно. Нито за миг не вярвах на това, което казваше. Ала той наистина страдеше.

— Е, добре, щом си дошъл да ми кажеш всичко, по-добре почни отначало.

— Днес следобед не можах да издържа повече. Отидох при Стрикланд и му казах, че е вече достатъчно здрав, за да си върви у дома. И че ателието ми е нужно.

— Само на Стрикланд трябва да се напомня такова нещо — отбелязах аз. — А той какво?

— Изсмях се — нали знаеш как се смее, не че му е весело, ами като че ли ти си глупак — и каза, че си тръгва веднага. Започна да си прибира вещите. Нали си спомняш, че бях взел от стаята му всичко, което смятах, че е необходимо. Помоли Бланш за хартия и връв, за да си направи вързоп.

Стрьове спря да си поеме дъх. Помислих си, че ще припадне. Съвсем не очаквах да чуя това, което ми разказваше.

— Тя беше много бледа, но донесе хартията и връвта. Той не каза нищо. Правеше вързопа и си подсвиркуваше. Сякаш не ни забелязваше. В очите му имаше насмешка. Сърцето ми беше като олово. Боях се, че нещо ще се случи, и съжалявах, че бях отворил дума да си върви. Огледа се за шапката си. Тогава тя проговори: „Отивам със Стрикланд, Дърк. Не мога повече да живея с теб.“ Опитах се да кажа нещо, но думите заседнаха в гърлото ми. Стрикланд не се обади. Само продължаваше да си подсвиркува, като че ли това изобщо не го засяга.

Стрьове отново спря и избърса лицето си. Аз мълчах. Вече му вярвах и бях поразен. Но въпреки това нищо не можех да разбера.

С треперещ глас, с мокро от сълзи лице той ми разказа по-нататък как се приближил към жена си, опитал се да я прегърне, но тя се отдръпнала и го помолила да не я докосва. Той я умолявал горещо да не го изоставя. Говорил й колко много я обича, припомнил й как щедро я е обсипвал със своята преданост. Говорил й за щастливия им живот. Не й се сърдел. Не я упреквал.

— Моля те, Дърк, нека си отида спокойно — казала най-сетне тя. — Не разбираш ли, че обичам Стрикланд? Където отиде той, ще ида и аз.

— Знай, че той никога няма да те направи щастлива. Заради теб самата не отивай. Не знаеш какво те очаква.

— Ти си виновен. Ти настояваше да го приемем тук. Той се обърнал към Стрикланд.

— Смили се над нея! — умолявал го той. — Не можеш да я оставиш да извърши тази лудост.

— Да направи както пожелае — казал Стрикланд. — Никой не я кара да идва.

— Аз направих своя избор — глухо казала Бланш. Оскърбителното спокойствие на Стрикланд стопило у Дърк и малкото самообладание, което му оставало. Обзела го сляпа ярост и без да знае какво върши, той се хвърлил върху Стрикланд. Стрикланд не очаквал това и залитнал, но даже и след болестта си бил много силен и в следващия миг, без сам да разбере как, Стрьове се намерил на пода.

— Смешен дребосък! — рекъл Стрикланд.

Стрьове се надигнал. Забелязал, че жена му не трепнала, и се почувствувал още по-унижен, загдето бил направен за смях пред нея. Очилата му паднали при спречкването и той не можел веднага да ги намери. Тя ги вдигнала и мълчаливо му ги подала. Като че ли изведнъж той осъзнал цялото си нещастие и макар да разбирал, че става още по-жалък, започнал да плаче. Скрил лице в шепите си. Двамата го гледали, без да промълвят. Дори не помръднали от местата си.

— О, любима! — простенал най-сетне той. — Как може да си толкова жестока?

— То е по-силно от мен, Дърк — отвърнала му тя.

— Аз те обожавах, както не е била обожавана никоя жена на този овят. Ако нещо не ти е харесвало, защо не си ми казвала. Щях да се променя. За теб правех всичко, което е по силите ми.

Тя не отговорила. Лицето ѝ било каменно и той разбрал, че само я отегчава. Сложила си палтото и шапката. Тръгнала към вратата и той осъзнал, че след миг вече няма да я има. Втурнал се бързо след нея, паднал на колене и сграбчил ръцете и, загубил всякакво чувство за собствено достойнство.

— Не! Не си отивай, скъпа! Не мога да живея без теб! Ще се самоубия! Ако съм те обидил с нещо, моля те да ми простиш. Дай ми възможност да се поправа. Ще правя всичко на света, за да бъдеш щастлива!

— Стани, Дърк! Правиш се на пълен глупак. Залитайки, той се изправил на крака, но все още не я пускал да излезе.

— Къде отиваш? — попитал я задъхано. — Нямаш представа какво е жилището на Стрикланд. Не можеш да живееш там. Ще бъде ужасно!

— Щом аз не се тревожа, не виждам защо трябва да се тревожиш ти.

— Постой само минутка още. Остави ме да говоря. Поне това не можеш да ми откажеш.

— Каква полза? Аз съм взела решение. Каквото и да кажеш, няма да го променя.

Той преглътнал и притиснал с ръка сърцето си, за да успокои болезненото му биене.

— Няма да те моля да промениш решението си, но искам да ме изслушаш. Това, което ще ти кажа, е последната ми молба към теб. Не ме отблъсквай.

Тя спряла, погледнала го със своите замислени очи, пълни сега с безразличие към него. Върнала се в ателието и се облегнала на масата.

— Е?

С големи усилия Стръве успял да се овладее.

— Бъди поне малко разумна. Не можеш да живееш от въздух. Стрикланд няма пукната пара.

— Зная.

— Ще търпиш най-ужасни лишения. Знаеш защо му беше нужно толкова време да се оправи. Беше полумъртъв от глад.

— Аз мога да печеля вместо него.

— Как?

— Не знам. Ще намеря начин.

Ужасяваща мисъл преминала през ума на холандеца и той потръпнал.

— Да не си полудяла? Не разбирам какво става с теб.

Тя вдигнала рамене.

— Сега мога ли да си вървя?

— Почакай още секунда.

Дърк жално огледал ателието си — той го обичал, защото нейното присъствие го оживявало и му придавало домашен уют. Затворил за миг очи, после я изгледал продължително, сякаш за да запечата образа ѝ в паметта си. Тогава станал и си взел шапката.

— Не. Ще си отида аз.

— Ти?

Тя била смаяна. Не разбирала какво иска да каже той.

— Не мога да понеса мисълта, че ще живееш в онази отвратителна, ужасна таванска стая. В края на краищата това е твой дом толкова, колкото е и мой. Тук ще се чувствуваш удобно. Ще си спестиш поне крайните лишения.

Отишъл при чекмеджето, където държал парите си, и извадил няколко банкноти.

— Бих искал да ти оставя половината от това, което имам.

Сложил ги на масата. Нито жена му, нито Стрикланд проговаряли. Тогава се сетил за още нещо.

— Моля те, събери дрехите ми и ги остави на портиера. Утре ще дойда да си ги взема. — Опитал се да се усмихне. — Довиждане, мила. Благодаря ти за всичкото щастие, което си ми дала досега.

Излязъл и затворил вратата след себе си. Представих си как Стрикланд хвърля шапката си върху масата, сяда и запалва цигара.

XXIX

Известно време мълчах и мислех за това, което Стрѝове ми разказа. Не можех да се примиря с неговата слабост и той забеляза неодобрението ми.

— Знаеш не по-зле от мен как живееше Стрикланд — каза ми той е треперещ глас. — Не можех да оставя и нея да живее при тези условия. Просто не можех.

— Това си е твоя работа — отговорих аз.

— А ти какво би направил? — попита той.

— Тя е знаела къде отива. Ако трябва да се справя с някакви трудности, тя да му мисли.

— Да, но ти не я обичаш, нали?

— А ти още ли я обичаш?

— О, повече от всякога. Стрикланд не е човек, който може да направи една жена щастлива. Това няма да трае дълго. Искam тя да разбере, че никога няма да я изоставя.

— Значи ли това, че си готов да я приемеш отново?

— Без да се колебая. Ами тогава тя още повече ще има нужда от мен. Когато остане сама, съсипана и унижена, би било ужасно да няма къде да отиде.

Изглежда, не беше озлобен. И нямаше нищо чудно в това, че се възмутих от неговото малодушие. Той навярно се досети какво мисля, защото каза:

— Не можех да очаквам от нея да ме обича така, както я обичам аз. Аз съм един палячо. Не съм от онези мъже, в които жените се влюбват, винаги съм го знаел. Не мога да я обвинявам, че се е влюбила в Стрикланд.

— Наистина не познавам друг мъж с толкова малко самолюбие — казах му аз.

— Обичам я много повече от себе си. Струва ми се, че щом в любовта се промъкне самолюбието, значи всъщност обичаш преди всичко себе си. В края на краищата често се случва женен мъж да се

влюби и в друга жена, а когато го изживее, да се върне отново при съпругата си и тя да го приеме. Всички смятат това за съвсем естествено. Защо и с жените да не бъде така?

— Признавам, че е логично — усмихнах се аз, — но повечето мъже са скроени другояче и не постъпват по този начин.

Докато говорех със Стръове, се чудех колко неочаквано се бяха развили събитията. Не можех да допусна, че нищо не му е подсказвало този край. Спомних си странния поглед, който бях доловил в очите на Бланш Стръове. Вероятно той можеше да се обясни с това, че тя бе започнала смътно да усеща в сърцето си чувство, предизвикващо у нея изненада и страх.

— Досега не беше ли подозирал, че между тях има нещо? — попитах го аз.

Дърк не отговори веднага. На масата имаше молив и той несъзнателно нарисова една глава върху попивателната хартия.

— Моля те, кажи, ако ти е неприятно, че те разпитвам — казах аз.

— Така ми е по-лесно да говоря. Ох, ако знаеш каква страхотна мъка ми тежи. — Той хвърли молива. — Да, знаех го от две седмици. Знаех го, преди самата тя да го разбере.

— Но защо, за бога, не каза още тогава на Стрикланд да се маха?

— Не можех да допусна, че е истина. Струваше ми се толкова невероятно. Ами че тя едва го търпеше. Беше дори повече от невероятно — направо невъзможно. Помислих си, че всичко се дължи на моята ревност. Винаги съм си бил ревнив, но се научих да го крия; ревнувах я от всеки мъж, когото познаваше, ревнувах я дори от теб. Знаех, че не ме обича, както я обичам аз. Това бе съвсем естествено, нали? Тя ми позволяваше да я обичам и това бе достатъчно, за да съм щастлив. Налагах си да отсъствавам по цели часове, за да ги оставя сами. Искях да се самонакажа за тези недостойни подозрения, а когато се връщах, разбирах, че не съм им нужен — не на Стрикланд, защото на него му беше все едно дали съм там или не, а на Бланш. Тя изтръпваше, когато отивах да я целуна. Когато в края на краищата се убедих, не знаех какво да сторя; знаех само, че ще ми се изсмеят, ако направя сцена. Помислих си, че ако си мълча и се правя, че не виждам, всичко ще се оправи. Реших да го накарам да си отиде, но кротко, без разпавии. Само ако знаеш какво съм изстрадал.

После той отново ми разказа как е помолил Стрикланд да си върви. Внимателно избрал момента и се опитал молбата да не прозвучи преднамерено, но не можал да овладее треперенето на гласа си и усетил как в думите, които трябвало да прозвучат благосклонно и приятелски, се промъкнала горчивината на неговата ревност. Не очаквал Стрикланд да се отзове веднага и на часа да почне да се стяга за тръгване, но най-вече не очаквал решението на жена си да тръгне с него. Разбихах, че сега от все сърце му се искаше да си бе мълчал. Той предпочиташе болката на ревността пред болката на раздялата.

— Разбираш ли, исках да го убия, а само станах за смях.

Дълго време мълча, а после каза нещо, в което знаех, че е убеден.

— Само ако бях почакал, може би всичко щеше да се оправи. Трябваше да потърпя. О, клетото дете, към какво я тласнах!

Вдигнах рамене, но не отговорих. Не изпитвах никакво съжаление към Бланш Стръве, но знаех, че ще причиня още повече мъка на бедния Дърк, ако му кажа точно какво мисля за нея.

Беше достигнал онази степен на изтощението, когато не можеше да спре да говори. Отново ми повтори всяка думичка от разигралата се сцена. Ту се сещаше за нещо, което още не ми беше казвал, ту започваше да умува какво е трябвало да каже вместо онова, което в действителност бе казал. Оплакваше горчиво заслеплението си. Съжаляваше, че е сторил едно, и се обвиняваше, че е пропуснал друго. Ставаше все по-късно и най-сетне и аз се уморих като него.

— Какво ще правиш сега? — попитах накрая.

— Какво мога да правя? Ще чакам тя да ме повика.

— Защо не заминеш за малко?

— Не, не. Трябва да съм тук, когато ме потърси... Засега той беше напълно объркан. Нямаше никакви планове. Когато му предложих да си легне, каза ми, че не може да спи; искал да излезе и да броди по улиците до зори. Явно беше, че не мога да го оставя сам в това състояние. Убедих го да прекара нощта с мен и го настаних в моето легло. В дневната си имах диван, където можех да преспя една нощ. Той беше вече толкова изтощен, че не можеше да се противопостави на моята настойчивост. Дадох му достатъчно голяма доза веронал, за да прекара няколко часа в забрава. Реших, че това е най-добрата услуга, която можех да му направя.

XXX

Но постелята, която приготвих за себе си, беше толкова неудобна, че ме обрече на безсънна нощ и дълго мислих за онова, което ми разказа злочестият холандец. Не бях особено озадачен от постъпката на Бланш Стрьове, защото виждах в нея само израз на физическо желание. Предполагам, че тя никога не бе обичала истински съпруга си и онова, което бях взел за любов, бе просто откликът на една жена на ласките и спокойствието, който в съзнанието на повечето жени минава за любов. Това е пасивно чувство и може да бъде пробудено към всекиго, така, както лозата се увива около всяко дърво; хорската мъдрост признава неговата сила, иначе не биха увещавали девойката да се омъжва за някого, който я иска, с уверението, че любовта ще дойде по-късно. Това е чувство, изтъкано от приятното усещане за сигурност, гордостта да си собственица, радостта да бъдеш желана, удоволствието да имаш дом; и само от невинна суетност жените му приписват духовна стойност. Срещу страстта това чувство е беззащитно. Подозирах, че силната ненавист на Бланш Стрьове към Стрикланд е съдържала в себе си от самото начало елемент на смътно осъзнато полово влечение. Но кой съм аз, за да разбулвам заплетените потайности на пола. Навярно страстта на Стрьове е възбуждала, без да задоволи, именно тази страна на нейната природа, и тя е мразила Стрикланд, защото е чувствувала у него силата, способна да ѝ даде това, което ѝ е необходимо. Мисля, че беше съвсем искрена в борбата си срещу желанието на своя съпруг да го доведе в ателието. Сигурно се е страхувала от него, макар и да не е знаела защо, и си спомням как бе предрекла нещастие. Мисля си, че ужасът, който е изпитвала от Стрикланд по някакъв необясним начин, е бил всъщност ужас от самата нея, предизвикан от странната тревога, с която той я е изпълвал. Външният му вид бе див и недодялан. Очите му гледаха надменно, а устните му издаваха чувственост; беше голям и силен и създаваше усещане за необуздана страст. Навярно и тя бе почувствувала у него онези демонични сили, които ме бяха накарали да го сравня с дивите

същества от праисторията на света, когато материята, все още незагубила първичната си връзка със земята, като че ли е имала вече свой собствен дух. Ако той изобщо бе събудил у нея някакви чувства, те можеха да бъдат само любов или омраза. И тя го мразеше.

Но после представям си как всекидневната близост с болния е започнала по странен начин да я вълнува. Тя повдигала главата му, за да го храни, и главата му натежавала върху ръката ѝ; щом го нахранела, избърсвала с кърпа чувствените му устни и рижата брада. Миела ръцете и краката му — те били покрити с гъсти косми и когато изтривала ръцете му, усещала, че са силни и жилести въпреки неговата отпадналост. Пръстите му бяха дълги — одарените, съзидателни пръсти на художник; и не знаей какви тревожни мисли са будели те у нея. Той спял съвсем тихо, без да помръдне, като мъртъв. Приличал на диво горско създание, отдъхващо след продължителна гонитба, и тя се чудела какви ли картини вижда в съня си. Дали не сънува нимфата, носеща се през горите на Елада в разгорещено преследване със сатир. Тя бяга, бързоноги и уплашена, ала стъпка по стъпка той я догонва и тя усеща горещия му дъх до бузата си; и все пак мълчаливо продължава да тича, а сатирът мълчаливо я преследва и когато най-сетне я сграбчва, тя не знае от какво така силно тупа сърцето ѝ — от ужас или от екстаз.

Бланш Стрьове била обладана от мъчителна страст.

Навярно тя все още ненавиждала Стрикланд, но той я е изпълвал е копнеж и всичко онова, от което бил изграден животът ѝ дотогава, загубило смисъл. Тя престанала да бъде жена, противоречива, мила и сприхава, разумна и лекомислена. Превърнала се във вакханка. Тя цялата била страст.

Но може би това е само плод на моето въображение. Вероятно тя просто е била отегчена от съпруга си и е отишла при Стрикланд, водена от бездушно любопитство. Може и да не е имала особени чувства към него и след като се поддала на неговото желание, поради близостта му или от скука, открила, че е хваната в капана на собствените си непочтени намерения. Откъде да знаей какви вълнения и мисли са се таели зад това спокойно чело и тези хладни сиви очи?

Но колкото и необяснимо да е понякога поведението на тъй непостоянните човешки същества, държането на Бланш Стрьове все пак се поддаваше на що-годе правдоподобно обяснение. От друга

страна, изобщо не можех да разбера Стрикланд. Колкото и да си блъсках главата, не бях в състояние да проумея как е възможно да извърши действие, толкова различно от моята представа за него. Не беше чудно, че тъй безсърдечно бе предал доверието на приятеля си, нито пък че не се бе поколебал да задоволи една своя моментна прищявка за сметка на щастието на друг човек. Това му беше присъщо. За него не съществуваше понятие за благодарност. Той не познаваше състраданието. Чувствата, свойствени на повечето от нас, у него просто липсваха, а да го обвиняваме за това бе толкова абсурдно, колкото да виним тигъра, че е свиреп и жесток. Но самата прищявка — ето кое не можех да разбера.

Не вярвах, че Стрикланд се е влюбил в Бланш Стрьове. Не вярвах, че е способен да обича. Това е чувство, в което нежността заема съществено място, а Стрикланд не изпитваше нежност нито към себе си, нито към другите; в любовта има и усещане за слабост, желание да защитиш, стремеж да правиш добро и да даряваш радост — ако не е самоотричане, любовта е поне удивително добре прикрита себичност. В нея съществува и известна мяра свян. Това обаче не са качества, които притежаваше Стрикланд. Любовта е всепоглъщаща, тя преобразява любимия; и най-благоразумният, даже и да съзнава, не може да повярва, че любовта му някога ще умре, тя възплъщава неговите илюзии и това, че го разбира, не променя нещата — той обича своята илюзия повече от самата реалност. Тя прави от човека нещо повече от това, което е, и в същото време — нещо по-малко. Той престава да бъде самият себе си. Вече не е личност, а нещо, инструмент на една воля, чужда на неговото аз. Любовта никога не е напълно лишена от сантименталност, а от всички, които познавам, Стрикланд бе най-малко склонен към тази слабост. Не можех да повярвам, че той някога ще се остави да попадне в плен на чувството, наречено любов; никога не би понесъл чуждо иго. Знаех, че е способен да изтръгне с корен от сърцето си всичко, изпречило се между него и онази непонятна и ненаситна жажда на духа му, подтикваща го вечно към неизвестното, макар с големи мъки, които да го оставят съкрушен и обезкръвен. Ако съм успял да предам сложното впечатление, което остави у мен Стрикланд, няма да бъде дръзко да кажа, че той бе едновременно и твърде велик, и твърде нищожен за любов.

Но предполагам, че всеки изгражда понятието си за любовта според своя начин на мислене и затова то е различно у отделните хора. Човек като Стрикланд сигурно би обичал по своему и затова безполезно е да се опитваме да анализираме неговото чувство.

XXXI

На следващия ден, въпреки че настоявах да остане, Стрьове ме напусна. Предложих да донеса вещите му от ателието, но той държеше сам да отиде, изглежда, се надяваше, че са забравили да ги приготвят и че ще има възможност отново да види жена си, а може би и да я убеди да се върне при него. Но нещата му го чакали опаковани при портиерката, която му казала, че Бланш е излязла. Сигурно не бе издържал на изкушението да я посвети в своите тревоги. Открих, че ги разказва на всеки свой познат. Той очакваше съчувствие, а предизвикваше само смях.

Държеше се по най-неподходящия начин. Като знаел по кое време жена му излиза да пазарува и тъй като не можел повече да издържи, без да я види, я причакал веднъж на улицата. Тя отказала да говори с него, но той настоявал да го изслуша. Започнал да сипе извинения за това, че я е огорчавал, казал ѝ, че я обича предано, и я умолявал да се върне при него. Тя не отговаряла, крачела припряно с извърната глава. Представях си го как подтичва с късите си, пълни крачета и се мъчи да не изостава. Задъхан от бързане, той ѝ говорил колко е нещастен, молел я да се смили над него. Обещавал ѝ, ако му прости, да направи всичко, което тя поиска. Предлагал ѝ да заминат на пътешествие. Уверявал я, че Стрикланд скоро ще ѝ се насити. Когато ми разказа тази жалка сцена, не бях на себе си от яд. Той не бе проявил нито разум, нито достойнство. Направил бе всичко, за да накара жена си да го презира. Няма по-голяма жестокост от тази на жена към влюбен в нея мъж, когото тя не обича; тя загубва своята любезност и дори търпение, обхваната е само от безумна раздразнителност. Бланш Стрьове внезапно спряла и с всички сили ударила съпруга си в лицето. Възползувала се от объркването му, за да избяга, и бързо се изкачила по стълбите към ателието. И всичко това, без да промълви нито дума.

Когато ми разказа случилото се, Дърк сложи ръка върху бузата си, сякаш още чувствуваше парещата болка от плесницата, а очите му бяха изпълнени със сърцераздирателна мъка и смешно недоумение.

Той изглеждаше като наказан ученик и въпреки че истински му съчувствувах, аз едва сдържах смеха си.

След това взе да обикаля магазинчетата, от които пазаруваше тя, и да се спотайва ту зад някой ъгъл, ту от другата страна на улицата, докато Бланш минаваше. Повече не се осмелил да я заговори, но се мъчел да изрази с погледа на кръглите си очички вълнуващия зов на сърцето ги. Навярно е мислел, че нещастният му вид ще я трогне. Но тя нито веднъж с нищо не му дала да разбере, че го е видяла. Дори не променила часа на покупките си, нито пък потърсила заобиколен път. Понякога си мисля, че безразличието ѝ издаваше жесток нрав. Може би се наслаждаваше, че го измъчва. Не разбирах защо го мрази толкова силно.

Умолявах го да се държи по-разумно. Неговото малодушие ме въбесяваше.

— Ако продължаваш все така, с нищо няма да си помогнеш — казах му аз. — По-умно щеше да бъде, ако я беше ударил с тояга по главата. Поне нямаше да те презира така, както сега.

Предложих му да замине за малко в родното си място. Често ми бе говорил за тихия градец, някъде в Северна Холандия, където все още живеели родителите му. Те били бедни хора. Баща му бил дърводелец и обитавали малка стара къщица от червени тухли, чиста и спретната, на брега на мудно течащ канал. Улиците били широки и пусти. Вече двеста години градчето постепенно замирало, но къщите още съхранявали благородното величие на своето време. Някога спокойно и охолно в тях живеели богати търговци, които изпращали стоките си чак в далечна Индия, и сега, в своя изпълнен с достойнство упадък, тези домове все още пазели аромата на миналото си великолепие. Ако се тръгне все покрай канала, можело да се стигне до ширни зелени поля, в които тук-там стърчали вятърни мелници и лениво пасели крави на бели и черни петна. Предполагах, че в тази обстановка, изпълнена със спомени от детството, Дърк Стрьове ще забрави нещастията си. Но той не искаше да замине.

— Трябва да бъда тук, когато тя ще има нужда от мен — повтори той. — Страшно е да си помисля, че може да се случи нещо ужасно и мене да ме няма.

— Какво очакваш да се случи? — попитах аз.

— Не знам, но ме е страх. Вдигнах рамене.

При всичката си мъка Дърк Стрѳове си оставаше комична фигура. Ако беше изтерзан или отслабнал, навярно щеше да предизвика съчувствие. Но нищо такова не му личеше. Остана си пълничък и кръглите му червени бузи лыщяха като узрели ябълки. Обичаше да ходи спретнат и продължаваше да носи елегантното си черно палто и бомбе, което като че ли все му беше малко и му придаваше весела самонадеяност. Бе започнал да пуска коремче и мъката никак не му повлия. Повече от всякога приличаше на преуспял търговски пътник. Трудно е, когато външността на един човек се различава толкова много от неговата душевност. Страстта на Ромео, възплътена в тялото на сър Тоби Белч — ето какво беше Дърк Стрѳове. Беше добър и щедър, а все се държеше глупаво и нетактично; притежаваше верен усет за красота и дарба да създава само посредственост; чувствата му бяха изтънчени, а маниерите му — грубовати. Можеше да прояви такт, когато се отнасяше до работите на другите, и нетактичност в своите собствени. Колко жестока шега си беше направила майката Природа, като бе събрала толкова много противоречиви качества в един човек и го бе изправила лице срещу лице с поразяващата безсърдечност на вселената.

XXXII

Няколко седмици не видях Стрикланд. Той ме отвращаваше и ако имах сгода, щеше да ми е приятно да му го кажа. Това обаче не беше достатъчно основание, за да го потърся. Пък и винаги се притеснявам, когато трябва да проявя възмущение от морала на някого. В това обикновено се съдържа елемент на самодоволство, което го прави неуместно в очите на човек с чувство за хумор. Само много силен изблик на — чувства би ме накарал да рискувам да изглеждам смешен на самия себе си. А у Стрикланд имаше такава язвителна прямота, че особено внимавах да не предприема някакво действие, което би могло да му се стори неестествено.

Но една вечер, като минавах по Авеню дьо Клиши точно пред кафенето, което той често посещаваше, а аз сега избягвах, налетях право на него. Бяха с Бланш Стрьове и тъкмо се насочвах към любимия ъгъл на Стрикланд.

— Къде, по дяволите, се губиш толкова време? — рече Стрикланд. — Мислех, че си заминал.

Неговата приветливост бе доказателство за това, че съзнава нежеланието ми да говоря с него. Не беше от тези, с които си струва да бъдеш излишно любезен.

— Не — отвърнах. — Не съм заминавал.

— Защо не си идвал тук?

— В Париж има и други кафенета, където може да се убие някой свободен час.

Тогава Бланш ми подаде ръка и поздрави с добър вечер. Не знаейки защо, но очаквах да я видя променена, а тя носеше същата спретната сива рокля, която обличаше често и преди и която толкова ѝ подходеше. Челото ѝ беше все тъй открито, погледът ѝ все тъй спокоен, както когато бях свикнал да я виждам заета с домакинската си работа в ателието.

— Хайде да изиграем един шах — каза Стрикланд.

Кой знае защо, в момента не можах да измисля никакъв предлог да му откажа. Доста смирено ги последвах до масата, на която Стрикланд обикновено седеше. Той извика да донесат дъската и фигурите.

И двамата се държаха така, сякаш нищо не се бе случило, и ми се струваше глупаво аз да се държа другояче. Мисис Стръве наблюдаваше играта с непроницаемо лице. Мълчеше, но тя винаги си е била мълчалива. Погледнах устните ѝ да открия някакъв израз, който би ми дал ключ към това, което изпитва; вглеждах се в очите ѝ да зърна някакъв издайнически проблясък, някаква следа от горчивина или тревога; загледах се в челото и да видя някоя мимолетна бръчица, която би ми разкрила вътрешно вълнение. Лицето ѝ бе маска, която не говореше нищо. Ръцете и, спокойно склучени, лежаха неподвижно в скута. От историята, която бях чул, знаех, че е жена, способна на бурни страсти, а оскърбителният удар, който бе нанесла на Дърк, човека, тъй предано влюбен в нея, издаваше избухлив нрав и ужасяваща жестокост. Тя бе изоставила сигурната закрила на съпруга си и удобствата на един добре обезпечен живот заради нещо, което не можеше да не разбира, че е съдбовен риск. Това разкриваше в нея жажда за приключения и готовност да живее ден за ден — забележителни, като се има предвид колко обичаше да бъде добра домакиня. Пред мен явно седеше жена със сложен характер и в противоречието между него и скромната ѝ външност имаше нещо драматично.

Тази неочаквана среща силно ме развълнува и въображението ми заработи бързо, докато се опитвах да се съсредоточа в играта. Винаги съм се мъчел с всички сили да победя Стрикланд, защото беше от ония играчи, които презират надвигия противник. Неговото главозамайване от победата правеше поражението още по-трудно поносимо. От друга страна, ако паднеше, запазваше доброто си настроение. Беше лош победител, но умееше да губи. Тези, които мислят, че човек разкрива най-ясно характера си, когато играе, могат да си направят някои интересни заключения от това.

Когато свършихме, повиках келнера да платя напитките и си тръгнах. Нищо особено не се случи при нашата среща. Не бе изречена ни дума, за да има за какво да мисля, и догадките, които можех да правя, бяха съвсем неоправдани. Измъчваше ме любопитство. Не

можех да разбера как живеят те двамата. Много бих дал да се превърна в безплатен дух, за да мога да ги видя насаме в ателието и да чуя какво си говорят. Нямах нищо, за което да се заломя, за да подхранвам фантазията си.

XXXIII

След два-три дни Дърк Стрѳове се отби при мен. — Чух, че си видял Бланш — каза той.

— Как, за бога, научи?

— Каза ми един човек, който те е видял, че седиш на тяхната маса. Защо не ми разказа?

— Мислех, че ще се разстроиш.

— Какво от това? Трябва да знаеш, че искам да чуя и най-малкото, което се отнася до нея.

Изчаках сам да почне да ми задава въпроси.

— Как изглежда тя? — подзе той.

— Никак не се е променила.

— Как ти се видя, дали е щастлива? Вдигнах рамене.

— Откъде да знам? Бяхме в кафене, играхме шах; няха възможност да говоря с нея.

— Нима не можа да разбереш по лицето? Поклатих отрицателно глава. Повторих само, че нито с дума, нито с жест не е намекнала за това, което изпитва. Той трябваше да знае по-добре от мен колко добре умее да се владее тя. Развълнуван, той закърши ръце.

— Ох, толкова ме е страх. Знам, че нещо ще се случи, нещо ужасно и нищо не мога да направя, за да го предотвратя.

— Какво нещо? — попитах аз.

— Ох, не зная — изстена той, заровил глава в ръцете си. — Предчувствувам ужасна беда.

Стрѳове винаги лесно се отдаваше на чувствата си, но сега бе просто извън себе си, нищо не можеше да го разубеди. Допусках, че животът със Стрикланд за Бланш Стрѳове скоро ще стане непоносим. Но една от най-неверните поговорки гласи, че каквото посееш, това и ще пожънеш. Житейският опит показва, че хората постоянно вършат неща, които би трябвало да им навлекат беди, и все пак по някаква случайност успяват да избегнат последиците от своята глупост. Когато Бланш скъсаше със Стрикланд, трябваше само да го напусне, и

съпругът ѝ смирено чакаше да ѝ прости и да забрави. Само че аз съвсем не бях склонен да ѝ съчувствувам.

— Но ти не я обичаш — повтаряше Стрѳове.

— В края на краищата по нищо не може да се съди, че е нещастна. Нищо чудно да са станали съвсем порядъчна двойка.

Стрѳове ме погледна с очи, пълни с мъка.

— Това, разбира се, няма никакво значение за теб. Но за мен е толкова сериозно, толкова важно.

Съжалих, че съм проявил нетърпение или лекомислие.

— Ще ми направиш ли една услуга? — попита ме Стрѳове.

— С удоволствие.

— Би ли написал писмо на Бланш от мое име?

— Защо не ѝ пишеш ти?

— Писах ѝ вече няколко пъти. Не очаквах отговор. Съмнявам се дали четете писмата ми.

— Не си даваш сметка за женското любопитство. Мислиш ли, че би могла да устои?

— Да, на моите писма.

Погледнах го бързо. Той сведе очи. Имаше нещо унизително в този отговор. Съзнаваше, че тя се отнася към него с такова дълбоко безразличие, че почеркът му не може да пробуди нещичко у нея.

— Наистина ли вярваш, че някога ще се върне при теб? — попитах го аз.

— Искам да знае, че каквото и да се случи, може да разчита на мен. Тъкмо това те моля да ѝ кажеш.

Взех лист хартия.

— Какво точно да напиша? Ето и текстът на писмото:

Драга мисис Стрѳове,

Дърк ме помоли да ви уверя, че когато и да имате нужда от него, той ще е благодарен на всяка възможност да ви бъде полезен. Той не изпитва лоши чувства към вас след всичко, което се случи. Любовта му не се е променила. Ще го намерите винаги на следния адрес.

XXXIV

Макар също като Стрьове да бях убеден, че връзката между Стрикланд и Бланш ще свърши пагубно, не очаквах толкова трагичен край. Дойде лятото — знойно и душно, дори нощите не носеха прохлада, за да отпусне човек измъчените си нерви. Нагретите от слънцето улици сякаш излъчваха обратно топлината, която бяха поели през деня, и минувачите уморено влачеха крака по тях. От седмици не бях виждал Стрикланд. Зает с други неща, бях престанал да мисля за него и за неговите истории. Със своите напразни жалби Дърк беше почнал да ми дотяга и аз избягвах компанията му. Цялата работа беше много тъжна и нямах намерение повече да си я слагам на сърце.

Една сутрин работех. Бях още по пижама. Мислите ми блуждаеха далече и си представях слънчевите плажове на Бретан и свежестта на морето. Встрани до мен стоеше празната чаша, в която портиерката ми бе донесла кафе с мляко, и парченце кифла, което не ми се и слагаше в уста. В съседното помещение се чуваше как портиерката изпразва ваната. Някой позвъни и аз я оставих да отвори вратата. В следващия момент чух гласа на Стрьове, който питаше дали съм в къщи. Без да ставам, му извиках да дойде. Той бързо влезе и дойде до масата.

— Убила се е! — изрече с дрезгав глас.

— Какво искаш да кажеш — извиках изумен.

Той мърдаше устни, но реч не се чу. Издаваше само някакви нечленоразделни звуци като ненормален. Почувствувах как сърцето ми силно заудря в гърдите и не знам защо, избухнах:

— Съвземи се, човече! Какво, за бога, говориш? Той размаха отчаяно ръце, но от устата му пак не излязоха думи. Сякаш бе онемял. Не знам какво ми стана, сграбчих го за раменете и силно го раздрусах. Като си спомня това, се ядосвам как съм могъл да се държа толкова глупаво. Но навярно последните неспокойни нощи бяха изопнали нервите ми повече, отколкото предполагах.

— Чакай да седна — въздъхна той най-сетне. Напълних една чаша с минерална вода „Сент Галмие“ и му дадох да пие. Придържах я до устата му, сякаш беше дете. Той отпи голяма глътка и част от водата се разля върху ризата му.

— Кой се е убил?

И досега не разбирам защо го попитах, защото ми беше ясно кого има предвид. Той направи опит да се овладее.

— Снощи се скарали. Той си отишъл.

— Мъртва ли е?

— Не, взеха я в болницата.

— Тогава за какво говориш? — извиках нетърпеливо аз. — Защо каза, че се е убила?

— Не ми се сърди. Нищо не мога да ти кажа, ако ми говориш така.

Стиснах ръце, за да овладеея раздразнението си. Опитах се да се усмихна.

— Извинявай. Успокой се. Не бързай. А, така.

Кръглите му сини очи, пълни с ужас, гледаха страшно иззад очилата. Увеличителните стъкла ги разкривяваха.

Когато тази сутрин портиерката се качила да занесе писмо и позвънила, никой не отговорил. Дочула стон. Вратата не била заключена и тя влязла. Бланш лежала на леглото. Била страшно зле. На масичката имало шишенце с оксалова киселина.

Стръве скри лице в шепите си и се залюшка напред-назад.

— В съзнание ли е била?

— Да. Ох, ако знаеше как се мъчи. Не мога да го понеса. Не, не мога.

Гласът му стана писклив.

— По дяволите. Няма нужда да го понасяш — изкрещях аз нетърпеливо. — Тя трябва да си го понесе.

— Как можеш да бъдеш толкова безсърдечен?

— По-нататък какво?

— Изпратили да повикат лекаря и мен и съобщили на полицията. Бях дал на портиерката 20 франка и я бях помолил да ме извика, ако се случи нещо.

Той замълча и аз видях, че му е много трудно да произнесе това, което трябваше да ми каже.

— Когато отидох, тя не искаше да говори с мен. Каза им да ме отпратят. Кълнях се, че всичко съм й простил, но тя не искаше да ме слуша. Опита се да бие главата си в стената. Лекарят ми каза, че не бива да оставам при нея. Тя повтаряше: „Махнете го! Махнете го!“ Излязох и зачаках в ателието. Когато дойде линейката и я сложиха на носилка, мен ме накараха да вляза в кухнята, за да не разбере, че съм още там.

Докато се обличах — Стрѝове искаше веднага да отида с него в болницата, — той ми каза, че е уредил за жена си самостоятелна стая, за да ѝ спести поне малко от мизерията в болничното отделение. По пътя ми обясни защо държеше да го придружа — ако все още отказва да види него, може би ще се съгласи да се види с мен. Умоляваше ме да ѝ повторя, че все още я обича, че няма да я упреква за нищо и че единственото му желание е да ѝ помогне; не искаше нищо от нея и след като се поправи, нямаше да я увещава да се върне при него; щеше да е напълно свободна.

Но когато пристигнахме в болницата, мрачна и занемарена сграда, само при вида на която човек можеше да се разболее, и след като дълго ни препращаха от една служба на друга, нагоре по безкрайни стълби и през дълги, пусати коридори, най-сетне открихме лекаря, който я лекуваше, и той каза, че пациентката е много зле и този ден не може да приеме никого. Лекарят беше дребен, брадат, облечен в бяло и с безцеремонни обноски. Той очевидно гледаше на нещастията само като на болничен случай, а на нетърпеливите роднини като на едно допълнително главоболие, срещу което трябваше да прояви твърдост. Още повече че за него това беше съвсем обикновена история. Една истерична жена се бе скарала с любовника си и бе взела отрова — такива неща се случваха непрекъснато. Отначало помисли, че Дърк е причината за това произшествие, и се държа с него незаслужено рязко. Когато му обясних, че това е съпругът, готов да прости, лекарят изведнѝж го загледа любопитно и изпитателно. Стори ми се, че видях в очите му лек присмех, наистина Дърк Стрѝове имаше вид на измамен съпруг. Лекарят едва забележимо сви рамене.

— В момента няма непосредствена опасност — каза той в отговор на нашите въпроси. — Не се знае колко е поела. Може да ѝ се размине само с уплахата. Жените непрестанно се опитват да се

самоубиват от любов, но обикновено вземат мерки да не успеят. Това най-често се прави, за да събудят жалост или ужас у любовника си.

В гласа му звучеше хладно презрение. Виждаше се, че за него Бланш Стрѳове е само поредният опит за самоубийство, който трябва да се прибави към статистическия списък за Париж през текущата година. Беше зает и не можеше да си губи повече времето с нас. Каза ни, че ако на другия ден дойдем в определен час и Бланш е по-добре, съпругът ѝ ще може да я види.

XXXV

Не зная как преживяхме този ден. Стрѳове не биваше да остане сам и аз се съсипах да се опитвам да го разсея. Заведох го в Лувъра. Той се преструваше, че гледа картините, но виждах, че мислите му все бягаха към Бланш. Накарах го да хапне нещо и след обяда го склоних да си полегне, но той не можа да заспи. Веднага прие поканата ми да остане няколко дни при мен. Дадох му книги, но след една-две страници той оставяше четивото и вперваше поглед в пространството. Вечерта изиграхме безброй партии пикет и за да оправдае усилията ми, той храбро се стараяше да прояви интерес. Най-сетне му дадох сънотворно и той потъна в неспокойна дрямка.

Когато отидохме отново в болницата, се срещнахме със сестрата, обслужваща Бланш. Каза ни, че изглежда малко по-добре, и влезе да я попита дали иска да види съпруга си. Чухме гласове в стаята и след малко сестрата се върна и ни предаде, че пациентката отказва да види когото и да било. Бяхме помолили сестрата, ако Бланш откаже да се види с Дърк, да я попита дали не иска да види мен, но тя пак отказала. Устните на Дърк трепереха.

— Не смея да настоявам — рече сестрата. — Много е зле. Може би след ден-два ще промени решението си.

— А дали не иска да види някой друг? — тихо, почти шепнешком попита Дърк.

— Тя каза, че иска само да я оставят на мира. Ръцете на Дърк мърдаха странно, сякаш не бяха част от тялото му, а се движеха сами за себе си.

— Бихте ли й казали, че ако иска да види някого, аз ще го доведа. Моето единствено желание е да й е добре.

Сестрата го погледна със спокойните си, добри очи, които бяха видели всичката мъка и страдание на тори свят, но изпълнени сякаш с образа на един друг живот, непорочен и безгрешен, оставаха ведри.

— Ще й го кажа, когато малко се поуспокои.

Но Дърк, преливащ от състрадание, настоя тя да предаде веднага думите му.

— Това може да я излекува. Моля ви, кажете ѝ го сега.

С лека усмивка на съжаление сестрата се върна в стаята. Чухме я да говори тихо, а след това се чу глас, който аз не познах:

— Не, не, не!

Сестрата отново излезе и поклати отрицателно глава.

— Тя ли отговори? — попитах аз. — Гласът ѝ звучеше странно.

— Изглежда, че гласните ѝ струни са обгорели от киселината.

Дърк едва чуто изстена от отчаяние. Помолих го да тръгва и да ме чака на изхода, защото исках да кажа нещо на сестрата. Без да попита какво, той мълчаливо излезе. Беше останал без сили и воля и приличаше на послушно дете.

— Каза ли ви защо го е направила? — попитах аз.

— Не. Тя отказва да говори. Само лежи по гръб, тихо и неподвижно. Понякога с часове не помръдва. Но постоянно плаче. Цялата и възглавница е мокра. Твърде е слаба, за да си послужи с кърпичка, и сълзите непрестанно се стичат по лицето ѝ.

Това сякаш ме прободеше в сърцето. В този момент можех да убия Стрикланд. Когато казах довиждане на сестрата, усетих как гласът ми трепери.

Дърк ме чакаше на стълбите. Той като че ли не виждаше нищо край себе си и докато не докоснах ръката му, не забеляза, че съм се приближил. Вървахме мълчаливо. Мъчех се да си представя какво толкова се беше случило, че да тласне клетата жена към тази страшна постъпка. Стрикланд сигурно знаеше какво се е случило, а и полицията навярно вече го бе потърсила, за да даде показания. Не знаех къде живее. Предполагах, че се е върнал в окаяната таванска стая, която му служеше за ателие. Чудно защо Бланш не искаше да го види. Навярно не желаше да го повикат, защото бе сигурна; че ще откаже да дойде. Питах се в какви ли бездни от жестокост бе надникнала, за да изтръпне от ужас и да се отрече от живота.

XXXVI

Следващата седмица бе страшно тежка. Два пъти дневно Стръве ходеше в болницата да пита за състоянието на жена си, която все още отказваше да го види; отначало се връщаше обнадежден и успокоен, защото му бяха казали, че тя се оправя, но по-късно го обхвана отчаяние, защото усложненията, от които докторът се боеше, бяха последвали и възстановяването бе вече невъзможно. Сестрата искрено му съчувствуваше в голямото нещастие, ала с нищо не можеше да го утеши. Горката Бланш лежала съвсем неподвижна, не говорела, само гледала напрегнато, сякаш чакала да настъпи смъртта. Сега това бе въпрос на няколко дни а когато късно една вечер Стръве дойде при мен, разбрах — идва да ми каже, че е мъртва. Беше напълно изтощен. Бъбривостта му най-сетне го бе напуснала и той тежко се строполи на канапето. Чувствувах, че никакви думи на съболезнование няма да помогнат, и го оставих да полежи спокойно. Страхувах се да не ме помисли за безсърдечен, ако се заловя да чета, затова седнах до прозореца, запуших лула и зачаках, докато сам пожелае да ми заговори.

— Ти беше много добър към мен — каза най-сетне той. — Всички бяха много добри.

— Глупости — отвърнах аз, малко смутен.

— В болницата ми казаха да почакам. Дадох ми стол и седнах вън до вратата. Когато загуби съзнание, ми казаха, че мога да вляза. Устата и брадичката ѝ бяха изцяло изгорени от киселината. Ужасно бе да видиш нежната ѝ кожа тъй наранена. Умря съвсем неусетно. Даже не разбрах, че е мъртва, докато сестрата не ми каза.

Бе твърде уморен, за да плаче. Лежеше грохнал по гръб, сякаш крайниците му бяха останали без сила. След малко видях, че е заспал. За първи път от седмица заспа сам. Природата, тъй жестока понякога, може да бъде и милостива. Завих го и угасих светлината. Сутринта, когато се събудих, той все още спеше. Не беше помръднал. Дори очилата със златните рамки все още бяха на носа му.

XXXVII

Бланш Стрѳове почина при такива обстоятелства, че се наложи да преминем през какви ли не страхотна формалности, докато най-сетне получим разрешение да я погребем. Само двамата с Дърк следвахме катафалката на път за гробищата. На отиване файтонът се движеше съвсем бавно, но на връщане кочияшът подкара конете в тръс и в начина, по който ги шибаше с камшика, имаше нещо жестоко. Сякаш искаше с едно свиване на раменете да се отърси от мисълта за мъртвеца. От време на време виждах полюшващата се катафалка пред нас, а кочияшът ни подръпваше поводите на двата си коня, за да не изостанем. И у мен се бе породило желание да престана да мисля за всичко това. Започвах да се отегчавам от трагедията, която всъщност не ме засягаше, и като се оправдавах с мисълта, че трябва да поразсея Стрѳове, с облекчение заговорих за други неща.

— Не мислиш ли, че е по-добре да заминеш за известно време?
— казах аз. — Сега няма за какво да стоиш в Париж.

Той не отговори, но аз безмилостно продължих.

— Имаш ли някакви планове за близкото бъдеще?

— Не.

— Трябва да опиташ да започнеш нов живот. Защо не заминеш за Италия и не почнеш да работиш там?

Той отново не ми отговори, но кочияшът ми дойде на помощ. Като забави малко хода, той се наведе към нас и каза нещо. Не го чух, затова подадох глава от прозорчето. Питаше къде искаме да ни остави. Казах му да почака малко.

— Ела да обядваме заедно — предложих на Дърк. — Ще му кажа да ни заведе на Плас Пигал.

— Не ми се ще. Искам да отида в ателието. Поколебах се за миг.

— Искаш ли да дойда с теб?

— Не, предпочитам да бъда сам.

— Добре.

Казах на кочияша накъде да кара и продължихме, без да говорим. Дърк не беше ходил в ателието от онази нещастна утрин, в която взеха Бланш в болницата. Бях доволен, че не желае да го придружа, и след като го оставих на входа, с облекчение си тръгнах. Отново се наслаждавах на парижките улици, усмихнат гледах забързаните насамнатам хора. Денят бе ясен и слънчев и още по-силно изпитах удоволствието, че живея. Не можех да му устоя. Престанах да мисля за Стрöhe и неговата скръб. Исках да се радвам.

XXXVIII

Около седмица не видях Дърк. Но една вечер, малко след седем часа, той дойде да ме вземе и да ме заведе на вечеря. Носеше дълбок траур; на шапката си бе прикрепил широка черна лента, дори носната му кърпа бе обточена с черна ивица. Съдейки по жалейката му, той сякаш бе изгубил при някакво природно бедствие всичките си роднини, чак до вторите братовчеди на жена си. Пълнотата му и кръглите му червени бузи правеха траура му доста нелеп. Жестоко, бе, че: в безкрайното му нещастие имаше нещо палячовско.

Каза ми, че е решил да замине, макар и не за Италия, както го бях посъветвал, а за Холандия.

— Утре тръгвам. Може би се виждаме за последен път.

Изразих одобрение и той се усмихна вяло.

— Не съм бил у дома от пет години. Струва ми се дори, че съм започнал да забравям как е там. Толкова съм се отдалечил от бащиния си дом, че се боях от мисълта да се върна отново там, но сега чувствавам, че той е единственото ми убежище.

Дърк бе наранен и измъчен и мислите му се връщаха към майчината обич и нежност. Насмешките, които бе понасял години наред, го бяха смазали и последният удар, нанесен от измяната на Бланш, го бе лишил от способността да ги приема на шега. Не можеше повече да се смее заедно с тези, които му се надсмиват. Беше станал прокуденик. Разказа ми за детството си в приветливата тухлена къща и за изключителното чувство за ред, което притежавала майка му; нейната кухня била истинско чудо — блясък и чистота. Всичко винаги си било на мястото и никъде не можело да откриеш и следа от прах. Всъщност чистотата била нейната: мания. Представях си дребна, спретната старица с румени като зрели ябълки страни, която от сутрин до вечер, години наред тихо се труди, за да поддържа къщицата си чиста и подредена. Баща му бил суховат старец с мазолести от непрестанна работа ръце, мълчалив и горд. Вечер четял на глас вестника, докато жена му и дъщеря му (сега омъжена за капитан на

риболовна шхуна), несвикнали да стоят без работа, седали наведени над ръкоделието си. В малкото градче, изостанало от бързия ход на цивилизацията, никога нищо не се случвало; нижели се година след година, докато дойде смъртта като приятел да дари покой на тези, които цял живот са се трудили тъй прилежно.

— Баща ми искаше да стана дърводелец като него.

Пет поколения този занаят се е предавал от баща на син. Може би в това е мъдростта на живота — да тръгнеш по стъпките на баща си, без да поглеждаш ни наляво, ни надясно. Когато бях малко момче, казвах, че ще се ожения за дъщерята на сарача, който живееше до нас. Тя бе мъничко момиче със сини очи и лепеноруса опашка. Щеше да гледа къщата ми като писано яйце и щях да имам син, който да поеме работата след мен.

Стръве въздъхна леко и замълча. Мислите му кръжаха около онова, което е можело да бъде, и сигурността на едно съществуване, което той бе отхвърлил, го изпълваше с копнеж.

— Животът е труден и жесток. Никой не знае защо сме тук и никой не знае къде ще отидем. Трябва да бъдем много смирени. Трябва да виждаме красота в спокойствието. Трябва да минем през живота тъй незабележимо, че Съдбата да не ни усети. Нека потърсим обичта на простите, невежи хора. Тяхното невежество е по-добро от всичките ни знания. Нека бъдем тихи и скромни в своето малко кътче, кротки и мила като тях. В това е мъдростта на живота.

Според мен това бяха думи на един паднал духом човек. И вътрешно аз се бунтувах срещу неговото отстъпление. Но си мълчах.

— А какво те накара да станеш художник? Той сви рамене.

— Рисуването ми се отдаваше. В училище дори получавах награди. Бедната ми майка много се гордееше с моята дарба и веднъж ми подари кутия с водни бои. Показваше скиците ми на пастора, на доктора и на съдията. Те ме изпратиха в Амстердам да кандидатствувам за стипендия и аз я спечелих. Горката, толкова бе горда и макар да ѝ се късаше сърцето, че се разделяме, тя се усмихваше и криеше тъгата си от мен. Радваше се, че синът ѝ ще стане художник. Двамата с баща ми отделяха от залька си, за да ме издържат, и когато първата ми картина участва в изложба, пристигнаха в Амстердам, за да я видят — баща ми, майка ми и сестра ми. Когато я погледна, майка ми се разплака. — Добродушните очи на Дърк

заблестяха от сълзи. — И сега на всяка стена в старата къща виси мо
една моя картина в красива златна рамка.

Лицето му засия от щастие и гордост. Помислих са за неговите
безизразни пейзажи с живописни селяци, кипариси и маслинови
дръвчета. Сигурно изглеждат странно в натруфените си рамки по
стените на селската къща.

— Милата, тя мислеше, че ми е сторила голямо добро, като ме е
направила художник, но може би щеше да е по-хубаво за мен, ако се бе
наложил баща ми и бях станал само един честен дърводелец.

— А сега, когато знаеш какво може да ти предложи изкуството,
би ли променил живота си? Би ли се лишил от удоволствието, което то
ти дава?

— Изкуството е най-великото нещо на света — отвърна той, като
помълча малко.

Около минута ме гледа замислено, сякаш се колебаеше, после
добави:

— Знаеш ли, ходих да видя Стрикланд. — Ти?

Бях изумен. Предполагах, че вече не би могъл да го погледне.
Стрѳове се усмихна плахо.

— Нали разбра, че ми липсва чувство за достойнство...

— Какво искаш да кажеш?

И той ми разказа следната удивителна история.

XXXIX

Когато сме се разделили след погребението на нещастната Бланш Стрьове, влязъл в къщата с натежало от мъка сърце. Нещо го тласнало към ателието, някакво неясно желание да се самоизтезава, въпреки че го плашело предчувствие за страданието, което ще изпита там. С мъка се заизкачвал по стълбата, краката като че ли отказвали да му служат; а пред вратата дълго се бавил, докато събере смелост да влезе. Чувствувал се ужасно зле. Идело му да хукне надолу по стълбите, да ме намери и помоли да влезе заедно с него. Имал чувството, че в ателието има някой. Спомнил ся колко често преди се задържал минута-две пред вратата, за да си поеме дъх след изкачването, и как глупаво нетърпението му да види Бланш го карало да се задъхва отново. Всеки път, щом я видел, той изпитвал неизменно щастие, и дори да е отсъствувал по-малко от час, той така се вълнувал пред срещата с нея, като че ли го е нямало цял месец. Изведнъж му се сторило, че не може да е мъртва. Това, което се бе случило, можело да бъде само сън, зловещ сън. И като превърти ключа и отвори вратата, си представял, че ще я види приведена над масата в грациозната поза на жената в „Предобедна молитва“ на Шарден, която винаги му се струвала тъй прелестна. Припряно извадил ключа от джоба си, отворил и прекрачил прага.

Жилището не изглеждало запуснато, чувството за ред на жена му било едно от качествата ѝ, които му доставяли най-голямо удоволствие. Още от детството си той изпитвал задоволство от порядъка в един дом и когато я виждал инстинктивно да поставя всяко нещо на определеното му място, в сърцето му се разливало топло чувство. Спалнята сега изглеждала така, като че ли тя току-що бе излязла от нея; четките грижливо били поставени върху тоалетната масичка, по една от двете страни на гребена; някой бил оправил леглото, на което тя бе прекарала своята последна нощ в ателието, а нощницата ѝ лежала на възглавницата, сгъната в малка торбичка от

плат. Невъзможно било да се повярва, че тя никога вече няма да влезе в тази стая.

Стрьове почувствувал жажда и отишъл в кухнята да си налее вода. И тук царял пълен ред. Чиниите, които бе ползувала за вечеря същата онази вечер, когато се скарали със Стрикланд, стоели грижливо измити на поставката. Ножовете и вилиците били прибрани в чекмеджето. Малко парченце сирене било покрито с похлупак, а в една метална кутия имало коричка хляб. Тя пазарувала всеки ден, купувала само това, от което имало нужда, тъй че не оставало нищо от днес за утре. От разпитите, направени от полицията, Стрьове знаеше, че Стрикланд излязъл от къщата веднага след вечеря, и самият факт, че след това Бланш бе измила всичко както обикновено, го накарал да потръпне от ужас. От начина, по който бе подредила всичко, самоубийството изглеждало съвсем обмислено. В самообладанието ѝ имаше нещо страшно. Внезапна остра болка прерязала Дърк, коленете му така омекнали, че той едва не паднал. Върнал се в: спалнята и се хвърлил на леглото. Започнал да вика името ѝ.

— Бланш! Бланш!

Мисълта за нейните страдания била непоносима. Изведнъж си я представил в кухнята — малко по-широка от бюфет — как мие чиниите и чашите, вилиците и лъжиците, бързо излъсква ножовете върху дъската; после прибира всичко, избърсва мивката и окачва кърпата за съдове да съхне — скъсаният сив парцал още си бил там. След това се оглежда, за да се убеди, че всичко е чисто и подредено. Видял я как смъква ръкавите си, сваля си престилката — тя висяла на една кука зад вратата, взема шишенцето с оксалова киселина и отива с него в спалнята.

Изтерзан от тези представи, той скочил от леглото и бързо излязъл от стаята. Отишъл в ателието. Там било тъмно, защото завесите на големия прозорец били спуснати, и той веднага ги дръпнал, но като обхванал с бегъл поглед това кътче, където преди бил толкова щастлив, от гърдите му се изтръгнало ридание. И тук всичко си било по старому. Стрикланд беше безразличен към обстановката и бе живял в чуждото ателие, без да му мине през ум да измени нещо в него. То беше подчертано артистично, според идеята на Стрьове за това, в каква обстановка трябва да живее един художник. Тук-там по стените имаше стар брокат, а пианото бе покрито с парче коприна,

потъмняла и красива, в единия ъгъл имаше копие на Венера Милоска, а в другия — на Венера на Медичите^[1].

Имаше няколко италиански скрина с наредена върху тях холандска керамика и няколко барелефа. В прекрасна златна рамка висеше копие от „Портрет на папа Инокентий. Х.“ на Веласкес, което Стрьове бе направил в Рим, а няколко от картините на Стрьове, все в разкошни рамки, бяха окачени така, че да изпъква най-добре тяхната декоративност. Стрьове винаги се гордееше със своя вкус. Много държеше на романтичната атмосфера в ателието и макар че сега неговият вид го пробуждал в сърцето като с нож, без да се замисля защо, той леко преместил масичката в стил Луи XV, която бе едно от неговите съкровища. Изведнъж погледът му се спрял на едно платно, обърнато към стената. То бяло много по-голямо от тези, които той имал обичай да използва, и се запитал откъде ли се е взело. Приблизил се и го обърнал към себе си, за да види рисунката. Било голо тяло. Сърцето му забило лудо, защото се досетил, че това е картина на Стрикланд. Разгневен, я бутнал отново към стената — какво е искал да каже с това, че я е оставил тук, — но без да ще, я съборил на пода с лицето надолу. Независимо от това, чия е картината, не можел да я остави така в прахта и я вдигнал. Тогава у него надделяло любопитството. Обзет от желание да я разгледа по-добре, той я отнесъл до статива и я поставил там. После отстъпил няколко крачки назад, за да я огледа спокойно.

Дъхът му спрял. На картината била изобразена жена, легнала на диван, сложила едната си ръка под главата, а другата — до тялото, едното ѝ коляно било вдигнато, а другият крак бил опънат. Класическа поза. Главата му се замаяла. Познал Бланш. Мъка, ревност и ярост го задушили и издал дрезгав вик; не можел да изрече нищо, стиснал юмруци и заплашително ги вдигнал към своя невидим враг. После закрещял с всички сили. Не бил на себе си. Това било вече непоносимо. Изнемогвал. Огледал се диво за нещо, с което да разреже картината, да я накълца на парчета; тя не бивало да съществува ни минута повече. Не можел да види нищо, което да му послужи. Започнал да рови из боите и четките си, но кой знае защо, не намирал нищо. Побеснял. Най-сетне открил каквото търси — една голяма шпатула — и я сграбчил с победен вик. Стиснал я като кама и се хвърлил с нея към картината.

Докато ми разказваше това, Стрьове се развълнува така, както тогава, сграбчи от масата попадналия му подръка нож и го размаха. Вдигна ръка като за удар, но внезапно разтвори пръсти, ножът падна и издрънча на пода. Погледна ме с виновна усмивка. Замълча.

— Продължавай — казах аз.

— Не зная какво ми стана. Тъкмо щях да раздера; картината, ръката ми беше готова да нанесе удара, когато изведнъж я видях...

— Какво видях?

— Картината. Това беше произведение на изкуството. Не можех да го докосна. Уплаших се.

Стрьове отново млъкна и се втренчи в мен с отворена уста, а кръглите му очички сякаш щяха да изскочат.

— Беше велика, дивна картина. Обзе ме страхопочитание. За малко да извърша ужасно престъпление. Пристъпих напред, за да я видя по-добре, и кракът ми ритна шпатулата. Потръпнах от ужас.

Стори ми се, че и аз изпитах чувството, което го ба завладяло. Случилото се странно ме порази. Като че ли внезапно бях пренесен в един свят, където ценностите са разменили местата си. Седях в недоумение като чужденец в страна, където реакциите на хората към уж познати неща са съвсем различни от тези, с които съм свикнал. Стрьове се опита да ми говори за картината, но се изразяваше несвързано и трябваше да се досещат, какво иска да каже... Стрикланд беше скъсал веригите, сковавали го дотогава. Той беше намерил не себе си, както се казва, а една нова душа, пълна с неподозирана вътрешна сила. В картината имаше не само дръзко опростяване на формите, което разкриваше богата и неповторима индивидуалност, не само страстна чувственост в изобразяването — по-скоро сътворяването на плътта, не само завършеност, която те кара да усетиш силно тежестта на тялото; в тази картина имаше и една духовност — тревожна и нова, която водеше въображението по неподозирани пътеки и мамеше към сумрачни, пусти пространства, осветени само от вечните звезди, където душата, съвсем разголена, плахо се приближава към откриването на нови тайнства.

Ако съм изпаднал в риторика, то е, защото Стрьове се изразяваше риторично. (В момент на вълнение човек се изразява като в сантиментално романче.) Стрьове се опитваше да изрази едно чувство, което доскоро му бе съвсем непознато, и не знаеше как да го облече с

делнични думи. Приличаше на мистик, който се мъчи да опише неизречимото. Но докато го слушах, едно ми стана ясно — хората твърде лесно говорят за прекрасното и лишени от усет за словото, използват съвсем нехайно тази дума, така че тя изгубва своята сила, а онова, което е призвана да обозначава, приписвано на стотици незначителни предмети, се лишава от своето достойнство. Наричат прекрасна рокля, куче, проповед, а като се озоват лице срещу лице с истински прекрасното, не могат да го познаят. Фалшивият патос, зад който се мъчат да прикрият нищожните си мисли, притъпява тяхната чувствителност. Подобно на шарлатанина, симулираш, душевната мощ, която някога е усещал, те губят силата си, щом са злоупотребили с нея. Но Стрьове, този вечен шут, разбираше красотата и я обичаше тъй искрено и честно, както искрена и честна беше душата му. За него тя бе онова, което е бог за вярващия, и когато я съзреше, той неизменно изпитваше страх.

— Какво каза на Стрикланд, когато го видя?

— Поканих го да дойде с мен в Холандия.

Бях втрещен и с глупаво изумление се вторах в Стрьове.

— Ние и двамата обичахме Бланш. В къщата на майка ми щеше да се намери място и за него. Мисля, че близостта на бедни и обикновени хора щеше да се отрази много добре на душата му. Уверен съм, че от тях той можеше да научи нещо, което да му е много полезно.

— А той какво отговори?

— Усмихна се едва доловимо. Сигурно ме е помислил за голям глупак. Каза, че си е наумил нещо друго.

Искаше ми се Стрикланд да бе използвал други думи, за да му откаже.

— Подари ми портрета на Бланш.

Питах се защо ли го е направил. Но нищо не казах и известно време мълчахме.

— Какво направи с нещата си? — попитах го накрая.

— Повиках един евреин и той ми брои добра сума за всичко. Картините ще взема със себе си. Освен тях аз нямам вече нищо на света, ако не се смята един куфар с дрехи и няколко книги.

— Радвам се, че се връщаш в къщи.

Усещах, че единственият му изход бе да отхвърли миналото. Надявах се, че скръбта, която сега изглеждаше нетърпима, ще се

уталожи с времето и милостивата забрава ще му помогне отново да поеме бремето на живота. Той бе още млад и след някоя и друга година щеше да гледа на цялото си нещастие с една тъга, нелишена от известно удоволствие. Рано или късно щеше да се ожени за някоя добра душа в Холандия и аз бях сигурен, че ще бъде щастлив. Усмигнах се при мисълта за множеството лоши картини, които щеше да нарисува, преди да умре.

На следващия ден го изпратих за Амстердам.

---

[1] Известна антична скулптура, съхранявана днес в галерия Уфици във Флоренция, някога собственост на династията Медици. Б. пр. ↑

XL

Зае с собствените си работи, през следващия месец аз не видях никого, който да ми напомни за тази печална история, и бях започнал да я забравям. Но един ден бях излязъл да свърша нещо и срещнах на улицата Чарлс Стрикланд. Само като го видях, си спомних целия ужас на случилото се, който ми се щеше да забравя, и затова почувствувах внезапно отвращение към причинителя.

Кимнах, защото щеше да бъде детинско да не го поздравя, и бързо отминах, ала след минута усетих нечия ръка върху рамото си.

— Май много бързаш — каза той приветливо.

Беше му присъщо да се прави на сърдечен с човека, показвал нежелание да се срещне с нето, а моят хладен поздрав едва ли бе оставил съмнение в това.

— Да — отвърнах аз.

— Ще повървя с теб.

— Защо?

— Заради удоволствието да бъда в твоята компания.

Не отговорих и той мълчаливо закрачи до мен. Извървахме така някъде около четвърт миля. Започна да ми става неловко и смешно. Най-сетне минахме покрай един магазин за канцеларски материали и ми хрумна, че бих могъл да вляза и да си купя хартия. Това щеше да бъде предлог да се отърва от него.

— Влизам тук — казах аз. — Довиждане.

— Ще те почакам.

Вдигнах рамене и влязох в магазина. Вътре си помислих, че френската хартия е лоша, пък и след като планът ми се провали, не е нужно да се натоварвам с покупка, от която нямах нужда. Попитах за нещо, което знаех, че нямат, и след малко излязох отново на улицата.

— Намери ли каквото търсеше? — попита ме той.

— Не.

Продължихме нататък в мълчание. Скоро стигнахме до едно място, където се срещаха няколко улици. Спрях на бордюра.

— В коя посока тръгваш?

— В твоята — усмихна се той.

— Аз си отивам в къщи.

— Ще дойда с теб, за да изпуша една лула.

— Можеше да почакаш да те поканят — възразих студено аз.

— Щях, ако мислех, че има някаква надежда.

— Виждаш ли онази стена пред теб? — посочих аз.

— Да.

— В такъв случай предполагам, виждаш също, че не желая твоята компания.

— Признавам, че смътно го подозирах.

Не се сдържах и се изкисках. Това е един недостатъкът на моя характер — не мога да мразя напълно човека, който ме кара да се смея. Но бързо се овладях.

— Знаеш ли, ти си отвратителен. Ти си най-противното животно, което съм имал нещастieto да срещна. Защо търсиш обществото на човек, който те мрази и презира?

— Драги ми приятелю, какво, по дяволите, според теб ме интересува мнението ти за мен.

— Проклятие! — извиках още по-силно, защото взех да се съмнявам, че моите доводи са достатъчно убедителни. — Не искам да те зная.

— Страхуваш се да не те покваря ли?

Тонът му ме накара да се почувствувам доста смешен. Знаех, че ме гледа изпод вежди, саркастично усмихнат.

— Предполагам, че си закъсал — подхвърлих дръзко аз.

— Щях да бъда последен глупак, ако се надявах да взема, назаем от теб.

— Щом се увърташ така, значи доста си загазиш. Той се ухили.

— Ти никога няма да ме намразиш истински, докато ти давам възможност да пуснеш по някоя и друга шега. Трябваше да прехапя устни, за да не се разсмея. В онова, което каза той, се криеше ненавистна за мене истина, но един друг мой недостатък е, че харесвам компанията на хора, колкото и покварени да са те, които не ми остават длъжни. Започнах да се улавям, че полагам усилие, за да поддържам своята ненавист към Стрикланд. Осъзнах нравственото си безсилие, но видях също така, че в моето неодобрение бе започнало да

прониква позъорство, и добре знаех, че щом аз съм го почувствувал, неговият остър инстинкт също го бе уловил. И сигурно вече тихомълком ми се надсмиваше. Не му възразих и като вдигнах рамене, потърсих спасение в мълчанието.

XLI

Пристигнахме в къщата, където живеех. Не го поканих да влезе с мен и се заизкачвах по стълбите, без да кажа нищо. Той ме последва по петите и влезе след мен в апартамента. Не беше идвал тук преди, но дори и не хвърли поглед на стаята, която аз с такова старание се бях опитал да направя приятна. На масата имаше кутия тютюн, той извади лулата си и я напълни. Носле седна в единствения стол без облегалки за ръцете и го наклони на задните му крака.

— Ако си решил да се чувствуваш както у дома си, защо не седна в креслото? — попитах раздразнено аз.

— Защо толкова се грижиш за моето удобство?

— Не за твоето — възразих, — а за своето се грижа. Когато някой седи в неудобен стол, и на мен самия ми става неудобно.

Той се подсмихна, но не се мръдна от мястото си. Продължи да си пуши мълком, без повече да ме забелязва, явно бе потънал в мисли. Питах се защо ли бе дошъл.

Докато дълголетната привичка не е притъпила чувствителността, писателят винаги малко се смущава от инстинкта, който насочва интереса му към странностите на човешката природа и така го увлича, че неговият морал е безсилен да му се противопостави. Той се улавя, че изпитва артистично задоволство да съзерцава злото, и това малко го сепва; но искреността изисква да си признае, че неодобрението, което изпитва към определени постъпки, не е тъй силно, колкото любопитството към техните причини. Образът на един подлец, логичен и завършен, съдържа обаяние за своя творец, което е предизвикателство срещу законността и реда, според мен Шекспир е замислил Яго с такова увлечение и страст, каквито не е познал, докато, плетейки във въображението си лунни лъчи, е създавал образа на Дездемона. Може би чрез своите негодници един писател задоволява инстинкти, дълбоко вкоренени в самия него, които отношенията и обичаите на цивилизования свят са прокудили в загадъчните глъбини на подсъзнанието. Като дава плът и кръв на своите измислени образи,

той дава живот на онази част от себе си, която няма други средства да се изяви. А удовлетворението му идва от чувството за освобождаване.

Писателят е призван повече да знае и по-малко да съди.

В душата ми съжителствуваха съвсем искрен ужас от Стрикланд и хладно любопитство да открил неговите подбуди. Той ме озадачаваше и горях от нетърпение да разбера как се отнася към трагедията, която причини в живота на хора, отнесли се към него с такава доброта.

Смело насочих скалпела.

— Стръове ми каза, че картината на жена му е най-доброто, което си нарисувал досега.

Стрикланд извади лулата от устата си и очите му грейнаха в усмивка.

— Достави ми голямо удоволствие.

— Защо му я даде?

— Бях я завършил. Повече не ми трябваше.

— Знаеш ли, че Стръове едва не я унищожи?

— Не беше съвсем сполучлива.

Минута-две помълча, после извади лулата от устата си и се подсмихна.

— Знаеш ли, че малкото човече дойде да ме види?

— Не те ли трогна онова, което искаше да ти каже?

— Не, то беше адски глупаво и сантиментално.

— Вероятно си забравил, че ти му съсипа живота? — отбелязах аз.

Той замислено потърка брадата си.

— Той е много лош художник.

— Но много добър човек.

— И отличен готвач — додаде Стрикланд с насмешка. Безсърдечието му беше нечовешко и обзет от негодувание, аз не исках да си подбирам думите:

— От просто любопитство бих желал да узная дали си почувствувал макар и най-малко угризение на съвестта за смъртта на Бланш Стръове?

Наблюдавах лицето му дали няма да промени изражението си, но то остана невъзмутимо.

— Защо пък угризение? — попита той.

— Нека да ти изложа фактите. Ти умираше и Дърк Стръове те прибра в собствения си дом. Грижеше се за теб като майка. Пожертвува своето време, удобство и пари за теб. Изтръгна те от лапите на смъртта.

Стрикланд вдигна рамене.

— Смешното малко човече се радва, като върши нещо за другите. Това е целият му живот.

— Да предположим, че не си му дължал благодарност, непременно ли трябваше да измениш на себе си и да му отнемеш съпругата. Докато ти не се появи, те бяха щастливи. Защо не ги остави на спокойствие?

— Какво те кара да мислиш, че са били щастливи?

— Очевидно беше.

— Няма що, много си прозорлив. Мислиш ли, че тя щеше някога да му прости това, което беше направил за нея.

— Какво искаш да кажеш?

— Не знаеш ли защо се е оженил за нея? Поклатих отрицателно глава.

— Била е гувернантка в семейството на някакъв римски принц и синът му я прелъстил. Надявала се той да се ожени за нея. Но без да се церемонят, я изхвърлили на улицата. Била бременна и се опитала да свърши със себе си. Стръове я намерил и я взел за жена.

— Съвсем в неговия стил. Не познавам друг човек с толкова жалостиво сърце.

Често се бях чудил как тази съвсем неподходяща двойка се беше събрала, но точно такова обяснение никога не ми бе идвало наум. Може би това беше причината за своеобразния начин, по който Дърк обичаше жена си. В неговата любов бях забелязал нещо повече от страст. Спомних си също, че в своята сдържаност тя сякаш таеше нещо, неизвестно за мен; но сега виждам в тази сдържаност нещо повече от желанието да се скрие една срамна тайна. Нейното спокойствие приличаше на мрачното затишие, надвиснало над някой остров, поразен от ураган. Нейната веселост винаги носеше белега на отчаянието. Стрикланд прекъсна моите размисли с една забележка, чийто дълбок цинизъм ме поразил.

— Една жена може да прости на мъжа злото, което ѝ причинява — каза той, — но никога няма да му прости жертвите, които е

направил за нея.

— В такъв случай сигурно си спокоен, че няма опасност да си навлечеш омразата на жените, с които си общувал — възразих аз.

Лека усмивка раздвижи устните му.

— Винаги си готов да пожертвуваш принципите са заради едни находчив отговор — отвърна той.

— Какво е станало с детето?

— О, родило се мъртво, три-четири месеца след като се оженили. Тогава го попитах за онова, което ме озадачаваше най-много.

— Кажи ми защо изобщо се захвана с Бланш Стръве? Той мълча толкова дълго, че за малко щях да повторя въпроса си.

— Откъде да зная — отвърна най-сетне. — Тя не можеше да ме понася. Това ме забавляваше.

— Аха, ясно. Внезапно той избухна:

— По дяволите, желях я.

Но веднага възвърна самообладанието си и ме погледна с усмивка.

— В началото тя бе ужасена.

— Каза ли й?

— Нямахше нужда. Сама го знаеше. Не съм й казвал нито дума. Беше уплашена. Накрая я обладах.

Не зная какво, но нещо в начина, по който ми каза това, подсказваше неукротимата му страст. Бях объркан, дори ужасен. Животът му бе странно откъснат от материалното и като че ли понякога тялото му свирепъ си отмъщаваше за това на духа. Сатирът в него внезапно надделяваше и той ставаше безпомощен в зловещата прегръдка на инстинкта, роден от стихииите на първичната природа. Изцяло в негова власт, в душата на Стрикланд не оставаше място, за благоразумие или благодарност.

— Но защо искаше да я отведеш със себе си? — попитах аз.

— Не исках — отвърна той намръщено. — Когато каза, че тръгва с мен, се изненадах не по-малко от Стръве. Казах й, че когато и се наситя, ще трябва да си върви, и тя се съгласи на това. — Той помълча малко. — Имаше чудесно тяло, а аз исках да рисувам гола фигура. Когато завърших картината си, тя вече не ме интересуваше.

— А тя те е обичала от все сърце.

Той скочи и закричи напред-назад из малката стая.

— Не търся любов. Нямам време за това. Тя е слабост. Аз съм мъж и понякога имам нужда от жена. Щом задоволя страстта си, съм готов за други неща. Не мога да превъзмогна желанието си, но го ненавиждам. То заробва духа ми; жадувам за времето, когато ще бъда освободен от всякакви желания и нищо няма да ми пречи да се отдам на работата си. Тъй като жените не се интересуват от друго освен от любов, те й придават смешно голямо значение. Искат да ни убедят, че тя е всичко в живота. А тя е само една незначителна негова част. Познавам Похотта. Това е нормално и здравословно. Любовта е болест. Жените са инструменти на удоволствието ми; не мога да понасям желанието им да бъдат приятелки, партньорки, съпруги.

Никога не бях чувал Стрикланд да изрече толкова много думи наведнъж. Той говореше със страстно негодувание. Признавам, че нито тук, нито другаде предавам точно думите му, речникът му беше оскъден и той не умееше да оформя изречения и човек трябваше да сглобява мисълта му от възклицания, откъслечни фрази, жестове и от израза на лицето му.

— Трябвало е да живееш по времето, когато жените са били робини, а мъжете — робовладелци — казах аз.

— Защо? Просто съм си напълно нормален мъж. Не можех да не се разсмея на тази забележка, направена съвсем сериозно, но той продължи, крачейки напред-назад из стаята като звяр в клетка; цял напрегнат да каже това, което чувства, но му беше много трудно да се изрази свързано.

— Когато една жена те обича, тя няма мира, докато не завладее душата ти. Тъй като е слаба, тя яростно се стреми към господство и няма да се примири, ако не го постигне. Няма достатъчно ум и ненавижда абстрактното, понеже не може да го разбере. Занимават я само материални неща и ревнува от идеалното. Душата на мъжа странствува из най-далечните пътища на вселената, а тя се мъчи да я затвори между кориците на сметководната си книга. Спомняш ли си жена ми? Виждах как Бланш стъпка по стъпка опитва всичките и трикове. С безкрайно търпение тя се готвеше да ме впримчи и върже. Искаше да ме сведе до своето равнище; изобщо не я бе грижа за мен, искаше само да бъде неин. Готова беше да направи всичко на света за мен, с изключение на това, което исках аз — да ме остави на спокойствие.

Известно време мълчах.

— Какво очакваше да направи, като я напусна?

— Можеше да се върне при Стрьове — отвърна той раздразнено.
— Той бе готов да я приеме.

— Ти си безчовечен — отговорих аз. — Да се говори с теб за тези неща е все едно да се описват цветовете на човек, роден сляп.

Той спря пред стола и ме изгледа отвисоко с израз, в който прочетох презрение и почуда.

— Наистина ли те е грижа дали Бланш Стрьове е жива или мъртва?

Замислих се над въпроса му, защото исках да отговоря честно преди всичко на самия себе си.

— Може би не съм способен на състрадание, щом ми е все едно, че тя е мъртва. Вярно, животът можеше да ѝ предложи още много. Ужасно е, че ѝ бе отнет по такъв жесток начин. И се срамувам, че това всъщност не ме интересува.

— Не си толкова смел, колкото изискват възгледите ти. Животът няма стойност. Бланш Стрьове не извърши самоубийство, защото аз я напуснах, а защото бе глупава и неуравновесена жена. Но стига сме говорили за нея; тя беше съвсем незначителен човек. Да вървим, ще ти покажа картините си.

Той говореше така, сякаш аз бях дете, чието внимание трябваше да бъде отклонено. Бях огорчен, но не от него, а от себе си. Мислех за щастливия живот на онези двамата, Стрьове и жена му, в уютното ателие в Монмартър, за тяхната непринуденост, доброта и гостоприемство; струваше ми се жестоко, че всичко това се разби на парчета от една безмилостна случайност, но най-жестокото беше, че в края на краищата всичко това нямаше особено значение. Животът си течеше и цялата тази несправедливост не нарушаваше ничие спокойствие. Дърк бе човек, чиито емоционални реакции бяха по-силни от дълбочината на чувството, и си мислех, че скоро ще забрави; а колкото до Бланш — нейният живот, започнат бог знае с какви надежди и мечти, можеше и изобщо да не бъде живян. Всичко това изглеждаше тъй безсмислено и напразно.

Стрикланд, взел в ръка шапката си, стоеше и ме гледаше в очакване:

— Идваш ли?

— Защо ти е нужно познанството с мен — попитах го аз. — Знаеш, че те мразя и презирам.

Той добродушно се захили.

— Единственото, по което не се разбираме, е, че аз и пет пари не давам какво мислиш за мен.

Усетих как бузите ми внезапно пламнаха от гняв. Невъзможно беше да му се втълпи, че неговата груба себичност може да вбеси човек. Копнеех да пробия бронята на пълното му безразличие. Знаех обаче, че в края на краищата има истина в онова, което казва. Навярно несъзнателно ние мерим влиянието си над другите по това, доколко зачитат мнението ни за тях, и мразим онези, върху които нямаме подобно влияние. Струва ми се, че това е най-горчивата обида за човешката гордост. Но аз нямаше да му позволя да разбере, че съм смутен и затруднен.

— Възможно ли е човек съвсем да не се интересува от другите? — казах аз повече на себе си, отколкото на него. — Ти си зависим от тях в самото свое съществуване. Да се опитваш да живееш само със себе си и за себе си е предварително обречено на провал. Рано или късно ще се разболееш, ще се умориш и остарееш и тогава ще допълзиш обратно при стадото. Няма ли да ти стане срамно, когато почувствуваш в сърцето си нужда от утеха и съчувствие. Ти искаш нещо невъзможно. Рано или късно човекът в теб ще затъгува по онези вериги, които го свързват с човечеството.

— Ела да видиш картините ми.

— Мислил ли си някога за смъртта?

— Защо да мисля? Тя няма никакво значение. Взрях се в него. Той стоеше пред мен неподвижен, с подигравателна усмивка в очите; но въпреки това за миг доволих в него пулса на огнен, изтерзан дух, устремил се към нещо по-велико от всичко, което може да бъде постигнато от скованото в плът тяло. Станах мимолетен свидетел на това, как този дух диреше неизразимото. Гледах мъжа срещу себе си в изтърканите му дрехи, с големия нос и блестящите очи, рижата брада и разрошената коса и ме облъхна странното усещане, че всичко това е само обвивка, че тук пред мене диша един безплътен дух.

— Да вървим да видим картините ти — казах аз.

XLII

Не зная защо Стрикланд така ненадейно пожела да ми ги покаже. Зарадвах се. Човек се разкрива чрез това, което е сътворил. В социалното общуване той обръща към вас само онази своя страна, с която иска да го приеме светът, и вие можете да се докоснете до истинската му същност, като си направите изводи от дребни постъпки, неосъзнати от него, и от мимолетни изражения на лицето му, които той не усеща. Понякога хората носят маската, която са си надянали, с такова съвършенство, че с течение на времето те наистина стават такива, на каквито се правят. Но в своята собствена книга или картина човек е безпомощен да се прикрие. Там преструвките му само ще разбулят неговата вътрешна пустота. Ако боядисаш една летва, така, че да изглежда от желязо, все пак ще личи, че е дървена. Никаква престорена самобитност не може да скрие посредствеността на ума. Дори и в набързо нахвърляната творба зоркият наблюдател ще прозре най-съкровенията тайни от душевността на нейния автор.

Признавам, че малко се вълнувах, докато изкачвах безкрайните стъпала в къщата, където живееше Стрикланд. Имах чувството, че съм на прага на удивително преживяване. С любопитство огледах стаята. Тя бе още по-малка и по-гола, отколкото си я спомнях. Питам се какво биха казали на това онези мои приятели, които настояваха за просторни ателиета и твърдяха, че не могат да работят, ако всички условия не са според изискванията им.

— Най-добре застани ей там — рече той, като ми посочи мястото, от което по всяка вероятност си мислеше, че ще виждам в най-добра светлина това, което искаше да ми покаже.

— Предполагам, че предпочиташ да мълча — казах аз.

— Да, дявол да те вземе, по-добре си дръж езика. Той поставяше картина на статива, оставяше ме да я гледам минута-две, после я сваляше и слагаше друга на нейното място. Показа ми някъде около тридесет платна. Това беше плодът на шестте години, откакто той рисуваше. Не беше продал нито една картина. Платната бяха различни

по размери. Най-малките бяха натюрморти, а най-големите — пейзажи. Имаше и няколко портрета.

Ще ми се да можех да ви кажа, че веднага съм оценил колко прекрасни и оригинални са те. Сега, след като видях много от тях отново, а останалите познавам от репродукции, се чудя как съм могъл първия път да бъда така горчиво разочарован. Не почувствувах нищо от онзи особен трепет, който поражда голямото изкуство. Платната на Стрикланд по-скоро ме объркаха и колкото и да се упреквам, факт е, че тогава дори не ми мина през ум да купя някое от тях. Изпуснах такава чудесна възможност. Повечето от тях са намерили място в музеите, а останалите са скъпоценно притежание на богати любители. Опитвам се да си търся оправдание. Мисля, че имам добър вкус, но съзнавам също, че не е достатъчно оригинален. Много малко разбирам от живопис и следвам пътеки, прокарани от други преди мен. По онова време се възхищавах най-много на импресионистите. Мечтаех да притежавам нещо от Сисле или Дега, боготворях Мане. Неговата „Олимпия“ ми се виждаше най-великата картина на новото време, а „Закуска на тревата“ ме вълнуваше дълбоко. Тези картини според мен бяха последната дума в живописа.

Няма да описвам картините, които ми показва Стрикланд. Тези описания са винаги скучни, пък и неговите творби отдавна са познати на всички, които се интересуват от живопис. Сега, когато неговият почерк е оказал толкова голямо влияние върху модерната живопис, когато други художници след него очертаха вече картата на онази област, сред чиито първи изследователи бе той, зрителите са вече подготвени да възприемат картините му още когато ги видят за първи път. Но нека не се забравя, че дотогава аз не бях виждал нищо, което да прилича на тях.

Най-напред ме изненада тромавата му — както ми се стори — техника. Свикнал с рисуњка на старите майстори и убеден, че Енгр е най-добрият рисувач на новото време, аз си помислих, че Стрикланд рисува просто много лошо. Не знаех нищо за опростяването, към което той се стремеше. Спомням си един натюрморт с чиния и портокали и как се раздразних от това, че чинията не беше кръгла, а портокалите изглеждаха ъгловати. Портретите му бяха малко по-едри от естествената големина и това им придаваше недодялан вид. В моите очи лицата изглеждаха като карикатури. Бяха изобразени по съвсем

нов за мене начин. Пейзажите ме хвърляха в още по-голяма почуда. Имаше две-три картини на гората във Фонтенбло и няколко — на парижки улици; моето първо усещане беше, че са нарисувани от пиян шофьор на такси. Бях съвсем озадачен. Багрите ми изглеждаха необикновено кревящи. Мина ми през ум, че всичко това прилича на потресаващ, непонятен фарс. Сега, като се върна назад в мислите си, още повече се удивлявам на проникателността на Стрѳове. От самото начало той разбра, че става дума за революция в изкуството, и в първите му стъпки разпозна гения, когото сега цял свят признава.

Но макар че бях озадачен и смутен, не останах безразличен към тези творби. Дори и аз, с моето безпримерно невежество, не можех да не почувствувам, че в тях търси израз една могъща сила. Тя раздвижи чувствата ми и ме заинтригува. Усещах, че тези картини ми изпращат много важно послание, но не можех да схваща какво е то. Изглеждаха ми грозни, но загатваха, без да разкриват, някаква тайна от изключително значение. Бяха странно мъчителни. Пораждаха у мен вълнение, което не можех да анализирам. Сякаш ми казваха нещо, което думите са безсилни да открият. Струваше ми се, че Стрикланд смътно съзира духовно съдържание в материалните неща, което е толкова необичайно, че може само да го загатне с колебливи символи. Сякаш в хаоса на мирозданието той бе открил нова форма и несръчно и с болка в душата се опитваше да я овладее. Един мъченически дух се стремеше към свободата да изрази себе си. Обърнах се към него.

— Дали не си избрал погрешни средства? — казах аз.

— За какво, по дяволите, намекваш?

— Мисля, че искаш да кажеш нещо, без да знам точно какво, но не съм сигурен дали най-добрият начин да го изразиш е със средствата на живописата.

Лъгал се бях, когато си представях, че картините му ще ми дадат ключ към ексцентричния му характер. Те само засилиха удивлението, което предизвикваше той у мен. Недоумявах още повече. Единственото, което ми стана ясно — а може би и него си въобразявах, — бе това, че Стрикланд страстно се бореше да се освободи от някаква сила, в чийто плен бе попаднал. Но каква беше тази сила и каква форма щеше да придобие неговото освобождаване, си оставаше загадка за мен. Всеки от нас е самичък в света. Затворен сякаш в пиричнена кула, той може да общува с хората само чрез знаци, а

знаците не са еднакви за всички, затова смисълът им е неопределен и мъгляв. Ние отчаяно се мъчим да споделим с другите съкровищата на своето сърце, но не е по силите им да ни разберат и така всеки от нас крачи самотен, рамо до рамо, во не ведно със своите събратя, неспособен да ги опознае и непознат от тях. Приличаме на хора, живеещи в страна, чийто език знаят толкова малко, че въпреки всичките прекрасни и дълбоки неща, които искат да кажат, са принудени да се ограничат с баналните фрази от разговорника. Умът им кипи от идеи, а могат единствено да кажат например, че чадърът на лелята на градинари е в къщата.

Общото ми впечатление от тези картини бе за едно неимоверно усилие да се изрази някакво състояние на душата и в тази светлина, мислех си, трябва да се търси обяснението на онова, което тъй дълбоко ме озадачи. Очевидно в багрите и формите Стрикланд влагаше значение, което бе само негово. Той ги създаваше под напора на нетърпима потребност да излъчи нещо, което чувствуваше. Не се колебаеше да опростява или дори да изопачава, щом това щеше да го доближи до онова незнайно, което интуитивно търсеше. Фактите не значеха нищо за него, защото под купищата ненужни случки той търсеше да открие нещо важно за самия него. Като че ли бе усетил самата душа на вселената и нещо го заставяше да я изрази. Макар че тези картини ме объркваха и озадачаваха, не можех да не бъда трогнат от дълбокото преживяване, което ги бе родило. Без да, знам как, тогава изпитах едно чувство, което никога не бях очаквал да се появи в отношението ми към Стрикланд. Бях обзет от непреодолимо състрадание.

— Мисля, че знам защо се поддаде на влечението си към Бланш Стрѳове — казах му аз.

— Защо?

— Твърдостта ти те е напуснала. Слабостта на тялото е завладяла и душата ти. Не знам какъв е този безграничен копнеж, който се е вселил в теб и те е обрекъл да преследваш в самота и опасности някаква цел, където очакваш да намериш пълно освобождаване от духа, който те измъчва. Приличаш ми на неуморим поклонник, запътил се към светилище, което може би въобще не съществува. Не зная към каква загадъчна Нирвана се стремиш. Познаваш ли себе си? Може би, търсейки истината и свободата, за миг си помислил, че ще

намериш избавление в любовта. Мисля, че уморената ти душа е потърсила покой в обятията на една жена и когато не си го намерил и там, ти си я намразил. Не си имал милост към нея, защото си безмилостен и към себе си. И си я убил от страх, защото още си треперел от опасността, която едва си успял да избегнеш.

Той сухо се усмихна и поглади брадата си.

— Ти си ужасно сантиментален, бедни ми приятелю. След една седмица случайно научих, че Стрикланд е заминал за Марсилия. Повече не го видях.

XLIII

Като погледна назад, разбирам, че онова, което съм написал за Чарлс Стрикланд, навярно изглежда съвсем незадоволително. Изложих някои събития, за които узнах, но те си остават неясни, защото не знам причините, довели до тях. И най-чудното от всичко — това решение на Стрикланд да стане художник — е като че ли съвсем произволно и макар сигурно да е имал мотиви да го вземе, за мен те са напълно неизвестни. От разговорите си с него не успях да си изясня нищо. Ако пишех роман, вместо да предавам само известните ми факти от живота на една необикновена личност, аз щях да измисля много причини, е които да обясня неговия душевен поврат. Сигурно щях да започна със силно влечение към изкуството още от детските години, пречупено от бащината воля или пожертвувано заради нуждата да се изкарва на същият; щях да обрисувам негодуванието му срещу ограниченията на живота и в борбата между страстта му към изкуството и задълженията на човек с неговото положение щях да събудя съчувствие към него от страна на читателите. По този начин щях да го направя по-внушителен образ. Може би в него щяхте да съзрете един нов Прометей. Ето тук вероятно ми се предлагаше възможност да създам модерна версия за героя, който се обрича на прометеевски мъки заради доброто на човечеството. Тази тема винаги е била вълнуваща.

От друга страна, можех да потърся подбудите му във влиянието на семейните отношения. Бих могъл да сторя това по десетина начина. Скритата дарба е можела да се, прояви в допира с художници и писатели, чието общество е търсела жена му; или някаква неудовлетвореност от семейния живот го е накарала да се затвори в себе си; или пък любовна история е разпалила в буен огън онова пламъче, което е тлеело в сърцето му. Но тогава щях да изобразя мисис Стрикланд по-различно. Щях да пренебрегна фактите и да направя от нея заядлива, досадна жена, тесногръда фанатичка, чужда на духовните тежнени на своя съпруг. Щях да направя така, че бракът да бъде за Стрикланд един продължителен тормоз, единственият

възможен изход от който е бягството. Сигурно щях да подчертая търпението му към неподходящата съпруга и състраданието, което го измъчва, когато отхвърля нейното иго. И при всички случаи щях да премахна децата.

Разказът можеше да се направи още по-въздействащ, ако бях срещнал Стрикланд е някой стар художник, който, притиснат от нуждата или подведен от желанието за търговски успех, е изневерил на своето призвание от младостта и след като вижда в Стрикланд обещаващ талант, който може да осъществи пропуснатите от него възможности, го подтиква да зареже всичко и да се отдаде на божествената тирания на изкуството. Сигурно щях да вложа доста ирония в образа на този преуспял старец — богат и почитан, който изживява чрез друг човек онзи живот, на който не са му стигнали силите да се посвети, макар да е знаел, че е по-достоеен.

Фактите обаче са далеч по-обикновени. Направо от училищната скамейка Стрикланд отишъл без ни най-малко нежелание в кантората на борсов посредник. Докато се оженил, водил обичаен за своята среда живот; играл по малко на борсата, залагал по ле повече от един-два суверена на конните надбягвания в Дарби или на ежегодните студентски състезания е лодки между Оксфорд и Кеймбридж. В свободното си време сигурно се е занимавал малко и с бокс. Над камината му висели фотографии на мисис Лангтри^[1] и Мери Андерсън^[2].

Четял „Пънч“ и „Спортинг таймс“. Ходел на танци в Хампстед.

Дългият период, през който съм изпуснал Стрикланд от погледа си, има още по-малко значение. Годините, през които той се е борил да овладее трудното изкуство, са били еднообразни и не знам да се е случило нещо по-забележително в моментите, когато е бил принуден да работи нещо, за да изкарва прехраната си. Разказът за тези години би бил разказ за онова, което е видял да се случва на други. Не мисля, че тези неща са оказали някакво влияние върху неговия характер. Той сигурно бе събрал опит, в който има изобилен материал да се напише един роман-пикареска за съвременен Париж, но е останал чужд на всичко и ако съдя по разговорите си с него, през тези години не се е случило нищо, което да му направи особено впечатление. Може би, когато се озовал в Париж, той вече е бил твърде възрастен, за да стане жертва на блясъка на този град. Може би ще ви се види странно, но той

винаги ми се е струвал не само практичен човек, но и непоправим реалист. Предполагам, че животът му в този период есе пак е бил романтичен, но той едва ли е гледал на него така. Може би за да усетиш романтиката на живота, трябва да носиш в себе си нещо от актьора, да можеш да се отделиш от самия себе си и да се наблюдаваш отстрани едновременно вгълбено и безпристрастно. Но аз не познавам по-целенасочен човек от Стрикланд. Нито друг, който толкова малко да мисли за себе си. Но за жалост не бих могъл да проследя онези трудни стъпала, по които той достигна своя връх в овладяването на изкуството си. Ако можех да покажа неговата неустрашимост от провала, непрестанните му усилия в борбата с отчаянието, упорството да не се предаде на съмнението в собствените сили, което е най-страшният враг за човека на изкуството, може би щях да предизвикам у вас съчувствие към един човек, който напълно съзнавам, че сигурно ви изглежда лишен от всякакъв чар. Но нямам материал за всичко това. Никога не съм виждал как Стрикланд работи, нито съм чувал някой друг да го е виждал. Той пазеше за себе си тайната на своята борба. И ако в самотата на ателието си влизаше — подобно на Яков — в схватка със самия бог, никому не позволи да стане свидетел на неговите мъки.

Когато стигам до връзката му с Бланш Стрьове, изпадам в истинско затруднение поради откъслечните факти, с които разполагам. За да направя разказа си цялостен, трябва да опиша развоя на трагичната им връзка, а не зная нищо за трите месеца, през които те живяха заедно. Не зная как са се погаждали, нито за какво са си говорили. В края на краищата денят има двадесет и четири часа, а чувствата избликуват рядко и за кратко. Как са прекарвали останалата част от времето, мога само да си представям. Докато е имало светлина и докато са стигали силите на Бланш, предполагам, че Стрикланд е рисувал, но тя сигурно се е дразнела, като го гледа толкова увлечен в своята работа. Не е съществувала за него като любовница, а само като модел; после идвали дългите часове, които те прекарвали в мълчание един до друг. Това сигурно я е плашело. Когато Стрикланд ми каза, че отдавайки му се, тя сякаш си отмъщавала на Дърк Стрьове, загдето ѝ се притекъл на помощ в нейната беда, той сякаш отвори вратата пред множество мрачни догадки. Надявам се, че се бе излъгал. Ако е истина, това ми изглежда злоещо. Но кой може да изброди тайнствата на човешкото сърце? Най-малко онези, които очакват от него само

благопристойни чувства и нормални изживявания. Когато Бланш се убедила, че независимо от мигновенията на страст Стрикланд си оставал далечен, тя навярно била обзета от отчаяние и подозирам, че в такива моменти е осъзнавала какво е за него — не личност, а инструмент за удоволствие; той бил чужд и тя с върховни усилия се мъчела да го привърже към себе си. Опитвала се да го плени с удобствата, които му създавала, и не искала да разбере, че удобствата не значат нищо за него. Стараела се да му намери и донесе за ядене всичко онова, което обичал, и не искала да разбере, че той е безразличен към храната. Бояла се да го остави на спокойствие. Ограждала го с внимание и грижи, а когато страстта му спяла, тя искала да я събуди отново, защото така имала поне илюзията, че го притежава. Сигурно била достатъчно прозорлива да си даде сметка, че веригите, които е създавала за него, само предизвиквали инстинкта му за разрушение, точно както ръцете ни засърбяват за камък, щом видим стъклен прозорец; но сърцето й, глухо за гласа на разума, я тласкало по път, който тя предварително знаела, че е фатален. Трябва да е била много нещастна. Тъй като любовта е сляпа, тя вярвала в това, което желала, а нейната любов била толкова силна, че й се струвало невъзможно да не събуди и у него същото чувство.

Но незнанието на много факти далеч не е най-големият недостатък, от който страда моят анализ на характера на Стрикланд. Писал съм за отношенията му с жени, защото те бяха явни и удивителни; ала иначе представляваха само една незначителна част от неговия живот. Ирония на съдбата е, че тези отношения така трагично са засягали жените. Истинският му живот се състоеше от мечти и неимоверно тежък труд.

В това е и нереалността на художествената измислица. Защото при мъжете любовта като правило е само един епизод между другите им ежедневни дела, а особеното внимание, което й се отделя в романите, не отговаря на нейното значение в живота. Малко са ония мъже, за които любовта е най-важното нещо на света, и те обикновено не са много интересни хора: към тях се отнасят с презрение дори жените, за които този въпрос е от първостепенно значение. Понякога се ласкаят и дори се вълнуват от тях, но същевременно изпитват неловкото чувство, че имат работа с жалки същества. Защото дори в кратките периоди, когато са влюбени, мъжете вършат още много други

неща, които отвлечат вниманието им — то е съсредоточено върху работата, от която печелят, увличат се от спорт или се интересуват от изкуство. Повечето от тях разграничават отделните дейности и могат да се задълбочат в една от тях, ако временно изключат всички останали. Имат способността да се съсредоточат върху онова, с което се занимават в момента, и се дразнят, ако едно занимание се намеси в друго. Разликата между мъжете и жените, когато са влюбени, е в това, че жените могат да обичат цял ден, а мъжете само от време на време.

У Стрикланд сексуалното желание оставаше на заден план. То беше без значение. Нещо досадно. Душата му жадуваше за друго. Но той бе човек на буйните страсти и имаше моменти, когато желанието завладяваше тялото му и го тласкаше към оргии на сладострастие, ала той ненавиждаше инстинктите, които му пречеха да се владее. Мисля, че мразеше дори и неизбежната партньорка в разврата. И когато отново се овладееше, потръпваше при вида на жената, на която се бе наслаждавал. Мислите му спокойно и ведро се понасяха към градините на блаженството и като гледаше жената, той изпитваше онзи ужас, който може би пъстрата пеперуда, рееща се над цветята, изпитва към противната какавида, от която победоносно се е освободила. Може би изкуството е своеобразна проява на половия инстинкт. Една красива жена, Неаполитанският залив под жълтата светлина на луната и картината на Тициан „Полагане в гроба“ поражда у човека едно и също чувство. Но вероятно Стрикланд е презирал нормалното сексуално удоволствие, защото му е изглеждало грубо в сравнение с удовлетворението от художественото творчество. След като съм описал един жесток, себичен, груб и чувствен човек, дори и за мен е странно да кажа, че той бе голям идеалист. Но то е самата истина.

Той живееше по-бедно от прост занаятчия. А работеше много по-усилно. Пет пари не даваше за онези неща, които според повечето хора правят живота красив и приятен. Бе равнодушен към парите. Безразличен към славата. Не можеше да бъде похвален, че — за разлика от повечето от нас е устоял на изкушението да направи компромис със себе си. За него такова изкушение не съществуваше. Никога не му бе идвало наум, че е възможен компромис. В Париж той живееше по-самотно от отшелник в Тивийската пустиня^[3].

От познатите си не искаше нищо друго, освен да го оставят на мира. Пределно ясно бе определил целта си и за да я постигне, беше

готов да пожертвува не само себе си — мнозина са способни на това, — но и други. Водеше го някакво проникновение.

Да, Стрикланд беше отблъскващ човек, но аз все пак мисля, че бе велик.

---

[1] Лили Лангтри (1852–1929) — английска актриса и красавица. Б. пр. ↑

[2] Мери Андерсън (1859–1940) — популярна негърска певица, преселила се от САЩ в Англия. Б. пр. ↑

[3] Пустинята, в която се превърнало мястото, където някога цъфтяла красивата столица на Древен Египет — Тива. Б. пр. ↑

XLIV

Възгледите на един художник за изкуството представляват известен интерес и тук му е мястото да кажа няколко думи за това, как Стрикланд възприемаше големите художници на миналото. Боя се обаче, че това, което знам, е почти равно на нищо. Стрикланд не беше разговорчив и нямаше дарбата да изразява мисълта си така, че слушателят да запомни фразата му. Не бе остроумен. А чувството му за хумор, както може би сте усетили, ако поне донякъде съм, успял да предам маниера му на разговор, беше по-скоро сарказъм. Отговаряше рязко. Понякога разсмиваше събеседника си с това, че говореше истината, но този тип хумор има успех само благодарение на изненадата: той би престанал да разсмива, ако истината се казваше често.

Трябва да призная, че Стрикланд не беше надарен с голям ум и възгледите му за живописата не излизаха извън общоприетите. Никога не съм го чувал да говори за онези художници, чиито творби донякъде се родееха с неговите — за Сезан например или за Ван Гог; много се съмнявам дали въобще някога бе виждал техни картини. Не се интересуваше особено от импресионистите. Техниката им привличаше вниманието му, неми се струва, че намираше светоусещането им за елементарно. Веднъж, когато Стрьове се бе впуснал в дълго хвалебствие за Моне, Стрикланд се обади: „Предпочитам Винтерхалтер.“^[1]

Струва ми се, че го каза, за да ни раздразни, и ако е така, постигна целта си.

За съжаление не мога да посоча никаква екстравагантност в оценките му за старите майстори. В характера на този човек имаше толкова странни неща, че някои скандални негови мнения добре биха допълнили портрета му. Искане ми се да му припиша парадоксални теории за неговите предшественици, но с известно разочарование трябва да призная, че той мислеше за тях почти същото, както и всички останали. Не вярвам да е познавал Ел Греко. От Веласкес се

възхищаваше много, но с известно раздражение. Шарден му доставяше наслада, а Рембранд го довеждаше до екстаз. Въздействието, което оказваше върху него този велик художник, той описваше с такива груби думи, които не мога да повторя. Единственият художник, от когото се интересувах — за изненада на всички, — беше Брьогел-старши. По онова време аз знаех много малко за този художник, а Стрикланд не беше в състояние да обясни влечението си към него. Спомням си какво каза веднъж: за него само защото то почти нищо не изразяваше:

— Този е добър. Бас държа, че здравата се е потил, докато рисува.

Когато по-късно видях няколко от картините на Питер Брьогел във Виена, мисля, че разбрах защо той бе привлякъл вниманието на Стрикланд. И той беше човек със своеобразно виждане за света. Тогава ми се дощя да напиша нещо за него и си нахвърлих доста бележки, но после ги загубих и сега ми е останал само споменът за едно преживяване. Той вижда събратята си гротескни, уродливи и същевременно им се гневи, че изглеждат така; за него животът е една бърканица от нелепи и грозни случки, достойни само за смях, и все пак те вгорчават желанието му да се смее. Брьогел остави у мен впечатлението за човек, който се опитва да изрази със средствата на живописиста чувства, поддаващи се по-добре на изобразяване с други средства. И може би смътно съзнавайки това, Стрикланд му е съчувствувал. Май че и двамата се мъчеха да облекат в багри идеи, по-подходящи да се изложат с думи.

По това време Стрикланд трябва да е бил почти четиридесет и седем годишен.

---

[1] Франц Винтерхалтер (1805–1873) — немски художник-портретист, живял в Париж и служил при Наполеон III като придворен живописец. Б. пр. ↑

XLV

Вече споменах, че ако не беше това случайно пътуване до Таити, без съмнение никога нямаше да напиша тази книга. Именно там стигнал Чарлс Стрикланд след дълги странствувания и там нарисувал онези картини, които са най-сигурните устои на неговата слава. Едва ли има художник, успял да пресъздаде напълно видението, изпълващо душата му, а на Стрикланд, в непрестанна борба с техниката на живописиста, навярно още по-малко, отколкото на другите, се е удало да изобрази онова, което са виждали вътрешните му очи. Но условията на Таити се оказали благотворни за него; в заобикалящия го свят там той открил онова, което дало сила и посока на неговото вдъхновение, и покъсните му творби поне загатват към какво се е стремял. Те предлагат на въображението нещо ново и загадъчно. Сякаш в тази далечна земя неговият дух, странствувал дълго безплътен, търсещ свое убежище, най-сетне е могъл да се облече в плът. Или ако употребим изтърканата фраза — тук той бе намерил себе си.

Напълно естествено бе моето случайно посещение на този далечен остров да съживи веднага любопитството ми за Стрикланд, но работата, която ме бе довела тук, поглъщаше вниманието ми изцяло, затова едва след няколко дни си спомних, че островът е свързан и със Стрикланд. Всъщност за последен път го бях видял преди петнадесет години, а той бе умрял преди девет. Но пристигането ми на Таити като е магическа пръчка изличи от съзнанието ми дори неща от много по-голямо значение за мен и даже след седмица не ми беше лесно да дойда ва себе си. Спомням си, че първата сутрин се събудих рано и когато излязох на терасата в хотела, наоколо нямаше жива душа. Запътих се към кухнята, но тя беше заключена и на една пейка пред вратата спеше малко туземно момче. Явно нямаше изгледи скоро да стане закуската и аз се отправих надолу към брега на морето. Китайците вече се суетяха из магазинчетата си. Небето още не бе загубило утринната си бледност и над лагуната лежеше призрачна тишина. На около десет мили оттук се виждаше остров Муреа, който

пазеше своята тайна подобно някоя висока крепост — Свещения Граал.

Не можех да повярвам на очите си. Дните, които изминаха, откакто бях напуснал Уелингтън, ми се струваха съвсем необикновени. Уелингтън е подреден, чистичък, съвсем английски град, който напомня за пристанищата по южното крайбрежие на Англия. След това три дни морето беше бурно. Сиви облаци се гонеха по небето. После вятърът утихна, морето се успокои и стана синьо. Тихият океан е най-самотната и безутешна морска шир; неговите пространства сякаш са по-необятни и това превръща в приключение дори най-обикновеното пътуване през него. Самият въздух е вълшебен еликсир, който сякаш те подготвя за най-неочакваното. На смъртния не е отсъдено да добие по-близка представа за златното царство на мечтите от онази, която му дава приближаването към Таити. Посестримият остров Мурео изниква с величествените си скали от морската пустиня като призрак градеж изпод палката на вълшебник. Със своя назъбен силует той прилича на остров Монтесера в Тихия океан и отдалеч изглежда тъй, сякаш полинезийски рицари с причудливи обреди пазят сатанински тайни от взора на хората. Прелестта на острова се разбулва с намаляването на разстоянието, красивите му върхове се очертават все по-ясно, но той продължава да пази своята тайна и докато корабът ви се плъзга покрай брега му, си остава загадъчно неприкосновен, сякаш се отдръпва в сурова скалиста непристъпност. И не се изненадвайте, ако се приближите да търсите проход в рифа и Мурео ненадейно изчезне от погледа ви и пред очите ви се разстеле синята самота на Пасифика.

Таити е величествен, зелен остров с дълбоки гънки от по-тъмно зелено, в които очаквате да видите тихи долини. Техните мрачни усой, през които ромонят и се пенят хладни потоци, таят множество загадки и нещо ви подсказва, че по тези сенчести места от незапомнени времена по незапомнено стари канони тече живот. В тази красота се прокрадва нещо тъжно и страшно. Но това усещане е мимолетно и служи само да засили насладата от нея. То е като тъгата, която проблясва в очите на шута, когато веселата компания се залива от смях над неговите остроути; устните му се усмихват и шегите му стават все по-забавни, защото сред всеобщия смях той се чувства все по-нетърпимо самотен. Таити също ви се усмихва приветливо. Той е като красива жена, която не скъпи своята хубост и чар, а най-нежното

съприкосновение с острова е бавното навлизане в пристанището на Папеете. Шхуните, завързани на кея, са спретнати и подредени; малкото градче край залива е изискано и бяло с пурпурните тамаринди, крещящи с баграта си като страстен вик към бледосиньото небе. Тяхната дръзка, необуздана чувственост спира дъха ви. А тълпата, която се стича на пристана, докато параходът акостира, е жизнерадостна, шумна, ръкомахаща и весела. Едно море от шоколадови лица, разлюляло се в цялото си цветно великолепие под ослепителния лазур на небето. Всичко се върши в голяма суматоха — разтоварването на багажа, митническата проверка — и едва ли не всяко лице ви се усмивва. Слънцето припича. Багрите ви зашеметяват.

XLVI

Малко след пристигането си в Таити се запознах с капитан Никълс. Той дойде една сутрин, докато закусвах на верандата на хотела, и се представи. Чул, че се интересувам за Чарлс Стрикланд, и каза, че ме търси, за да поговорим за него. В Таити слуховете се разпространяват тъй бързо, както в някое английско село, и това, че бях попитал на едно-две места за картини от Стрикланд, беше стигнало вече и до ушите на капитан Никълс. Попитах го дали е закусил.

— Да, пия кафето си рано — отвърна той, — но няма да ви откажа една глътка уиски.

Повиках китайчето.

— Нали не мислите, че е твърде рано? — поколеба се капитанът.

— Този въпрос трябва да решите сам с вашия черен дроб — отговорих му аз.

— Всъщност аз съм въздържател — каза той и си наля повече от половин чаша „Кънейдиън клъб“.

Усмивката му разкри изпочупени, безцветни зъби. Той бе много слаб, среден на ръст, с късо подстригана сива коса и сиви щръкнали мустачки. Не се бе бръснал от няколко дни. Лицето му бе набраздено от дълбоки бръчки и загоряло от дългото излагане на слънце, а малките му сини очи гледаха учудващо живо. Местеха се бързо, проследявайки всяко мое движение, и това му даваше вид на изпечен мошеник. Но в момента той бе самата сърдечност и доброжелателност. Носеше изпоцапан костюм с цвят каки, а ръцете му силно се нуждаеха от вода и сапун.

— Познавах Стрикланд доста добре — каза той, като се облегна на стола си и запали пурата, която му предложих. — Той попадна на този остров благодарение на мен.

— Къде се срещнахте?

— В Марсилия.

— Какво правехте там?

Той ме изглежда с подкупваща усмивка. — Хм, доколкото си спомням, тогава няхах работа. Видът на моя нов познат подсказваше, че той и сега е в същото положение, и аз се подготвих да спечеля един интересен приятел. Общуването с тези типични за Южните острови безделници винаги те възнаграждава за малките жертви, които правиш, за да се радваш на тяхната компания. Те лесно те допускат до себе си и са твърде разговорливи. Рядко се случва да си придават важност и предложиш ли им да пийнат, си проправяш сигурен път към сърцата им. Не са нужни особени усилия, за да се сближиш с тях. Стига само да се вслушаш в техните монолози, и вече си спечелил не само доверието им, но и тяхната благодарност. На разговора те гледат като на най-голямото удоволствие от живота, като по този начин доказват превъзходството на своята цивилизация, и повечето от тях наистина са занимателни събеседници. Богатият им житейски опит приятно се допълва от плодовитото им въображение. Не може да се каже, че са лишени от лукавство, но проявяват търпимост и уважение към закона, особено когато той се крепи на силата. Рисковано е да се играе покер с тях, но изобретателността им придава особено напрежение на най-хубавата игра в света.

Докато бях на Таити, успях много добре да опозная капитан Никълс и това познанство безусловно ме обогати. Не смятам, че пурите, които изпуши, и уискито, което изпи за моя сметка (винаги отказваше коктейли, защото всъщност беше въздържател), както и няколкото долара, преминали от моя джоб в неговия (поискани назаем така, сякаш ми правеше услуга), изплащат по какъвто и да е начин удоволствието да бъда с него. Аз съм този, който остана длъжник. И съжалявам, че съвестта ми, която настоява неотклонно да следвам своя сюжет, ме принуди да му отредя само няколко реда.

Не зная защо капитан Никълс беше напуснал Англия. По този въпрос той мълчеше, а да се пита направо човек като него е най-малкото нетактично. Намекна за незаслужено лош късмет и в своите очи беше явно жертва на несправедливост. Представях си и комбинирах в съзнанието си най-различни форми на измама и насилие и искрено се съгласих с него, когато отбеляза, че властите в добрата стара Англия се интересуват само от проклети формалности. Но същевременно ми бе приятно да установя, че горчивините, които бе изтърпял в родината си, не са засенчили пламенния му патриотизъм.

Често заявяваше, че Англия е най-прекрасната страна в света и че чувствава истинското си превъзходство над американците, холандците, колониалните жители и всички даго^[1] и канаки^[2].

Но не мисля, че бе щастлив. Страдаше от диспепсия и много често го виждах да смуче таблетка пепсин, сутрин нямаше апетит, но само това не би било достатъчно да понижи настроението му. Имаше много по-важни причини от тези да не бъде доволен от живота. Преди осем години твърде прибързано се бе оженил. Има мъже, за които милостивото провидение е предопределило живот без семейство, но дали от своеволие или поради обстоятелства, с които не са могли да се преборят, те потъпкват волята на съдбата. Никой и нищо не заслужава повече съжаление от женения ерген. Точно такъв бе капитан Никълс. Запознах се и с жена му. Беше около двадесет и осем годишна, но от онзи тип жени, чиято възраст никога не личи ясно — тя навярно е била същата и на двадесет години, а на четиридесет едва ли щеше да изглежда по-възрастна от сега. От пръв поглед ми се стори необикновено стегната. Плоското ѝ лице с тънки устни беше стегнато, кожата ѝ също бе обтегната по скулите, усмивката ѝ бе стегната, косата ѝ бе стегната, дрехите ѝ бяха стегнати, а бялата ленена рокля, която носеше, изглеждаше като от черно сукно. Не можех да си обясня защо капитан Никълс се бе оженил за нея, а след като се бе оженил, защо досега не я бе напуснал. Може би се бе опитвал, и то често, но никога не бе успявал и това е станало причина за постоянната му меланхолия. Колкото и далеч да бе отивал и в каквито и тайни местенца да се бе укривал, бях сигурен, че мисис Никълс — неумолима като съдбата и безпощадна като съвестта — скоро се е озовавала при него. Той можеше да избяга от нея толкова, колкото следствието може да избяга от причината.

Мошеникът, както артиста и може би джентълмена, не принадлежи към никое съсловие. Той не се обърква от нахалството на безделника, нито пък го притеснява дворцовият етикет. Но мисис Никълс принадлежеше към точно определена класа, чийто глас напоследък взе доста да се чува и която е известна като долните слоеве на средната класа. Баща ѝ бил полицай. И сигурен съм — от усърдните. Не зная в какво бе нейната власт над капитана, но не мисля, че това бе властта на любовта. Никога не я чух да говори, ала може би у дома е била склонна към многословие. Във всеки случай капитан

Никълс се боеше до смърт от жена си. Понякога, както си седеше с мен на верандата на хотела, той изведнъж осъзнаваше, че тя върви по улицата долу. Тя не го викаше, с нищо не даваше да се разбере, че неговото присъствие ѝ е известно, просто се разхождаше невъзмутимо напред-назад. Странно безпокойство обхващаше капитана тогава. Той поглеждаше часовника си и въздъхваше.

— Е, аз трябва да си тръгвам.

И нищо не можеше да го задържи — нито увлекателният разговор, нито даже чаша уиски. А същият този човек неустрашимо бе срещал урагани и тайфуни и не би се поколебал да се бие с дузина невъоръжени туземци само с пистолет в ръка. Понякога мисис Никълс изпращаше в хотела дъщеря си — бледалико, начумерено момиченце на около седем години.

— Мама те вика — казваше то с плачлив глас.

— Да, миличко — отвърщаше капитан Никълс.

Веднага ставаше и тръгваше с детето си по улицата. Ето един чудесен пример за тържеството на духа над материята, който прави моето отклонение полезно най-малкото като поука.

---

[1] Презрително название за италианците и испанците. Б. пр. ↑

[2] Жителите на островите в южната част на Тихия океан. Б. пр.

XLVII

Опитах се да свържа всичко онова, което капитан Никълс ми разказа за Стрикланд, и тук ще ви го предам, доколкото мога, последователно. Те се срещнали в края на онази зима, която настъпи, след като за последен път се видях със Стрикланд в Париж. Не знам как бе прекарал той месеците дотогава, но сигурно не му е било леко, защото капитан Никълс го срещнал в нощен приют за бедни. Стрикланд вече бил свършил парите, които имал, а по това време в Марсилия имало стачка и явно нямало как да припечели дори онази малка сума, от която се нуждаел, за да не умре от глад.

Нощният приют за бедни е голяма каменна сграда, където на всеки просяк и скитник може да бъде осигурено легло за една седмица, ако документите му са в ред и може да убеди монасите, които държат приюта, че работи някъде. Капитан Никълс забелязал Стрикланд заради неговия ръст и необичаен вид сред тълпата, която чакала да отворят вратите: чакали в апатия, някои крачели насам-натам, други стояли облежнати на стената, а трети седели върху бордюра с крака, спуснати в канавката; после, когато един по един се занизали към приемната, той чул монахът, проверяващ документите, да се обръща към Стрикланд на английски. Но не намерил сгода да говори с него, тъй като в общата стая, където ги събрали, влязъл друг монах с грамадна библия в ръце, качил се на амвона в другия край на помещението и започнал служба, която нещастните бездомници трябвало да изтърпят като отплата за получения подслон. Стрикланд и Никълс били настанени в различни стаи и когато в пет сутринта един монах здравеняк ги изхвърлил от леглата, докато капитан Никълс успее да се измие и оправи леглото си, Стрикланд вече бил изчезнал. Около един час капитан Никълс бродил по улиците в страшния студ, а после се отправил към площад „Виктор Желу“, където имали обичай да се събират моряците. Там той: отново видял Стрикланд, който дремел, опрян о пиедестала на една статуя. Побутнал го с крак, за да го събуди.

— Ела с мен да закусим, приятелче — рекъл той.

— Върви по дяволите! — отвърнал му Стрикланд. Веднага познах ограничения речников запас на моя бивш приятел и започнах да гледам на капитан Никълс като на достоверен свидетел.

— Май здравата си я загазил, а? — попитал капитанът.

— Да те вземат мътните.

— Ела с мен. Ще ти намеря нещо за ядене.

След кратко колебание Стрикланд се изправил ад крака и тръгнали заедно към „Bouchee de Pain“^[1], където раздават на гладните по един дебел резен хляб, който трябва да бъде изяден веднага, защото е забранено да се изнася.

После отишли в „Cuillere de Soupe“^[2], където в продължение на една седмица в единадесет и четири часа след обяд можеш да получиш паничка рядка солена супа.

Двете сгради са разположени далече една от друга, тъй че само изнемогващите от глад да се възползват от техните дажби. Така двамата закусили, с което започнало и тяхното чудновато приятелство.

Те прекарвали някъде около четири месеца в Марсилия, почти без да се разделят. Животът им бил лишен от приключения, ако под приключение разбирате неочаквани и страшни произшествия; дните им минавали в търсене на всевъзможни начини да спечелят достатъчно пари, за да могат да получат подслон за през нощта, и що-годе сваятна храна, която да притъпи болезнените спазми на глада. Бих желал да предам тук онези образни и ярки картини, които живеят разказ ка капитан Никълс разгърна пред въображението ми. От левовите описания на всички техни открития в подмолния живот на пристанищния град може да излезе привлекателна книга, а от най-разнообразните особи, на които са попадали, изследователят би почерпил материал за пълен речник на престъпния свят. Аз обаче трябва да се задоволя само с няколко параграфа. Добих представа за един живот суров и груб, дори дивашки, много напрегнат и пъстър. И онази Марсилия, която аз познавах — изискана и лазурна, с удобни хотели, и с ресторанти, пълни със заможни хора, — ми се стори скучна и безлична. Завидях на онези, които са видели с очите си сцените, описвани от капитан Никълс.

Когато вратите на нощния приют се затворили за тях, Стрикланд и капитан Никълс потърсили гостоприемството на Лютия Бил. Това бил един грамаден мулат, с тежки юмруци; той държал моряшки хан,

където всеки моряк, останал на сухо, можел да разчита на храна и подслон, докато Бил му намери работа на някой кораб. При него те живели един месец, спали с още десетина други като тях — шведи, негри, бразилци — на пода на двете празни стаи в къщата, предназначени за това, и всеки ден отивали с него на площад „Виктор Желу“, където идвали и капитани на кораби да търсят моряци. Жена му била американка — една дебела повлекана, която бог знае какво падение беше докарало до това пристанище — и всеки ден квартирантите се редували да ѝ помагат в домакинството. Капитан Никълс се възхитил на Стрикланд, че успял да се измъкне от това задължение, като се заел да рисува портрет на Лютия Бил. А той не само платил за платното, боите и четките, но прибавил още и половин кило контрабанден тютюн към сметката. Предполагам, че тази картина все още украсява малкия салон в порутената къща някъде около крайбрежната улица, и съм сигурен, че днес тя може да се продаде за хиляда и петстотин лири. Стрикланд имал намерение да се качи на някой кораб, отплаващ за Австралия или Нова Зеландия, а оттам да се отпрати към Самоа или Таити. Не зная защо си бе наумил да тръгне към Южните морета, макар да си спомням, че в мечтите си той често виждаше един остров, зелен и слънчев, заобиколен от море, по-синьо от тези, които се срещат в северните ширини. Мисля дори, че се бе привързал към капитан Никълс, защото той е познавал тази част на океана и може би самият капитан му е внушил, че ще се чувства най-добре на Таити.

— Нали разбирате, Таити е на французите — обясняваше ми той.
— А те не са такива проклети формалисти като англичаните.

Мисля, че разбрах какво имаше предвид. Стрикланд нямал документи, но това не можело да смути Лютия Бил, щом го чакала печалба (той си присвоявал първата заплата на всеки моряк, за когото намирал работа на кораб), и снабдил Стрикланд с документите на един огняр — англичанин, който по милостта на самото провидение бе издъхнал в ръцете му. И двамата, Стрикланд и капитан Никълс, искали да заминат на изток, а се случило така, че можели да се заловят на работа само на кораби, отплаващи на запад. Два пъти Стрикланд отказал място на малки търговски кораби, тръгващи за Щатите, и веднъж на въгледоз, пътуващ за Нюкасъл. Лютия Бил не можел да търпи повече такова упорство, което носело само загуба, и в крайна

сметка изгонил и Стрикланд, и капитан Никълс от къщата си без повече церемонии. И те отново се оказали на произвола на съдбата.

Дажбата при Лютия Бил не се отличавала с особена разточителност и човек ставал от масата му почти толкова гладен, колкото бил седнал, но няколко дни те съжалявали и за това. Сега наистина узнали какво е глад. „Cuillere de Soupe“ и нощният приют били затворени за тях и единственото им препитание останал резенът хляб, който получавали в „Bouchee de Pain“. Спели, където намерели, понякога върху открита товарна платформа, спряна на някой страничен коловоз близо до гарата, понякога в празна каруца зад някой склад, но било кучешки студ и след един-два часа неспокойна дрямка те ставали и отново почвали да скитат из улиците. Най-остро от всичко им липсвал тютюнът, а колкото до капитан Никълс, той не можел без него и почнал да събира по Cannebiere^[3] угарки от цигари и краища на пури, хвърлени от минувачите предишната вечер.

— Какви ли не противни комбинации от тютюни същ опитал с лулата си — добави той и с философско примирение вдигна рамене, като си взе две пури от кутията, която му предложих, и сложи едната в устата, а другата в джоба си.

От време на време припечелвали по някой грош. Понякога в пристанището влизал пощенски кораб и капитан Никълс, който бил сварил вече да завърже познанство с контролъора, получавал работа и за двамата като хамали. Случел ли се английски, те тайно се вмъквали в бака, където екипажът щедро ги гощавал. Но рискували да срещнат някой от корабните офицери и да бъдат изритани надолу по трапа от ботуша му, за да се махнат по-бързо.

— Не е беда да получиш един ритник по задника, ако стомахът ти е пълен — отбеляза капитан Никълс, — и аз лично никога не се обиждам от това. Пък и нали офицерът трябва да следи за дисциплината.

Аз живо си представих как капитан Никълс полита с главата надолу по тесния трап под вдигнатия крак ва разярен помощник-капитан и същевременно като истински англичанин ликува от порядките в английския търговски флот.

Често се хващали на каква да е работа на рибния пазар. А веднъж спечелили по цял един франк, загдето натоварили на камиони безброй сандъци с портокали, смъкнати на кея. Едни ден им

провървяло истински. Познат чиновник от пристанището бил натоварен да боядиса малък кораб, дошъл от Мадагаскар през нос Добра Надежда, и те прекарвали няколко дни на една дъска, висеща като люлка до борда на кораба, докато покрият целия ръждясал корпус с боя. Тава сигурно бе допаднало на Стрикланд с неговото саркастично чувство за хумор. Попитах капитан Никълс как се бе държал той по време на всички тези изпитания.

— Не го чух да избухне нито веднъж — отвърна капита нът. — Понякога беше малко кисел, но друг път, когато по цял ден нищо не бяхме слагали в устата си и нямахме пари дори да платим нощувката си при Китаеца, той беше весел и въобще не се трогваше.

Това не ме изненада. Стрикланд беше способен да побеждава обстоятелствата, дори онези от тях, които биха хвърлили в унияие повечето хора; но дали това се дължеше на невъзмутим дух или на опак характер, е трудно да се каже.

Скитниците наричали „Главата на Китаеца“ една мизерна странноприемничка на една пряка на улица „Бутери“, която държал едноок китаец. За шест су там можело да спиш на койка, а за три су — на пода. Тук те се сприятелили с други несретници като тях и когато нямали пукната пара, а нощта била леденостудена, можели да вземат назаем от някого, комуто денят бил донесъл някой франк, за да си платят покрива над главите за една нощ. Тези бедняци не били никак стиснати и онзи, който имал пари, не се колебаел да ги раздели с другите. Те идели от всички краища на света, но това не пречело на доброто им приятелство, защото се чувствували свободни граждани на една страна, в чиито граници има място за всички тях — великата страна на изобилието и безделието.

— Ала Стрикланд ставаше опасен, когато го предизвикваха — спомняше си капитан Никълс. — Един ден на площад „Виктор Желу“ налетяхме на Лютия Бил и той поиска от Чарли документите, които му бе дал. „Ела и си ги вземи, щом толкова ти трябват“ — рече Чарли. Лютия Бил беше едър здравеняк, но нещо е погледа на Чарли не му хареса и той се задоволи само с това да го наругае. Нарече го едва ли не с всички имена, които му дойдоха наум, а щом Лютия Бил се отвореше на ругатни, струваше си да го послуша човек. Е, Чарли го изтърпя няколко минути, после, пристъпя напред и каза само: „Махай се оттук, долна твар.“ Не беше толкова важно какво каза, а как го каза.

Лютия Бил не си отвори устата повече, лицето му прежълтя и той се измъкна, като че ли внезапно си бе спомнил, че има някаква бърза работа.

Според капитан Никълс Стрикланд не бил казал точно тези думи, но тъй като тази книга е предназначена за четене в семейството, реших, че е по-добре да ощета истината, като вложам в устата на Стрикланд думи, по-привични за домашния кръг.

Но Лютия Бил не бил от онези, които се примиряват с унижението, и то от един прост моряк. Неговата власт зависела от репутацията му и отначало един, после и други моряци, които живеели в къщата на Бил, им казали, че той се е заклел да очисти Стрикланд.

Една вечер капитан Никълс и Стрикланд седели в един бар на улица „Бутери“. Това е тясна уличка от едноетажни пострройки, всяка от които има само по една стая; те приличат на лавки в шумен панаир или на циркови клетки за животни. Пред всяка врата стои жена. Някои, лениво облежнати върху рамката на вратата, си тананикат нещо и от време на време дрезгаво подвикват към минувачите, други най-равнодушно четат. Тук има францужойки, испанки, италианки, японки, цветнокожи, едни дебели, други слаби, а под дебелия слой грим по лицата им, под изрисуваните вежди и алените устни личат браздите на възрастта и белезите на безпътния живот. Някои са облечени в черно и носят чорапи с цвета на тялото, други, с къдрави коси, боядисани в жълто, приличат на малки момиченца с късите си муселинени рокли. През отворените врати обикновено се вижда под от червени плочки, голямо дървено легло, леген и кана, поставени върху чамова маса. По улицата бавно се движи пъстра тълпа — индуси, слезли от английски търговски кораб, руси северняци от шведска шхуна, японци от военен кораб, английски моряци, испанци, приятни наглед младежи от френски крайцер, негри от американски товарен кораб. Денем улицата е просто невзрачна, ала нощем, осветена единствено от лампите в малките колиби, тя придобива злокобна красота. Отблъскващата похот, която е просмукана във въздуха, измъчва и потиска, но в тази картина се крие и нещо загадъчно, което: завладява и тревожи. Чувствуваеш някаква примитивна сила, която те отвращава и в същото време те омагьосва. Тук всичката благопристойност на цивилизацията е заличена и човек застава очи в очи със суровата действителност.

Атмосферата, която цари наоколо, е едновременно напрегната и трагична.

В бара, където сядали Стрикланд и капитан Никълс, от механичното пиано се носела шумна и стържеща танцова музика. Наоколо по масите имало много хора — на едно място вдигали врява няколко гуляещи моряци, на друго имало група войници, а в средата, скупчени нагъсто, танцували няколко двойки. Брадати моряци със загорели лица и големи мазолести ръце притискали партньорките си в силна прегръдка. Жените били само по рокли. От някоя маса току се вдигали по двама моряци и започвали да танцуват заедно. Шумът бил оглушителен. Хората пеели, крещели, смеели се, а когато някой целунел дълго момичето, седнало на коленете му, английските моряци така го освиркваели, че олелията ставала нетърпима. Въздухът бил тежък от праха, който вдигали тежките ботуши на мъжете, и сивееел от тютюневия дим. Било страшно горещо. Зад бара седяла жена и кърмела бебето си. Келнерът — недорасъл младеж с плоско, пъпчиво лице, шетал насам-натам, разнасяйки поднос с чаши бира.

Не след дълго в бара влязъл Лютия Бил, придружен от двама огромни негри, не било трудно да се забележи, че вече доста си бил пийнал. Сякаш си търсел белята. Залитнал към една маса, където седели трима войници, и прекатурил чаша бира. Избухнала свада, собственикът на бара се приближил и казал на Лютия Бил да изчезва. Той бил як тип и нямал обичай да търпи кавгите на клиентите си. Лютия Бил се поколебал. Нямал желание да влиза в разпра със собственика, защото полицията била на негова страна, и като изругал, му обърнал гръб. Внезапно обаче съзрял Стрикланд. Дотътрил се до него. Не казал нищо. Събрал всичката слюнка в устата си и се изплюл в лицето му. Стрикланд сграбчил чашата си и я запратил към него. Танцуващите застинали на местата си. Последвал миг на пълна тишина, но щом Лютия Бил хвърлил върху Стрикланд, страстта на боя обзела все ки и след миг те се били вкопчили едни в други. Преобръщали се маси, чаши се трошели в пода. Вдигнала се адска глъчка. Жените се пръснали към вратата и зад бара. От улицата се намесвали минувачи. Чували се ругатни на всякакви езици, юмручни удари и викове, а в средата на помещението десет мъже се бяхтели един друг с всичка сила. Изведнъж дошла полиция и всеки, който можел, се втурнал към вратата. Когато барът бил що-годе разчистен,

видели Лютия Бил да лежи безчувствен на пода, с дълбока рана в главата. Капитан Никълс извлякъл навън Стрикланд, който имал кървяща рана на ръката, а дрехите му били разкъсани. Самият капитан бил с окървавено лице от удар в носа.

— Май че е по-добре да се махаш от Марсилия, преди ди Лютия Бил да е излязъл от болницата — посъветвал той Стрикланд, когато се добрали до „Главата на Китаеца“ и започнали да се чистят.

— Това надминава и бой на петли — рекъл Стрикланд.

Представих си как саркастично се е усмихнал.

Капитан Никълс бил неспокоен. Той знаел колко отмъстителен е Лютия Бил. Стрикланд вече два пъти го бил повалял на земята, а мулатът бил опасен, когато е трезвен. Той ще издебне благоприятен случай. Няма да бърза, но някоя нощ ще забие нож в гърба на Стрикланд и след ден-два трупът на неизвестен скитник ще бъде изваден от мръсните води на пристанището. На другата вечер Никълс отишъл до къщата на Лютия Бил да поразпита. Той все още бил в болницата, но жена му, която ходила да го види, казала, че гневно се заклел да довърши Стрикланд веднага щом го пуснат.

Минала седмица.

— Винаги съм казвал — размишляваше на глас капитан Никълс, — ако удариш човек, удари го лошо. Това поне ще ти даде време да се огледаш и да решиш какво ще правиш по-нататък.

Точно тогава на Стрикланд му провървяло. Спешно се търсел огняр за един кораб на път за Австралия.

— Бързо тичай на пристанището момче, и се хващай на работа — казал на Стрикланд капитан Никълс. — Документи си имаш.

Стрикланд тръгнал веднага и досега повече не се видели. Корабът останал в пристанището само шест часа и вечерта, когато той вече пътувал на изток зимното море, капитан Никълс дълго гледал от брега чезнеция дим от комините му.

Опитах се да разкажа всичко те колкото мога по добре, защото ме привлече контрастът между него и времето, когато Стрикланд живял в Ашли Гардънс зает е акции и борсови операции си давам сметка, че капитан Никълс беше отявлен лъже и може би в разказа му нямаше нито дума истина. Няма да се учудя много, ако разбере, че той никога в живота си не е виждал Стрикланд, а познанията си за Марсилия дължи на страниците на някое списание.

-
- [1] „Хапка хляб“ (фр.). Б. пр. ↑
- [2] „Лъжица супа“ (фр.). Б. пр. ↑
- [3] Cannebiere (фр.) — Каньобиер — главна крайбрежна улица в Марсилия. Б. пр. ↑

XLVIII

— Ето тук имах намерение да завърша книгата си първоначално мислех да я започна с описание на последните години от живота на Стрикланд, прекарани на Таити, и ужасната му смърт, а после да се върна и да разкажа каквото знаех за случилото се преди това. И това не бе никаква странна приумица, а просто желях да се разделя със Стрикланд тъкмо в момента, когато той отплава с неясни видения в самотната си душа към незнайните острови, разпалвали отдавна въображението му. Той ме привличаше с това, че на четиридесет и седем години, възраст, на която повечето мъже вече са подредили живота си, той тръгва към нови светове. Представях си го на фона на сивото, разменено от мистрала море, как се взира в чезнещия френски бряг, обречен никога повече да не го види, и си мислех, че има доблест в поведението на този човек и неустрашимост в сърцето му. С тази котка на оптимизъм смятах да завърша книгата. Така би се утвърдила идеята за непобедимия дух на човека. Но не успях да го направя. Някак си не ми потръгваше разказът и след няколко неуспешни опита трябваше да се откажа; започнах от началото, по обичайния начин и реших да излагам фактите от живота на Стрикланд по реда, по който ги узнавах.

Тези факти, за които ми предстои да напиша, обаче са твърде откъслечни. Чувствувам се в положението на биолог, който трябва от една-единствена кост да възстанови не само вида на изчезнало животно, но и привичките му. Стрикланд не бе направил особено впечатление на хората, с които бе общувал на Таити. За тях той бил един скитник — несретник, който вечно нямал пари, забележителен само с това, че рисувал картини, които им се стрували смешни. Едва няколко години след смъртта му, когато от Париж и Берлин пристигнали агенти на големи търговци, за да търсят картини на Стрикланд, все още останали на острова, те осъзнали, че между тях е живял забележителен човек. И тогава се сетили, че някога са можели да купят на безценица картини, които сега струваха големи суми, и пе

можеха да си простят за пропуснатата възможност. Имаше един евреин, търговец на име Коен, който се бе сдобил по много странен начин с една картина от Стрикланд. Той беше дребен стар французин с мек, дружелюбен поглед и приветлива усмивка, полу-моряк, полутърговец; имаше катер, с който шареше между Паумото и Маркизките острови, караше там стоки за продан и се връщаше с копра, раковини и перли. Казаха ми, че притежава голяма черна перла, която е готов да продаде евтино, и аз отидох да го потърся, но открих, че не мога да си позволя цената, която той поиска. Тогава отворих дума за Стрикланд. Оказа се, че Коен го познавал добре.

— Видите ли, той ме заинтригува с това, че боше художник — започна евреинът. — Няма много художници на островите тук и на мене ми беше жал за него, че е толкова слаб в занаята си. Аз пръв му предложих работа. Тогава имах плантация на полуострова и се нуждаех от бял надзирател. Никога не можеш да чакаш работа от туземците, ако няма бял човек да ги надзирава. Казах му: Ще имаш много време за рисуване, пък ще можеш и да припечелиш малко пари.

Зная, че гладуваше, и въпреки това му дадох хубава заплата.

— Не вярвам да е бил усърден надзирател — забелязах аз с усмивка.

— Аз не бях придирчив. Винаги съм имал слабост към хората на изкуството. Това е в кръвта ни. Той остана само няколко месеца. А когато събра достатъчно пари да си купи четки и платно, ме напусна. Тукашната природа, бе успяла да го покори и му се искаше да навлезе във вътрешността на острова. Но от време на време аз пак го срещях. Той се появяваше в Папеее веднъж на всеки два-три месеца и оставаше за няколко дни; намираше пари от този или онзи и пак се изгубваше. При едно от тези посещения той дойде при мен и ми поиска заем от двеста франка. Изглеждаше така, като че ли от седмица не беше ял, и сърце не ми даде да му откажа. Изобщо не очаквах да ся получа парите обратно. Година по-късно той отново дойде да ме види и носеше със себе си една картина. Не спомена нищо за парите, които ми дължеше, но ми каза: „Ето тук една картина... Нарисувал съм твоята плантация. За тебе е.“: Погледнах я. Не знаех какво да кажа, но, разбира се, му благодарих и когато той си отиде, аз я показах на жена си.

— Какво представляваше тази картина? — попитах аз.

— По-добре не ме питайте. Нищо не можах да разбера от нея. Никога в живота си не бях виждал подобно нещо. „Какво ще правим с нея?“ — попитах жена си. „Не можем да я окачим — отвърна тя. — Ще ни се смеят хората.“ И така, тя я занесе на тавана и я скъта там при другите непотребни неща, защото жена ми нищо не изхвърля. Има такава мания. А след време, точно преди войната, представете си, получих писмо от брат си в Париж, в което той ме питаше: „Знаеш ли нещо за някакъв английски художник, който е живял на Таити? Оказва се, че бил гениален, и картините му вървят на много високи цени. Виж дали можеш да се сдобиеш с нещо и ми го изпрати. От това могат да се изкарат добри пари.“ Извиках жена си и и разказах всичко. „Какво стана с картината, която Стрикланд ми подари? Дали е още на тавана.“ „Разбира се — отвърна тя, — Нали знаеш, че не изхвърлям нищо,“ Качихме се и там сред всевъзможните партушини, събиране през всичките трийсет години, откакто обитавахме тази къща, беше и картината на Стрикланд. Погледнах я за втори път и казах на жена си: „Кой можеше да помисли, че надзирателят в моята плантация на полуострова, комуто заех двеста франка, е бил гениален? Виждаш ли нещо особено в тази картина?“ „Нищо — отвърна ми тя. — Никак не прилича на плантацията, пък и досега не съм виждала кокосови орехи със сини листа. Но в Париж са си малко луди и може би брат ти ще успее да я продаде за тези двеста франка, които зае на Стрикланд.“ Е, опаковахме я и я изпратихме на брат ми. Най-сетне дойде писмо от него. И какво, мислите, ми пишеше: „Получих картината и да ти призная, помислих, че си правиш шега с мен. Аз не бих платил дори пощенската такса за изпращане на тази картина. Даже се боях да я покажа на господина, който говори за художника. И представи си как се почудих когато той ми каза, че това е шедьовър, и ми предложи трийсет хиляди франка. Смятам, че той щеше да да плати и повече, но аз бях тъй смаян, че загубих и ума и дума и приех предложението, преди да мога да събера мислите.“

Накрая мосю Коен каза нещо, с което окончателно ме плени:

— Ех, защо не беше жив бедният Стрикланд! Какво ли щеше да каже, като му връчех двадесет и девет хиляди и осемстотин франка за неговата картина.

XLIX

Живеех в хотел „Де да Фльор“. Собственичката му мисис Джонсън ми разказа една тъжна история за глупаво пропусната възможност. След смъртта на Стрикланд част от неговите вещи се продавали на търг на пазара в Папеее и тя отишла, защото между тях имало някаква печка, която ѝ се искало да купи. Платила за нея двадесет и седем франка.

— Имаше и десетина картини — ми каза тя, — но бяха без рамки и никой не се интересувахе от тях. Някои се продаваха за цели десет франка, но повечето струваха по пет или шест. Помислете си само ако ги бях купила, сега щях да съм толкова богата.

Но Тиаре Джонсън никога и при никакви обстоятелства не можеше да забогатее. Парите изтичаха между пръстите ѝ. Дъщеря на туземка и английски морски капитан, останал на Таити, тя нямаше повече от петдесет години, когато се запознах с нея, но изглеждаше доста по-възрастна поради едрата си физика. Висока и извънредно пълна, тя би изглеждала исполински внушителна, ако благите черти на лицето ѝ можеха да излъчват нещо друго освен добродушие. Ръцете ѝ бяха като два овнешки бута, гърдите — като огромни зелки, лицето ѝ — широко и месесто, оставяше впечатление за почти неприлична голота, а широката ѝ брадичка преминаваше в още една и още една широка брадичка — не мога да кажа колко такива брадички се спускаха пищно към масивната ѝ пазва. Повечето време ходеше по розов халат и през целия ден носеше на главата си широкопола сламена шапка. От време на време разпускаше косата си, тъмна, дълга и къдрава, която беше нейната гордост; очите ѝ се бяха запазили млади и весели. По-заразителен смях от нейния не бях чувал дотогава — започваше с меко, плътно бълбукане в гърлото и все повече се извисяваше и засшиваше, докато накрая разлюлееше цялото ѝ огромно тяло. Три бяха нещата, които обичаше най-много — да я познава човек.

Освен това Тиаре бе най-добрата готвачка на острова, обожаваше хубавото ядене. От сутрин до вечер седеше на ниско столче в кухнята, заобиколена от един готвач-китаец и две-три местни момичета, даваше им наставления, бърбеше дружески с всекиго и току опитваше пикантните гозби, които сама измисляше. Когато желаше да почете някой приятел, собственоръчно приготвяше вечерята. Гостоприемството беше нейна страст и щом в хотел „Де ла Флор“ имаше какво да се яде, бе невъзможно някой от острова да остане без вечеря. Тя никога не изгонваше клиент, дори ако не си е платил сметката. Надяваше се, че ще ѝ се издължи, когато може. В хотела живееше един човек, претърпял някакво нещастие, и тя му даваше безплатно квартира и храна в продължение на няколко месеца. А когато китаецът от пералнята отказа да пере нещата му без пари, тя взе да изпраща неговото пране заедно със своето. Как ще остави горкия човек да ходи с мръсна риза, казваше тя, и тъй като той беше мъж, а мъжът трябва да пуши, всеки ден тя му даваше по един франк за цигари. И не беше по-малко любезна с него, отколкото с останалите гости на хотела си, които всяка седмица си плащаха сметката.

Възрастта и пълнотата я правеха неспособна за любов, но тя живо се интересуваше от любовните истории на младите. За нея любовта беше най-естественото занятие както за мъжа, тъй и за жената и винаги бе готова да даде съвет и напътствие, позовавайки се на своя богат опит в това отношение.

— Нямах още петнадесет години, когато баща ми разкри, че имам любовник — каза ми тя. — Той беше третият помощник-капитан от „Тропическа птица“. Красиво момче.

Тя въздъхна. Казват, че жените с умиление си спомнят своя първи възлюбен, но едва ли всяка си го спомня въобще.

— Баща ми беше благоразумен човек.

— И какво направи? — попитах аз.

— Първо ме преби от бой, а после ме принуди да се омъжа за капитан Джонсън. Впрочем аз нямах нищо против. Е, да, беше доста по-възрастен от мен, но също беше красив.

Тиаре^[1] — баща ѝ я бе нарекъл с името на това уханно бяло цвете, чийто аромат, казват, вдъхнали ли сте го веднъж, винаги ще ви тегли към Таити, колкото и далеч да ви е отвял вятърът на живота, — Тиаре си спомняше Стрикланд много добре.

— Да, той се отбиваше тук от време на време, а понякога го виждах да се разхожда сам из Папеете. Жал ми беше за него — той беше толкова слаб и никога нямаше и пукнат грош в джоба си. Щом чуех, че е в града, пращах някое момче да го намери и да го извика на обяд при мен. Веднъж-дваж му намирах и работа, но той никъде не можеше да се задържи. Не след дълго му се дощяваше да се върне във вътрешността и някоя сутрин отново се изгубваше.

Стрикланд пристигнал на Таити шест месеца след като напуснал Марсилия. Плаването си заплатил с това, че служил като моряк на кораб, който пътувал от Оклънд до Сан Франциско, и пристигнал с кутия бои, статив и десетина платна. В джоба си имал няколко лири, спечелени в Сидни, където си бил намерил някаква работа, и с тях наел малка стая в крайградска туземка къщичка. Сигурен бях, че в момента, в който е стъпил на Таити, той се е почувствувал у дома си. Тиара ми каза, че веднъж споделил следното с кея:

— Тъкмо миех палубата и един моряк ми каза: „Ето го най-сетне.“ Вдигнах поглед и видях очертанията на острова. Веднага разбрах, че това е мястото, което съм търсил цял живот. Скоро съвсем се приближихме и аз сякаш го познах. Сега, когато се разхождам из острова а, всичко ми изглежда толкова близко, та бих се заклеял дори, че съм живял тук и преди.

— Понякога се случва така — вметна Тиаре. — Познавала съм мъже, които слизаха на брега само за няколко часа, докато натоварят кораба им, и повече не се връщаха на него. Познавах и други, които идваха тук за една година по служба и през цялото време проклинаха това място, а когато си тръгваха, как ли не се кълнях, че по-скоро биха се обесили, отколкото да се върнат тук, но след шест месеца ще ги видиш отново да слизат от някой кораб и ще ги чуеш да казват, че никъде другаде не могат да живеят.

---

[1] Гардиния (фр.). Б. пр. ↑

L

Понякога ми се струва, че има хора, които не се раждат там, където е трябвало да се родят. Случайността ги е захвърлила тук или там, ала тях ги тегли другаде, мъчи ги носталгия по дом, който никога не са видели. Те са чужденци в собствената си родина, сенчестите алеи от тяхното детство и шумните улици, където са играли, са само преходни спирки по техния път. А може и тъй да се случи, че цял живот да си останат чужди на най-близките си и встрани от живота, който ги заобикаля и който единствено познават. И навярно защото предишния се хвърлил в морето около Гибралтар тъкмо това чувство за отчужденост ги гони далеч от родните места в търсене на нещо постоянно, към което биха могли да се привържат. Кой знае, може би това е някакъв дълбоко вкоренен атавизъм, който тласка странника към земи, напуснати от неговите прадеди някъде в ранните зори на историята. И понякога човек попада на такова място, към което по необясними причини чувстват, че принадлежи. Там е домът който толкова е търсил и там остава да живее той, в край, който никога по-рано не е виждал, сред хора, които никога не е познавал, а ги чувствава тъй близки, сякаш е израснал сред тях. Там той най-сетне намира покой.

Разказах на Тиаре историята на един човек когото познавах от болницата „Свети Тома“ в Лондон. Беше евреин ка име Ейбрахам, рус, доста едър младеж, срамежлив и невероятно скромнен, но за сметка на това надарен със забележителни способности. Постъпил бе като стипендиант в института към болницата и през петте години учение спечели всички възможни отличия. След завършване на института беше оставен в болницата като стажант-хирург и терапевт. Всички признаваха блестящите му способности. Най-сетне чух, че бил избран да заеме постоянно място в тази болница и бъдещето му било осигурено. Доколкото човешката съдба може да се предвиди, сигурно било, че ще се издигне до върховете на професията. Очаквали го почести и богатство. Но преди да встъпи в новите си задължения, той

пожелал да си вземе малък отпуск и тъй като нямал средства, заминал за Левантия като лекар на търговски параход. Такива кораби обикновено не вземали със себе си доктор, но един от главните хирурзи на болницата познавал директора на тази параходна линия и така направили услуга за Ейбрахам.

След няколко седмици болничната управа получила по пощата неговия отказ за тъй желаната длъжност. Това предизвикало пълно удивление и се понесли най-невероятни слухове. Когато някой стори нещо неочаквано, околните го отдават на най-недостойни подбуди. Но имало друг човек, който веднага бил готов да заеме мястото на Ейбрахам, и скоро евреинът бил забравен. Нищо повече не се чуло за него. Сякаш потънал в земята.

След около десет години на борда на един кораб, влизащ една сутрин в пристанището на Александрия, и аз като другите пътници трябваше да бъда прегледан от лекаря. Докторът беше едър човек с износени дрехи, а когато свали шапката си, забелязах, че е твърде плешив. Стори ми се познат. Внезапно си спомних.

— Ейбрахам! — извиках аз.

Той се обърна към мен и ме погледна озадачено, но бързо ме позна и сграбчи ръката ми. След като и двамата изразихме изненадата си и аз му казах, че смятам да прекарам нощта в Александрия, той ме покани да вечерям с него в Английския клуб. След като се срещнахме пак след няколко часа, аз му признах учудването си, че го откривам тук. Той заемаше съвсем скромна длъжност и ми се стори, че е затруднен финансово. Тогава той ми разказа своята история. Когато се отправил на плаване в Средиземно море, имал твърдото намерение да се върне в Лондон и да заеме мястото си в болницата „Свети Тома“. Една сутрин (параходът навлязъл в пристанището на Александрия и от палубата той видял града, бял, облян от слънце, видял тълпата на кея — туземци в изтъркани кафтани, судански негри, шумни групички от гърци и италианци, умислени турци с фесове на главите — под яркото слънце и синьото небе и нещо се обърнало в него. Не можа да го опише. Сякаш го ударил гръм, каза ми, но сравнението не му хареса и додаде, че било по-скоро като внезапно откровение. Първо нещо свило сърцето му, а после изведнъж го обзело чувство на опиянение и невероятна свобода. Усетил, че тук си е у дома, и на часа, още там, на палубата взел решение да остане до края на живота си в Александрия.

Не било трудно да напусне кораба и след двадесет и четири часа бил вече на брега с всичко, което притежавал.

— Капитанът сигурно ви е помислил за побъркан — засмях се аз.

— Не ме интересувахе кой какво ще си помнели. Сякаш действах не по своя воля, а нещо силно ме тласкаше отвътре. Както вървах и се оглеждах, си помислих, че е най-добре да отида в някой малък гръцки хотел, и вече знаех къде да го намеря. Ще ми повярвате ли, че отидох точно там, и щом го видях, веднага го познах.

— Били ли сте преди в Александрия?

— Не, не бях напускал никога Англия.

Скоро той постъпил на държавна служба в Александрия и си останал там до този момент.

— Никога ли не сте съжалявали за това?

— Никога, нито за миг. Печеля толкова, колкото ми е нужно, за да живея, и съм доволен. Не искам нищо повече — стига ми да съм все така, додето умра. Животът ми е прекрасен.

На следващия ден напуснах Александрия и забравих за Ейбрахам до неотдавна, когато вечерях с един стар приятел и колега, Алек Кармайкъл, който бе в кратък отпуск в Англия. Срегнах го случайно на улицата и побързах да го поздравя за благородническото звание, с което бе удостоен за Доблестна служба по време на войната. Уговорихме се да прекараме една вечер заедно в памет на старото време и когато се съгласих да отида на вечеря у тях, той предложи да не каним други, за да можем спокойно да си побърбим. Имаше красива стара къща на улица „Кралица Ан“ и тъй като беше човек с вкус, я бе обзавел възхитително. На стените на трапезарията видях пленителна картина на Белото^[1] и две от Зофани^[2], за които искрено му завидях.

Когато жена му — високо, прелестно създание в златиста дреха — ни остави сами, аз с усмивка го подкачих колко се е променил животът му от времето, когато и двамата бяхме студенти по медицина. Тогава за нас бе разточителство да вечеряме в някой невзрачен италиански ресторант на „Уестминстър Бридж“ Роуд. Сега Алек Кармайкъл заемаше длъжности в пет-шест болници и сигурно печелеше не по-малко от десет хиляди годишно, а благородническата му титла бе едва първото от многобройните отличия, които неминуемо го очакваха.

— Да, добре живея — съгласи се той, — но най-странното е, че дължа всичко това на едно щастливо стечение на обстоятелствата.

— Какво имаш предвид?

— Спомняш ли си Ейбрахам? Това бъдеще очакваше него. Още като студенти той във всичко беше преди мен. Печелеше всички отличия и стипендии, за който и аз кандидатствувах. Аз винаги свирех втора цигулка. Ако бе продължил в същия дух, сега щеше да има моето положение. Този човек беше роден хирург. Никой не можеше да се мери с него. Когато го назначиха в „Свети Тома“, за мен вече нямаше надежда да остана в болницата. Аз трябваше да стана един обикновен лекар, а ти знаеш колко малко вероятно е за един ординатор да се издигне. Но Ейбрахам се оттегли и аз заех неговото място. Това бе моят шанс.

— Аха, значи такава била работата...

— Просто щастлив случай. Чудак беше тоя Ейбрахам. Горкият, съвсем се провали! Сега работи в медицинската служба в Александрия като хигиенист или нещо такова, колкото да не умре от глад. Чух, че живеел с някаква стара, грозна гъркиня и имал половин дузина скрофулозни хлапета. Ето че не е достатъчно да имаш способности. В крайна сметка решава характерът. А на Ейбрахам му липсваше силен характер.

Силен характер ли? А не е ли признак на истински силен характер да пренебрегнеш блестяща кариера само след половинчасово размишление, което ти е разкрило по-дълбок смисъл в един друг начин на живот? И не се ли иска още по-силен характер да не съжаляваш никога за взетото набързо решение? Но аз не казах нищо и оставих Алек да разсъждава:

— Разбира се, от моя страна би било лицемерие да казвам, че съжалявам за това, което стори Ейбрахам. Все пак аз спечелих от всичко това — и изпусна елегантно кълбо дим от дългата пура, която пушеше, — но ако не бях лично облагодетелствуван, щях да съжалявам за тази загуба. Сигурно е ужасно да пропилееш живота си така.

Питах се дали Ейбрахам наистина беше объркал живота си. И мигар ако си направил онова, което най-силно желаеш, ако си намерил съществуване, което те задоволява, и ако си в мир със самия себе си, значи, че си пропилял живота си? И успех ли е наистина да бъдеш изтъкнат хирург с десет хиляди доход и с красива жена? Мисля, че

това зависи от смисъла, който търсиш в живота, от значението, което отдаваш на обществото и на човешката личност. Но пак сдържах езика си, защото кой съм аз, че да споря с един носител на благородническа титла?

---

[1] Бернардо Белото (1720–1780) — италиански художник, известен с венецианските си сцени. Б. пр. ↑

[2] Джон Зофани (1723–1810) — немски художник-портретист, живял в Англия. Б. пр. ↑

LI

Тиаре ме похвали за моето благоразумие, когато ѝ разказах тази история. После няколко минути продължихме мълком да лющим грах. Изведнъж погледът и — винаги нащрек за онова, което ставаше в кухнята — попадна върху китаеца-готвач, извършил в този момент нещо, с което предизвика бурното ѝ негодувание. Тя се нахвърли върху му с порой от ругатни и обиди. Китаецът не ѝ остана дължен и така избухна една извънредно живописна свада. Говореха на местния език, от който бях научил не повече от пет-шест думи, и в моите уши всичко звучеше така, сякаш след малко щеше да настъпи краят на света. Но скоро мирът беше възстановен и Тиаре дори почерпи готвача с цигара. Двамата спокойно запушиха.

— Знаеш ли, че аз му намерих съпруга? — Ненадейно се обърна към мен Тиаре с усмивка, която се разля по цялото ѝ огромно лице.

— На готвача ли?

— Не, на Стрикланд.

— Но той вече беше женен.

— Същото ми каза и той, но аз му отговорих, че това е било в Англия, а Англия е на другия край на света.

— Така е — съгласих се аз.

— Той идваше в Папеее веднъж на два-три месеца, когато имаше нужда от бои, тютюн или пари, и бродеше насам-натам като бездомно куче. Жал ми беше за него. Държах тогава едно момиче на име Ата, което чистеше стайте. Тя ми беше далечна роднина, баща ѝ и майка ѝ бяха умрели и аз я бях взела при себе си. Стрикланд понякога се отбиваше тук да хапне като хората или да поиграе шах с някое от момчетата. Забелязах, че тя го позаглежда, като дойде, и я попитах дали го харесва. Каза ми, че много го харесва. Нали ги знаете тези момичета — те винаги се радват да тръгнат с някой бял мъж.

— Туземка ли беше? — попитах аз.

— Да, в нея нямаше капка бяла кръв. Е, след като бях говорила вече с нея, изпратих да повикат Стрикланд и му казах: „Стрикланд,

време ти е вече да се задомиш. На един мъж на твоята възраст не му прилича да се забавлява с момиченцата долу от крайбрежната улица. Те всички са развалени и няма да видиш нищо добро от тях. Нямаш пари и не можеш да се задържиш на работа повече от месец-два. Сега вече никой няма да те наеме. Казваш, че можеш да си живееш все така, из вътрешността на острова с едно или друго от тукашните момичета, пък и те са доволни, защото ти си бял, но това не е достойно за един бял човек. А сега чуй ме, Стрикланд.“

Тиаре смесваше френски и английски в своята реч, защото и двата езика използваше с еднаква лекота. Говореше с напевна интонация, която съвсем не бе неприятна. Струваше ти се, че ако птиците можеха да говорят английски, щяха да говорят като нея.

— Кажи ми, съгласен ли си да се ожениш за Ата? Тя е добро момиче и е само на седемнадесет години. Никога не е била разпусната като някои от тези момичета; с капитан и първи помощник — да, но досега не е била докосната от туземец. *Elle ke respecete, voistu*^[1].

Домакинът от „Оаху“ ми каза при последното си пътуване, че не е срещал по-мило момиче на тези острови. За нея също е време да се задоми, пък и капитаните и първите помощници обичат разнообразието. Аз не задържам момичетата си твърде дълго. Ата има малко своя земя, там край Таравао, точно преди да се излезе на полуострова. И ако цената на копрата се задържи колкото е сега, ще можете да живеете съвсем нормално. Там има и къща и ти ще можеш да рисуаш колкото си искаш. Какво ще кажеш?

Тиаре се спря да си поеме дъх.

— Тогава ми каза за жена си в Англия. „Бедният ми Стрикланд — започнах аз, — всички те имат някъде съпруги и точно затова идват на островите. Ата е разумно момиче и не очаква никакви церемонии пред кметите. Тя е протестантка и ти знаеш, че те не гледат на тези неща като католиците.“ Тогава той ме попита: „А какво мисли Ата?“ „Както ми се вижда, тя не е равнодушна към теб — казах му аз. — Съгласна е, ако и ти си съгласен. Да я повикам ли?“ Той се подсмихна с онази своя особена суха усмивка и аз я повиках. Тя, палавницата, знаеше за какво си говорехме — с крайчеца на очите си я видях, че докато се прави, че глади една моя блуза, цялата е слух. Веднага дойде. Смееше се, но усетих в нея и свян. Стрикланд мълком я погледна.

— Хубава ли беше? — попитах.

— Не беше лоша. Но ти сигурно си я виждал на картина. Той я рисуваше много пъти, понякога с парео около бедрата, а понякога съвсем гола. Да, тя беше хубаво момиче. И знаеше да готви. Аз сама я научих. Видях, че Стрикланд се замисля, и затова му казах: „Давах ѝ добра заплата и тя я пестеше, пък и капитаните и първите помощници, които познаваше, са ѝ давали някога по нещо. Има спестени няколкостотин франка.“ Той поглади голямата си рижа брада и се усмихна. „Е, Ата, харесващ ли ме за съпруг?“ Тя отвърна само с лек смях. „Нали ти казах, бедни ми Стрикланд, момичето си пада по теб“ — повторих му аз. „Аз ще те бия“ — каза той, като я погледна. „А как иначе ще разбера, че ме обичаш“ — отвърна му тя.

Тиаре прекъсна разказа си и замислено ми довери:

— Първият ми мъж, капитан Джонсън, редовно ме пребиваше от бой. Той бе истински мъж. Беше снажен — около два метра висок — и когато се напиеше, ставаше неудържим. В такива дни ходех цялата посиняла. О, как плаках, когато умря. Мислех, че никога няма да го преживея. Но едва след като се омъжих за Джордж Рейни, разбрах какво съм загубила. Жената не може да опознае един мъж, преди да е живяла с него. В никой мъж не бях се лъгала така, както се излъгах в Джордж Рейни. Той също беше хубав и строен човек, почти толкова висок, колкото капитан Джонсън, и доста силен на вид. Но всичко туй бе външната му страна. Не слагаше алкохол в устата си. Не вдигаше ръка да ме удари. Трябвало е да стане мисионер. Аз се любех с офицерите от всеки кораб, който се отбиваше на нашето пристанище, а Джордж Рейни никога нищо не виждаше. Накрая ми стана противен и се разведох с него. За какво ми беше такъв мъж? Някои мъже наистина се отнасят просто ужасно с жените си!

Аз съчувствувах на Тиаре и искрено отбелязах, че мъжете винаги са били измамници. Носле я помолих да продължи разказа си за Стрикланд.

— Та... казах му: „Няма за къде да бързаш. Първо спокойно размисли. Ата има чудесна стая в пристройката. Можеш да поживееш там с нея един месец, за да видиш дали ще ти хареса. Можеш да се храниш тук. А в края на месеца, ако решиш да се ожениш за нея, можеш да идеш и да се настаниш в нейния имот.“ Той се съгласи. Ата продължи да чисти стаите, а аз го хранех, както му бях обещала. Научих Ата да готви няколко ястия, които той много обичаше. Не

рисуваше много. Разхождаше се из хълмовете и се къпеше в потока. Обичаше да сяда на брега и да съзерцава лагуната, а по залез слънце отиваше да гледа Муреа. Често ходеше да лови риба край рифа. Обичаше още да се мотае из пристанището и да си приказва с туземците. Беше мил, тих човек. И всяка вечер след вечеря се прибираще с Ата в пристройката. Виждах, че жадува да се върне във вътрешността на острова. И в края на месеца го попитах какво смята да направи. Той ми отвърна, че ако Ата е съгласна да тръгне, той е готов да отиде с нея. И така, дадох им сватбена вечеря. Сама приготвих всичко. Имаше грахова супа и омар по португалски, къди и салата от кокосови орехи — ти май не си опитвал досега моята кокосова салата: трябва да ти направя, преди да си заминеш, — а накрая им поднесох сладолед. Шампанско пихме толкова, колкото можахме, а след това продължихме с какви ли не други напитки. О, аз бях решила да направя всичко както трябва. След това танцувахме в гостната. Тогава не бях още толкова пълна и много обичах да танцувам.

Гостната в хотел „Де ла Фльор“, беше малка стая с пиано, обзаведена с махагонови мебели, тапицирани с щамповано кадифе и наредени красиво покрай стените. Върху кръглите маси имаше албуми с фотографии, а по стените — увеличени снимки на Тиаре и нейния съпруг капитан Джонсън. И въпреки че сега Тиаре бе вече стара и пълна, ние пак намирахме някакъв повод, навивахме брюкселския килим, поканвахме момичетата от хотела и един-двама приятели на Тиаре и си устройвахме танцови вечери, но вече на музика от един грамофон. Вън на верандата въздухът бе наситен с тежкото ухание на гардении, в ясното небе над нас светеше Южният кръст, Тиаре се усмихваше доволно, като си спомняше веселието на отдавна миналите дни.

— Тогава продължихме до три часа през нощта и когато отидохме да спим, едва ли някой от нас е бил трезвен. Казах им, че могат да вземат моята таратайка да ги закара поне додето свършва пътят, защото след това трябваше да се върви дълго пеш. Имотът на Ата се намирал в една планинска котловина. Тръгнаха в зори и момчето, което изпратих с тях, се върна чак на следващия ден. Да, ето как се ожени Стрикланд.

---

[1] Тя уважава себе си, разбираш ли? (фр.) Б. пр. ↑

LII

Предполагам, че следващите три години са били най-щастливите в живота на Стрикланд. Къщичката на Ата беше на около осем километра от пътя, който опасваше острова, и до нея се стигаше по лъкатушна пътека, засенчена от разкошни тропически дървета. Това беше нещо като бунгало от небоядисани дърво, състоящо се от две стаи и малък навес, който служеше за кухня. В стаите нямаше никакви мебели освен рогозките, които използваха като постеля, и един люлеещ се стол на верандата. Бананови палми със своите огромни, нарязани листа като дрипави одежди на злощастна императрица обграждаха плътно къщата. От задната ѝ страна растеше авокадо, което раждаше чудесни плодове, подобни на круши, а многобройните кокосови палми наоколо носеха главните доходи на тази земя. Някога бащата на Ата бе засадил около своя участък кротонови храсти и сега те растяха в пишно многоцветие като ярка и весела ограда от пламъчета. Точно пред къщата имаше мангово дърво, а в края на поляната се виждаха два тамаринди, израсли от един и същи корен, които съперничеха на златистите кокосови орехи със своите алени цветове.

Тук живеел Стрикланд, препитавайки се от това, което раждала земята, и много рядко слизал в Папеете. Недалеч оттук течеше малък поток, в който обичал да се къпе; случвало се в него да се появи пасаж морска риба и тогава туземците се скупчвали на брега, въоръжени с харпуните си, и всред викове и крясък пронизвали едрите, уплашени създания, бързащи към морето. Понякога Стрикланд се спускал долу към рифа и се връщал с омар или цяла кошница дребна, пъстра риба, която Ата пържела в кокосово масло; друг път тя приготвяла пикантно ястие от големите сухоземни раци, които постоянно щъкали под нозете им. От време на време с още няколко жени от селото Ата отивала горе в планината, където растели диви портокалови дървета, и се връщала оттам, натоварена със сладките зелени дъхави плодове. Щом кокосовите орехи били готови за беритба, нейните братовчеди (а тя

като всички туземци имаше много роднини) се катерели на тумби по дърветата и хвърляли оттам едрите зрели плодове. Отваряли ги и ги слагали на слънце да изсъхнат. После отделяли копрата, пълнели чували и жените ги носели при търговеца от селото покрай лагуната, който им давал в замяна ориз, сапун, консерви с месо и по малко пари. Понякога в околността имало празник, тогава колели прасе. Събирали се всички, ядели до пръсване, танцували и пеели своите химии.

Но къщата на Стрикланд бе доста далече от селото, а таитяните са лениви хора. Обичат да се возят, обичат да си бърбят, но не си правят труда да ходят много пеш и затова се случвало седмици наред Стрикланд и Ата да живеят сами. Той рисувал или четял, а вечер, щом паднел мрак, двамата сядали на верандата, пушили и се взирали в нощта. После Ата родила дете и старата жена, която дошла да ѝ помогне, останала да живее при тях. Скоро след това дошла и внучката на тази старица, а после се появило и някакво момче — никой не знаел чие е и откъде е дошло, — което безгрижно се настанило при тях, и всички те заживели заедно.

LIII

— А, ето го и капитан Брюно! — възкликна Тиаре, когато един ден аз се бях заел да подреда всичко онова, което тя ми бе разказала за Стрикланд. — Той също познаваше Стрикланд добре. Веднъж дори го посети в къщата му.

Пред мен стоеше французин на средна възраст с голяма черна брада, прошарена със сиви нишки, със загоряло лице и големи блестящи очи. Носеше спретнат дочен костюм. Бях го забелязал на обяд и китайчето А Лин ми каза, че същия ден е пристигнал с кораба от Паумоту. Тиаре ме представи и той ми подаде визитната си картичка — по-голяма от обикновените, на която пишеше на френски „Рене Брюно“ и отдолу „Капитан далечно плаване“. Седяхме на малката веранда пред кухнята и Тиаре кроеше рокля за едно от момичетата, което живееше в къщата. Той седна при нас.

— Да, добре познавах Стрикланд — започна капитан Брюно. — Обичам да играя шах, а той винаги беше готов за една партия. Идвам на Таити три-четири пъти в годината по работа и ако по това време той се случеше в Папее, обикновено се отбиваше тук и играехме. Когато се ожени — капитанът се усмихна и повдигна рамене, — или да речем, когато отиде да живее с момичето, което му даде Тиаре, той ме покани да намина да се видим. Аз бях измежду гостите на сватбеното пиршество. — Погледна Тиаре и двамата се засмяха. — След туй той рядко слизаше в Папее. Около една година след това се случи, че трябваше да отида в онази част на острова по някаква работа, и когато я свърших, си рекох: Защо да не отскоча да видя оня клетник Стрикланд? Попитах един-двама туземци дали знаят нещо за него и се оказа, че той живее на не повече от пет километра от мястото, където се намирах. И тъй, поех нататък. Никога няма да забравя впечатленията си от това посещение. Аз живея на един атол — нисък коралов остров, който представлява ивица земя, ограждаща лагуна — и неговата красота е красотата на морето и небето,менящите се цветове на лагуната и изяществото на кокосовите палми, ала мястото,

където живееше Стрикланд, по хубост можеше да се мери само с райските градини. О, ако можех да ви опиша това пленително кътче, притаено от света, със синьото небе над него и богатите, пищни корони на дърветата. Това беше тържество на багри. Прохладният въздух ухаеше свежо. Не, думите не могат да опишат този рай. И тук живееше той, забравил света и от света забравен. Мисля си, че ѝ очите на европейца това би изглеждало удивително жалко съществуване. Къщицата бе порутена и не особено чиста. Когато се приближих, видях трима-четирима туземци да лежат на верандата. Нали знаете, че те обичат да се събират. Между тях имаше един младеж, легнал по гръб, само по парео, който пушеше цигара.

Пареото е дълга ивица памучно платно, червено или синьо, щамповано с бели шарки. То се увива около кръста и бедрата и стига до коленете.

Момиче на около петнадесет години си плетеше шапка от листата на панданус, а една старица, приседнала на хълбок, пушеше лула. После забелязах Ата. Тя кърмеше новородено бебе и още едно дете, чисто голичко, си играеше в нозете ѝ. Когато ме видя, тя извика Стрикланд и той се появи на вратата. Носеше също парео и нищо повече. Но в сравнение с другите изглеждала съвсем необикновен в него — с рижата си брада, сплъстената коса и грамадния си космат гръден кош. Стъпалата му бяха мазолести и напукани и аз разбрах, че винаги ходи бос. С някаква ярост се бе превърнал в туземец. Стори ми се доволен, че ме вижда, и нареди на Ата да заколи пиле за вечеря. Въведе ме в къщата, за да ми покаже картината, която рисуваше в момента. В единия ъгъл на стаята беше постелята, а в средата бе стативът с опънато на него платно. От съжаление към него бях купил няколко от картините му на нищожна цена, а други бях изпратил на мои приятели във Франция. И макар че го бях направил от състрадание, като свикнах да ги гледам всеки ден, те започнаха да ми харесват. Повярвайте ми, открих в тях някаква причудлива красота. Всички ме мислеха за луд, но се оказва, че съм бил прав. Аз бях първият му почитател тук на островите.

Той се усмихна с мъничко злорадство към Тиаре, която отново заразказва, вайкайки се, как бе пренебрегнала картините при разпродажбата на вещите на художника и купила печка за двадесет и седем франка.

— Пазите ли още тези картини? — попитах аз.

— Да, ще ги пазя, докато дъщеря ми стане на възраст да се омъжи, и тогава ще ги продам. Те ще ѝ бъдат зестрата.

Тогава той продължи своя разказ за посещението си при Стрикланд.

— Никога не ще забравя вечерта, която прекарах с него. Нямах намерение да стоя повече от час, но го настоя да прекарам нощта у тях. Поколебах се, тъй като, да си призная, не ме въодушевяваше много видът на рогозката, върху която той ми предложи да спя, но накрая вдигнах рамене. Докато строях къщата си в Паумоту, седмици наред спях на открито върху още по-твърда постеля, подслонен под диви шубраци, а колкото до насекомите, задебелялата ми кожа трябваше да ме пази от тяхната отрова.

Отидохме към потока да се изкъпем, докато Ата приготви вечерята, и след като се нахранихме, седнахме на верандата. Пушихме и си приказвахме. Младежът имаше концертина и изсвири на нея няколко мелодии, които се пееха в мюзикхолите в Европа преди десетина години. Те прозвучаха особено тук, в тропическата нощ, на хиляди километри от цивилизацията. Попитах Стрикланд дали понякога не му дотяга животът сред тези примитивни хора. Не, каза той, обичал моделите да са му подръка. Скоро след шумни прозявки туземците отидоха да спят и ние двамата със Стрикланд останахме сами. Не бих могъл да ви опиша дълбоката тишина на нощта. В Паумоту, на моя остров, нощем не цари такъв пълен покой както там. Винаги се чува тихото шумолене на безчетни животинки по плажа, ония малки черупчести създайица, които неуморимо пълзят и щъкат насам-натам, а към това се прибавя и шумното суетене на сухоземните раци. От време на време ще дочуеш как някоя риба скача във водата на лагуната, друг път шумен плясък от перките на много риби, втурнали се да се спасяват от зъбите на някоя кафява акула. А над всичко това, вечен като времето, се носи монотонният рев на вълните, които се разбиват о брега. Но тук не се чуваше нито звук, а въздухът ухаеше на белите нощни цветя. В такава красива нощ душата едва издържа в оковите на тялото. Усещаш, че е готова да се понесе на воля в безплътния въздух, и дори смъртта приема образа на любим приятел.

Тиаре въздъхна.

— О, как искам да съм отново на петнайсет.

В този миг погледът и попадна на една котка, която се опитваше да достигне е лапичка блюдото със скариди, поставено на кухненската маса, и с ловко движение, придружено от поток цветисти ругатни, тя запрати една книга към изчезващата опашка на котката.

— Попитах го дали е щастлив с Ата. „Тя ме оставя на спокойствие — отвърна той. — Готви ми и се грижи за децата си. Прави всичко, каквото ѝ кажа. Дава ми онова, което искам от една жена.“ „И никога ли не ти става мъчно за Европа, никога ли не закопняваш за светлините на Лондон или Париж, за компанията на твоите колеги и връстници или, да речем, за театъра и вестниците, за трополенето на омнибусите по каменната настилка?“ Той дълго мълча. После отговори: „Ще остана тук до смъртта си.“ „Но никога ли не ти омръзва, не се ли чувствуваш самотен?“ — пак попитах аз. Той се подсмихна. „Бедни ми приятелю — рече. — Ти явно не разбираш какво значи да си художник.“

Капитан Брюно се обърна към мен с блага усмивка, а тъмните му, добри очи гледаха ласкаво.

— Той беше несправедлив към мен, защото аз също знам какво е да мечтаеш. Аз също имам въображение.

И аз по моему съм художник.

И тримата замълчахме, а Тиаре измъкна от своя обемист джоб шепа цигари. Подаде ки по една и всички запушихме. Най-сетне тя каза:

— Щом господинът се интересува от Стрикланд, защо не го заведете при доктор Кутра? От него може да научи нещо за болестта и смъртта му.

— Volontiers^[1] — каза капитанът, като ме погледна. Благодарих му и той погледна часовника си.

— Минава шест. Сигурно ще го намерим в къщи, ако сте готов да тръгнем още сега.

Станах без повече увещаване и двамата поехме по пътя, който водеше към къщата на доктора. Той живееше извън града, но хотел „Де ла Флор“ беше в предградията и ние скоро излязохме в околността. Големи пиперови дървета хвърляха сенки върху широкия път, а от двете му страни се разстилаха плантации от кокосови палми и ванилови дървета. Птици-пирати надаваха пронизителни крясъци сред палмовите листа.

Спряхме на един каменен мост над плитка разлята река, за да видим туземчетата, които се къпеха. С пискливи викове и смях те се гонеха във водата, а кафявите им мокри тела проблясваха на слънцето.

---

[1] На драго сърце (фр.) Б. пр. ↑

LIV

Докато вървахме, аз размишлявах над едно странно обстоятелство, натрапващо се на вниманието ми след всичко, което бях чул напоследък за Стрикланд, Тук, на този далечен остров, той като че ли не бе предизвикал онази ненавист, с която гледаха на него у дома му, а бе породил по-скоро съчувствие; странностите му бяха приемани с търпение и разбиране. За тези хора — и туземци, и европейци — той бе особняк, но те бяха свикнали с особняците и го приемаха такъв, какъвто бе. Светът е пълен с чудати люде, които вършат чудати неща, и може би тукашните хора знаеха, че човек не винаги е такъв, какъвто иска да бъде, а какъвто не може да не бъде. В Англия и Франция гой беше трън в очите на хората, но тук имаше всякакви хора и никой не беше по-лош от другите. Едва ли тук той е бил по-благороден, по-малко егоистичен и груб, но обкръжаващият го свят беше по-благосклонен. Ако беше прекарал целия си живот в това обкръжение, щяха да го смятат за човек като всички други. Тук той получи онова, което нито очакваше, нито желаше сред своите в Европа — съчувствие.

Опитах се да споделя донякъде с капитан Брюно удивлението си от всичко това и той известно време мълча.

— Няма нищо чудно, че аз поне изпитвах съчувствие към него — рече най-сетне, — защото, макар нито единият от нас да не го е осъзнавал, ние и двамата сме се стремели към едно и също нещо.

— Какъв, за бога, може да бъде общият стремеж на двама толкова различни хора като вас и Стрикланд? — попитах аз с усмивка.

— Красотата.

— Твърде общо говорите — възразих.

— Знаете ли как любовта може да завладее човека, така че той да остане сляп и глух за всичко друго на света? Такива хора са господари на самите себе си толкова, колкото и робите, приковани за пейките в галерата. Страстта, която държеше Стрикланд в робство, бе не по-малко тиранична от любовта.

— Странно, че чувам това от вас — отвърнах. — Някога мислех, че той е във властта на дявола.

— Но страстта, завладяла този човек, беше страстта да създава красота. Тя не му даваше покой. Люшкаташе го безспир насам-натам. Той беше вечен странник, измъчван от носталгия по нещо божествено, и демонът в него не знаеше пощада. Има хора, чийто стремеж към правдата е толкова силен, че за да я постигнат, те са готови да разрушат устоите на собствения си свят. Такъв беше и Стрикланд, само че при него красотата беше на мястото на правдата. Единственото, което можех да изпитвам към него, беше дълбоко съчувствие.

— Това също е много странно. Един човек, когото той дълбоко нарани, ми каза, че чувства голяма жалост към него... — Замълчах. — Питам се дали не сте открили обяснение за един характер, който винаги ми се е струвал необясним? Как можахте да го разберете?

Той ме погледна с усмивка.

— Нали ви казах, че и аз по своему съм човек на изкуството. Осъзнах у себе си същото желание, което движеше и него. Но докато неговото изразно средство бяха боите, моето беше самият живот.

Тогава капитан Брюно ми разказа своята история, която бих искал да предам, защото, макар и чрез контраста, тя допълни представата ми за Стрикланд. За мен тази история е красива и сама по себе си.

Капитан Брюно, родом от Бретан, служил навремето във Френската флота. Като се оженил, я напуснал и се установил в малкото си имение край град Кемпер с намерение там да дочака спокойни старини. Но поради една грешка на адвоката си останал изведнъж без пукната пара и нито той, нито жена му били съгласни да живеят в недоимък там, където преди са се радвали на благополучие. Навремето, когато плавал, капитан Брюно бил посетил и Южните морета и сега решил да търси щастието си там. Прекарал няколко месеца в Папеете, за да обмисли плановете си и да посъбере опит; взел пари назаем от свои приятел във Франция и купил малък остров в архипелага Паумоту. Това била една дъга земя покрай дълбока лагуна, на която не живеел никой и била обрасла само с шубраци и дива гуава. Заедно със своята съпруга, която се оказала храбра жена, и с неколцина туземци той слязъл на този остров и се заел да си построи къща и да

изчисти шубраците, за да насади кокосови палми. Това било преди двайсет години и сега пустият някога остров е превърнат в градина.

— В началото бе изтощителен, убийствен труд. И двамата работихме до последни сили. Всеки ден се вдигах в зори и почвах да прочиствам, да засаждам, да работя по къщата, а вечерта се хвърлях в леглото си и спях непробудно до сутринта. Жена ми работеше наравно с мен. После ни се родиха деца — първо син, след това дъщеря. На всичко, което знаят сега, сме ги научили жена ми и аз. Поръчахме пиано от Франция и тя ги научи да свирят и да говорят английски, аз им предавах латински и математика, а история четяхме всички заедно. Те могат да управляват яхта. Плуват като истински туземчета. Няма нищо, свързано със земята, което да им е непознато. Дърветата ни се развива чудесно, а в моя риф се намериха седефени миди. Сега съм дошъл на Таити, за да си купя шхуна. С нея събирането на миди ще бъде по-доходно, а нищо чудно някой ден да открия и бисери. Ето как със собствените си ръце направих нещо там, където преди нямаше нищо. Създадох красота. О, вие не знаете какво изпитвам, като погледна тези високи, здрави дървета, всяко от които е посадено от мен.

— Нека ви задам въпроса, който вие сте задали на Стрикланд. Никога ли не тъгувате за Франция и стария дом в Бретан?

— Някой ден, когато дъщеря ми се омъжи, а синът ми си намери съпруга и стане способен да ме замести на острова, ние ще се върнем и ще прекараме остатъка от дните си в старата къща, където съм роден.

— Вашият живот ще бъде щастливо изживян казах аз.

— На моя остров не се случва нищо особено и ние сме много далече от света — представете си, четири дни ми трябват само, за да дойда до Таити, — но сме щастливи там. Ма малцина е дадено да се заловят с нещо и да го доведат докрай. Нашият живот е прост и безкористен. Честолюбието ни е чуждо и гордостта ни идва само от онова, което сме изградили със собствените си ръце. Злобата няма власт над нас, нито може да ни зарази завистта. О, драги господине, казват, че трудът бил благословен, и сама по себе си тази фраза не значи нищо, но за мен тя има особено дълбок смисъл. Аз съм щастлив човек.

— И сигурен съм, че го заслужавате — усмихнах се аз.

— Бих искал да мисля така. Не зная как съм могъл да заслужа такава жена — идеална приятелка и помощница, прекрасна любима и отлична майка.

Замислих се за момент над живота, който капитан Брюно рисува във въображението ми със своя разказ.

— За да изберете този начин на живот и да се справите толкова успешно, безспорно и на двама ви е била нужна силна воля и твърд характер.

— Може би, ала без един друг подтик нямаше да можем да постигнем нищо.

— Какъв е той?

Брюно се спря и малко театрално протегна ръка.

— Вярата, в бога. Без нея бяхме загубени. Скоро пристигнахме в дома на доктор Кутра.

LV

Доктор Кутра беше стар французин, грамаден на ръст и много пълен. Тялото му имаше форма на гигантско паче яйце, а сините му очи с остър, но добродушен поглед от време на време самодоволно се спираха върху огромния корем. Имаше червендалесто лице и бяла коса. Беше от ония хора, които веднага предизвикват симпатия. Прие ни в една стая, която много наподобяваше обстановката в провинциална френска къща, и няколкото полинезийски украшения в нея изглеждаха особено. Той пое ръката ми в двете си едри длани и ме погледна топло, но доста проникателно. Когато се здрависваше с капитан Брюно, вежливо попита как са госпожата и децата. Няколко минути си разменяхме любезности, после — местни клюки, обсъдихме накратко изгледите за реколтата от копра и ванилия и най-сетне стигнахме до целта на моето посещение.

Сега ще преразкажа онова, което чух от доктор Кутра, със свои думи, а не с неговите, защото не храня надежда, че бих могъл да пресъздам впечатлението от живата му и образна реч. Той имаше дълбок, гърлен глас, подходящ за внушителната му фигура, и тънък усет за драматичното. Да го слушаш как разказва бе все едно, че гледаш пиеса, и то от най-хубавите.

Веднъж доктор Кутра трябвало да отиде в Таравао, за да прегледа една болна старица, жената на племенния вожд; той ни описа живо вида на дебелия стара жена, излетната в огромен креват, димяща с цигарата си и заобиколена от цяла свита тъмнокожи слуги. След като я прегледал, го отведоха в друга стая и му поднесоха вечеря — сурова риба, пържени банани и пиле, или с други думи, типичната вечеря на туземците. Докато се хранел, той видял как отблъснали от вратата едно младо момиче, обляно с сълзи. Не обърнал внимание, но когато излязъл навън, за да се качи на таратайката си и да потегли към къщи, отново я видял: стояла малко встрани, впила нещастния си поглед в него, а от очите ѝ бликало сълзи. Попитал някого какво ѝ е, отговорили му, че е слязла от планината, за да го помоли да прегледа един болен

бял човек. Казали й, че не може да безпокои лекаря. Той я повикал и сам я попитал какво иска. Отговорила му, че я праща Ата — онази, дето някога работела в хотел „Де ла Фльор“ — и че Рижият е болен. Пъхнала в ръцете му парче смачкан вестник и когато го разтворил, видял в него банкнота от сто франка.

— Кой е Рижият? — попитал той един от стоящите наблизо.

Обяснили му, че така наричат англичанина-художник, който живеел с Ата горе в долината на седем километра от селото. По описанието познал Стрикланд. Но дотам трябвало да се върви много пеш. А точно това му било невъзможно, ето защо селяните били отпратили момичето.

— Да си призная — рече докторът, като се обърна към мен, — поколебах се. Не ме привличаше мисълта за тези четиринайсет километра тесни, криволичещи пътеки, пък и нямаше никаква вероятност да се върна в Папеее същата нощ. Освен това Стрикланд не ми беше симпатичен. Беше един безполезен лентяй и негодник, който предпочиташе да живее с една туземка, вместо сам да си изкарва прехраната като всички нас. Mon Dieu, как можех да зная, че един ден светът ще го признае за гениален? Попитах момичето толкова ли е зле той, че не е могъл да слезе в селото при мен. И каква според нея е болестта му. Тя не желалаше да отговори. Настоях, дори се разсърдих, но тя сведе очи и отново се разплака. Вдигнах рамене: в края на краищата мой дълг беше да отида и много ядосан и народих да ми показва пътя.

Настроението му едва ли е било по-добро, когато пристигнал, жаден и плувнал в пот. Ата го очаквала и била тръгнала по пътеката да го посрещне.

— Преди да преглеждам когото и да било, дайте ми нещо за пиене, или ще умра от жажда — извикал той. — За бога, няма ли един кокосов орех?

Тя извикала и дотичало едно момче. То бързо се покатило на най-близкото дърво и хвърлило отгоре един зрял плод. Ата пробила в него дупка и докторът дълго пил от освежаващата струйка. После си свил цигара и постепенно настроението му взело да се подобрява.

— Е, къде е Рижият? — попитал той.

— В къщата е. Рисува. Не съм му казала, че ще дойдете. Влезте и го вижте.

— Но от какво се оплаква? Ако е достатъчно добре, за да рисува, значи е могъл да слезе в Таравао и да ми спести това проклето ходене. Предполагам, че моето време не е по-малко ценно от неговото.

Ата не казала нищо, а заедно с момчето го последвала към къщата. Момичето, което го довело, през цялото това време седяло на верандата, а до него лежала стара жена, опряла гръб о стената, и свивала цигари, както правят туземците. Ата му посочила вратата. Докторът, учуден и раздразнен от тяхното странно държане, влязъл вътре и сварил Стрикланд да чисти палитрата си. На статива имало картина. Стрикланд, облечен само с парео, стоял с гръб към вратата, но щом чул шум от обувки, веднага се обърнал и изгледал доктора с раздразнение. Бил изненадан, че го вижда, и ядосан, че го безпокоят. Докторът замръзнал на мястото си и дъхът му спрял. Той се взрял в Стрикланд с широко отворени очи. Не, това не очаквал да види. Обзел го ужас.

— Влизате тъй безцеремонно — казал Стрикланд. — С какво мога да ви бъда полезен?

Докторът се съвзел, но му били нужни големи усилия, за да проговори. Всичкото му раздразнение се стопило и той бил обхванат — *eh bien oui, je ne le nie pas*^[1] — от непреодолима жал.

— Казвам се доктор Кутра. Бях в Таравао да прегледам жената на вожда. Ата изпратила да ме повикат, за да прегледам и вас.

— Проклетата глупачка. Вярно, имах напоследък малко болки и слаба треска, но това е дребна работа, ще мине. Щях да поръчам да ми донесат от Папеете малко хинин и толкоз.

— Погледнете се в огледалото.

Стрикланд го изгледал, подсмихнал се и се приближил към евтиното огледало в малка дървена рамка, което висяло на стената.

— Е, и?

— Не виждате ли странната промяна в лицето си? Не забелязвате ли как са наедрешили чертите ви и сте добили... как да ви го опиша... книгите го наричат лъвско лице. *Mon pauvre ami*, трябва ли да ви казвам, че имате ужасна болест?

— Аз?

— Когато се гледате в огледалото, вие виждате типичния лик на прокажения.

— Шегувате се с мен.

— Как бих искал да е така.

— Нима искате да кажете, че имам проказа?

— За жалост в това няма съмнение.

Доктор Кутра бил обявявал смъртните присъди на много хора и никога не можел да превъзмогне ужаса, който го обземал в такъв момент. Винаги чувствувал стихийната омраза, неизбежно завладяваща обречения, когато неволно се сравнявал с доктора — здрав и жизнен, облагодетелствуван с безценната привилегия да живее, Стрикланд ги погледнал безмълвно. Върху обезобразеното му от омразната болест лице не се изписало никакво чувство.

— Те знаят ли? — попитал той най-сетне, като посочил към онези на верандата, които седели в непривично за тях и непонятно мълчание.

— Туземците познават признаците много добре рекъл докторът.
— Те са се боели ди ви кажат.

Стрикланд пристъпил към вратата и погледнал навън. Лицето му трябва да е било страшно, защото те избухнали в плач и вопли; ту извисявали глас в силни викове, ту сърцераздирателно ридаели. Стрикланд не казал нищо. След като ги погледнал един миг, тон се върнал в стаята.

— Колко още ми остава да живея?

— Кой знае? Понякога болестта се проточва двайсет години. Истинско щастие е, когато протече бързо.

Стрикланд отишъл до статива си и замислено се вгледал в картината на него.

— Много път сте извървели дотук. А този, който носи важна вест, се полага да бъде възнаграден. Вземете тази картина. Сега тя не значи нищо за вас, но може би един ден ще се радвате, че я притежавате.

Доктор Кутра се възпротивил и казал, че не се нуждае от възнаграждение — вече бил върнал на Ата банкнотата от сто франка, — но Стрикланд настоял. После двамата заедно излезли на верандата. Туземците ридаели неутешимо.

— Успокой се, жено. Избърши сълзите си — рекъл Стрикланд на Ата. — Няма нищо страшно. Скоро ще те напусна.

— Нима ще те отведат оттук? — извикала тя.

По това време на острова строгата изолация на прокажените още не била задължителна и ако желаели, те могли да живеят на свобода.

— Ще отида да живея в планината — казал Стрикланд.

Тогава Ата се изправила и го погледнала в очите.

— Нека другите си отидат, ако искат, но аз няма да те оставя. Ти си моят мъж, а аз съм твоята жена. Ако ме напуснеш, ще се обеса на дървото, дето е зад къщата. Кълна се в бога.

В начина, по който казала това, имало властна решимост. Ата не била вече онова кротко и покорно туземно момиче, а твърда и силна жена. Била неузнаваема.

— Защо трябва да оставаш с мене? Можеш спокойно да се върнеш в Папеее, а там скоро ще си намериш друг бял мъж. Старата ще се грижи за децата, а Тиаре ще се радва, че се връщаш при нея.

— Ти си мой мъж, а аз съм твоя жена. Където си ти, там ще бъда и аз.

За миг твърдостта на Стрикланд се разклатила, сълзи изпълнили очите му и потекли на тънки струйки по страните му. После бързо си възвърнал онази саркастична усмивка, която му беше тъй присъща.

— Жените са странни зверчета — казал той на доктор Кутра. — Можеш да се отнасяш с тях като с куче, да ги биеш, додето ти отмалее ръката, а те пак ще те обичат. — Той вдигнал рамене. — Разбира се, една от най-нелепите измислици на християнството е, че и те имали душа...

— Какво казваш на доктора? — попитала подозрително Ата. — Не заминаваш, нали?

— Щом ти желаеш това, ще остана, клето дете! Ата се хвърлила на колене в нозете му, обгърнала ги с ръце и започнала да ги целува. Стрикланд погледнал доктора Кутра с лека усмивка.

— Накрая те хващат здравата и ти си безпомощен в ръцете им. Бели или кафяви, те всички са еднакви.

На доктор Кутра му било неловко да изрази съчувствието си при такова страшно нещастие и се сбогувал. Стрикланд наредил на Тане, момчето, да го изпрати до селото. Доктор Кутра прекъсна разказа си за известно време, а после се обърна към мен.

— Аз не го харесвах. Казах ви вече, че не ми беше симпатичен, но както вървах бавно надолу към Таравао, не можех да преодолея неволното си възхищение от стоицизма и храбростта на този човек,

които му даваха сила да понесе може би най-страшното човешко страдание. Казах на Тане, преди да си тръгне, че ще изпратя лекарство, което може да помогне, но почти не се надявах Стрикланд да се съгласи да го взема, а още по-малко, че ще има полза от него. Помолих момчето да предаде на Ата, че ще идвам винаги, когато тя изпрати да ме повикат. Животът е тежък, а Природата понякога изпитва жестока наслада да измъчва своите чеда. С мъка на сърцето се добрах до своя уютен дом в Напееете.

Дълго време никой от нас не проговори.

— Но Ата не изпрати да ме повикат — поднови разказа си докторът. — И доста дълго не ми се случи да отида в онази част на острова. Нямах вест за Стрикланд. Веднъж-дваж чух, че Ата е идвала в Напееете да купи бои, но все не я виждах. Минаха повече от две години, преди отново да отида в Таравао, пак за да прегледам старата жена на вожда. Попитах хората дали знаят нещо за Стрикланд. До този момент навсякъде се бе разчуло, че той има проказа. Пръв напуснал къщата Тане, а малко след това — старицата и внучката ѝ. Стрикланд и Ата останали сами с малките си деца. Никой не се приближавал до тяхната плантация, защото, както знаете, туземците изпитват панически ужас от тази болест; в старо време, щом откриели белезите ѝ, убивали болния. Но понякога, като се катерели по хълмовете, селските момчета забелязвали белия човек с огромната червена брада да скита из околността и в ужас се разбягвали. От време на време нощем Ата слизала в селото и събуждала търговеца, за да ѝ продаде някои неща, от които имала нужда. Тя знаела, че туземците гледат на нея със същото отвращение, с което гледат на Стрикланд, и се стараела да не ги среща. Веднъж няколко жени, решили се да доближат плантацията повече от обикновено, я видели да пере дрехи в потока и взели да хвърлят камъни по нея. След този случай казали на търговеца да ѝ предаде, че ако още веднъж пере в потока, мъжете им ще дойдат и ще изгорят къщата ѝ.

— Зверове! — възкликнах аз.

— Mais non, mon cher monsieur^[2], хората са си хора.

Страхът ги прави жестоки... Реших да видя Стрикланд и когато привърших с жената на вожда, поисках едно момче да ми покаже пътя. Но никой не искаше да ме придружи и аз трябваше да го намеря сам.

Когато доктор Кутра стигнал до плантацията, той бил обзет от странно безпокойство. Макар и загрял от ходенето, той потръпнал. Във въздуха имало нещо враждебно, което го накарало да се поколебае; чувствувал, че невидими сили преграждат пътя му. Сякаш някакви ръце го теглели назад. Никой вече не събирал кокосовите орехи и те гниели по земята. Наоколо всичко било запустяло. Храсталакът напирал отвсякъде и по всичко личало, че много скоро дивата гора щяла да си възвърне това парче земя, изтръгнато от нея след толкова много труд. Докторът добил усещането, че това е обиталище на болката. Приближавайки къщата, той бил поразен от неземната тишина и отначало си помислил, че е изоставена. Тогава видял Ата. Тя седяла под навеса, който ѝ служел за кухня, и готвела някаква каша в гърне. Край нея в прахта кротко си играело малко момче. Забелязала доктора, но не се усмихнала.

— Дойдох да видя Стрикланд — казал той.

— Ще отида да му кажа.

Тя тръгнала към къщата, изкачила стъпалата, които водели към верандата, и влязла. Доктор Кутра я последвал, но се спрял отвън, изчакайки да му даде знак. Като отворила вратата, отвътре го лъхнала отблъскващата сладникава миризма, която прави непоносима близостта до прокажения. Чул я да казва нещо, после чул и отговор, но не познал гласа на Стрикланд. Той бил станал дрезгав и неясен. Доктор Кутра вдигнал вежди; разбрал, че болестта е обхванала и гласните струни. След малко Ата се появила отново.

— Той не желае да ви види. Трябва да си вървите. Доктор Кутра настоявал, но тя не го пуснала вътре.

Той вдигнал рамене и като помислил малко, си тръгнал. Тя тръгнала след него. Той чувствувал, че и тя желае по-скоро да го отпрати.

— С нищо ли не мога да ви помогна? — попитал той.

— Можете да му изпратите малко бои — казала тя. — Той не иска нищо друго.

— Още ли може да рисува?

— Рисува по стените на къщата.

— Животът ти е ужасен, клето мое дете!

При тези думи най-сетне тя се усмихнала, а очите ѝ излъчвали свръхчовешка любов.

Това изненадало и удивило доктор Кутра. Бил обхванат от благоговение. Не могъл да изрече нито дума.

— Той е моят мъж — казала тя.

— Къде е другото ти дете? — попитал докторът. — Предишния път бяха две.

— Умря. Погребахме го под манговото дърво. След като го изпратила малко, Ата заявила, че трябва да се връща. Доктор Кутра се досетил, че тя се бои да върви по-нататък, за да не срещне хора от селото. Отново я помолил, ако има нужда от него, да го повика и той ще дойде веднага.

---

[1] Е, добре, и така да е, не отричам (фр.) — Б. пр. ↑

[2] Съвсем не, драги мой (фр.). Б. пр. ↑

LVI

След това изминали още две или може би три години — времето на Таити тече неусетно и е много трудно да се измерва, — докато най-сетне донесли вест на доктор Кутра, че Стрикланд умира. Ата причакала колата, която носела пощата за Папеее, и отправила гореща молба към човека, който я карал, по-скоро да отиде за доктора. Но докторът не бил у дома си и получил вестта едва вечерта. Било невъзможно да тръгне в такъв късен час и чак на следващата сутрин, скоро след зазоряване, той поел нататък. Пристигнал в Таравао и за последен път изминал пеш онези седем километра до къщата на Ата. Пътеката била обрасла и било ясно, че години наред никой не е минавал по нея. Не било лесно да я следва. Някъде трябвало да заобикаля и да прецапва през потока, някъде трябвало да си пробива път през храсталака — трънлив и гъст, често се налагало да се катери по ниски скали, за да избегне стършеловите гнезда, висящи по дърветата над главата му. Наоколо царяла мъртва тишина.

Затова, когато най-сетне се добрал до малката небоядисана къщичка, докторът въздъхнал с облекчение, макар че сега тя била още по-запусната и мръсна; но и тук владеела същата нетърпима, тягостна тишина. Той приближил и едно момченце, което дотогава безгрижно си играело на слънцето, вперило очички в него, после се обърнало и побегнало. Явно чуждият човек бил за него враг. Но доктор Кутра имал чувството, че детето го следи крадешком иззад едно дърво. Вратата на къщата била широко отворена. Той извикал, но никой не се обадил. Пристъпил вътре. Почукал на една врата, но отново никой не отговорил, Натиснал бравата и влязъл. От зловонието, което го лъхнало, едва не му прилошало. Той притиснал кърпата към носа си и направил усилие да влезе. В стаята било полутъмно и след ослепителното слънце навън за момент той не могъл да види нищо. Само след миг замръзнал на мястото си, поразен. Не можел да проумее къде се намира. Сякаш внезапно бил попаднал в някакъв вълшебен свят. Отвсякъде го обкръжавала гъста, девствена гора, а под дърветата

й се разхождали голи хора. Едва тогава видял, че това са рисунки по стените.

— Mon dieu, дано да не ме е ударило слънцето промълвил той.

Леко движение привлякло вниманието му и той видял, че на пода лежи Ата и тихо хлипа.

— Ата! — извикал той. — Ата!

Тя не се отзовала. Скотското зловоние пак го задушило почти до припадък и той запалил пура. Очите му постепенно свикнали с тъмнината и колкото повече гледал изписаните стени, толкова по-силно го завладявало непреодолимо вълнение. Той не разбирал много от живопис, но в тези картини имало нещо, което му въздействувало по особен начин. От пода до тавана стените били покрити с причудливи и сложни композиции, загадъчни и прекрасни. Дъхът му спрял. В него се надигнало странно чувство, което нито можел да разбере, нито да анализира. Изпълнили го благоговение и възторг, изпитани сигурно от онзи, който е видял сътворението на света. Това бил велик, чувствен и странен стенопис, ала в него имало и нещо зловещо, което му навяло страх. Било творение на човека, който се бе спуснал в скритите дълбини на природата и бе открил там тайни, едновременно красиви и страшни; творение на човека, познал сатанински истини, забулени от хората. В тях имало нещо първично и ужасяващо. Нещо нечовешко. То събудило в съзнанието му смътен спомен за черната магия. Било прекрасно и скверно.

— Mon dieu, та той е гений!

Думите сами се изтръгнал от него и той дори не разбрал какво казал.

Тогава погледът му се спрял на постелята от рогозки в ъгъла, той се приближил към нея и видял там една страховита, обезобразена, мъртвешка фигура, която някога е била Стрикланд. С усилие на волята доктор Кутра се навел над безформения труп. Но изведнъж силно се сепнал и ужас смразил сърцето му почувствувал, че някой стои зад него. Била Ата. Той не я чул да става. Тя стояла до рамото му и се взирала в това, което гледал и той.

— Боже мой, нервите ми съвсем са се опънали — казал той. — Ти ме уплаши до смърт!

Отново погледнал клетото мъртво тяло, което някога било човек, и изведнъж се отдръпнал изумен.

— Но той е бил сляп!

— Да, беше сляп от близо една година.

LVII

В този момент разговорът ни бе прекъснат от госпожа Кутра, която се връщаше от гости. Тя влезе като платноход с издути ветрила — величествена дама, висока и пълна, с пищни гърди и преливащи форми, стегнати застрашително в твърдия корсет. Имаше дързък орлов нос и три брадички. Стойката ѝ бе изправена. Нито за миг не се бе поддавала на отпускащата омая на тропиците, а напротив, бе много по-енергична, по-светска и по-решителна, отколкото може да си представим един човек от умерения климат. Очевидно бе неуморима бърбровка, защото още с влизането си ни заля с обилен поток от приказки и шеги. Така че разговорът, който водехме дотогава, ни се стори далечен и недействителен. След малко доктор Кутра се обърна към мен.

— В приемната ми все още виси картината, която ми подари Стрикланд. Искате ли да я видите?

— С удоволствие.

Станахме и той ме изведе на верандата, която опасваше къщата. Спряхме да се полюбуваме на пъстрите цветя, които буйно растяха в градината.

— Дълго време онези дивни стенописи в къщата на Стрикланд не излизаха от ума ми — каза той замислен.

Аз също мислех за това. Струваше ми се, че в тях Стрикланд най-сетне бе изразил без остатък всичко, което е носел в себе си. Работейки безмълвно, с мисълта, че това е последната му възможност, той сигурно е казал всичко, което е знаел за живота и което е предусещал. Навярно там най-сетне е намерил покой. Демонът, който го е владеел, най-сетне е бил прогонен и след като завършил този стенопис, за който целият му живот е бил само мъчителна подготовка, над неговата самотна и изтерзана душа се спуснал вечният покой. Той бил готов да умре, защото изпълнил своето предназначение на земята.

— И какво представляваше този стенопис? — попитах аз.

— Едва ли мога да ви го опиша. Беше странен и фантастичен. Видение на сътворението на света, райските градини с Адам и Ева. Това беше химн за красотата на човешкото тяло, мъжкото и женското, и възхвала на Природата — съвършена и безучастна, прекрасна и жестока. Внушаваше страховитото чувство за безбрежността на пространството и безкрайността на времето. Дърветата, които той бе нарисувал, виждам край себе си всеки ден — кокосови палми, банани, тамаринди, авокадо; но оттогава ги виждам по-различни, сякаш в тях има някакъв скрит дух, някаква магия, която уж все съм на прага да разгада и която все ми убягва. Цветовете също ми бяха познати и все пак бяха различни. Имаха свое собствено значение. И онези голи мъже и жени. Те бяха земни, от онази глина, от която са били сътворени, и същевременно някак божествени. Виждаш човека в голотата на първичните му инстинкти и потреперваш от ужас, защото виждаш себе си.

Доктор Кутра вдигна рамене и се усмихна:

— Сигурно ще ми се смеете. Аз съм материалист и при това такъв едър и дебел мъж, същински Фалстаф, а? Лиричните настроения не ми прилягат. И навярно изглеждам глупаво. Но никога не съм виждал картина, която тъй силно да ме порази. Същото чувство изпитах, когато отидох в Сикстинската капела в Рим. И тогава също изпаднах в благоговение пред човека, който бе изписал онзи свод. Той беше гениален, а стенописът му — изумителен и божествен. Аз се почувствувах малък и незначителен. Но човек отива там подготвен за величието на Микеланджело. А тук нищо не ме бе подготвило за дивното чудо, което ме очакваше в тази туземна хижа, далеч от цивилизацията, в една гънка на планината над Таравао. Пък и Микеланджело е бил здрав и силен. Онези негови непостижими стенописи излъчват възвишено спокойствие; а тези при всичката си красота вещаеха и някаква тревога. Не зная каква бе тя. Но ме караше да се чувствавам неловко. Създаваше у мен усещането, което те обзема, когато седиш в преддверието на една стая, за която знаеш, че е пуста, но същевременно, без да разбираш защо, те измъчва ужасната мисъл, че там все пак има някой. Упрекваш се, съзнаваш, че това са само слаби нерви, и все пак, и все пак... След известно време вече не можеш да устоиш на страха, който те обзема, безпомощен си в ноктите

на непонятен ужас... Да, признавам, че не съжалявах много, когато чух, че тези загадъчни шедеври са били унищожени.

— Унищожени! — извиках аз.

— Mais oui^[1], не знаехте ли?

— Откъде мога да зная? Вярно, че бях чувал за тези произведения, но си помислих, че те сигурно са попаднали в ръцете на частен притежател. И досега няма точен списък на картините на Стрикланд.

— Когато ослепял, той седял часове наред в тези две стаи, които изрисувал, гледал своите творения с незрящи очи и виждал може би повече, отколкото бил видял през целия си живот. Ата ми каза, че той нито веднъж не се оплакал от съдбата си, не изгубил кураж. Умът му останал ясен и незасегнат докрая. Но я накарал да му обещае, че когато го погребат — казах ли ви, че копах неговия гроб със собствените си ръце, защото никой от туземците не желал да се приближи до заразената къща, и го погребяхме двамата с Ата, увит в три парео, пришити едно към друго; положихме го под манговото дърво, — накарал я да му обещае, че ще запалят къщата и няма да си отиде, докато не изгори и последната тресчица.

За известно време не казах нищо. Мислех. Най-сетне рекох:

— Останал си е все същият докрая.

— Разбирате ли? Трябва да ви кажа, че аз смятах за мой дълг да я разубедея.

— Дори след това, което преди малко ми казахте?

— Да, защото знаех, че това е творение на гений, и мислех, че нямаме право да лишаваме света от него. Но Ата не искаше и да чуе, Била обещала. Не останах, за да бъда свидетел на това варварско деяние, и едва по-късно научих какво бе сторила тя. Поляла с парафин сухите подове и рогозките от панданус и ги подпалила. След малко не останало нищо освен тлеещи въглени и великият шедевър не съществувал.

— Според мен Стрикланд е знаел, че това е шедевър. Постигнал е онова, което се е стремял. Животът му е бил завършен. Сътворил един свят и видял, че той е добър. А после, изпълнен с гордост и презрение, го разрушил.

— Но нека ви покажа моята картина — каза доктор Кутра, като ме поведе нататък.

— Какво се случи с Ата и детето?

— Отидоха на Маркизките острови. Там тя имала роднини. Чух, че момчето работи на някаква шхуна. Казват, че много прилича на баща си.

На вратата, която водеше от верандата към кабинета на доктора, той спря и се усмихна.

— Това е натюрморт с плодове. Сигурно няма да ви се стори съвсем подходяща украса за лекарски кабинет, но жена ми не я иска в гостната. Казва, че е направо непристойна.

— Един натюрморт с плодове? — възкликнах аз. Влязохме в стаята и погледът ми веднага падна върху картината. Гледах я дълго.

Това беше купчина от манго, банани, портокали и не знам какво още и на пръв поглед беше съвсем невинна картина. На някоя изложба на постимпресионистите невнимателен посетител бързо би я отминал като отличен, но не особено забележителен образец на тази школа, но може би по-късно той би си спомнил за нея и би се запитал защо. И едва ли би я забравил вече.

Цветовите бяха тъй странни, че думите трудно могат да изразят онова скрито безпокойство, което пораждаха. Имаше тъмносиньо, матово като изящно украсен бокал от лазулит, но с трепкащи отблясъци, които издаваха пулса па невидим живот; имаше мораво, зловещо като одрана и разложена плът, но в него тлееше пламенна чувственост, която будеше смътни представи за Римската империя по времето на Хелегабал^[2]; имаше червено, крещящо като зърната на бодливата зеленика — човек неволно го свързваше с Коледа в Англия, със снега, с детското веселие, — но омекотено от някаква магия, то притихваше, за да добие нежния нюанс на гълъбова гръд; имаше наситено-жълто, което с необичаен порив преливаше в зелено, дъхаво като пролетта и чисто като искрящите струи на планински извор.

Кой би могъл да каже каква измъчена фантазия бе сътворила тези плодове? Те сякаш бяха от полинезийската градина на хесперидите^[3].

В тях имаше нещо живо, сякаш бяха създадени в ония тъмни времена, когато се е раждала и самата земя и формите на нещата още не са били окончателно затвърдени. Те бяха разточително пищни, натежали от тропически благоухания, стаили някаква своя тъмна страст. Това бяха омагьосани плодове; ако ги вкусиш, можеха да

разкрият пред теб бог знае какви тайни на душата и загадъчни палати на въображението. Помръкнали от неочаквани опасности, те можеха да превърнат човека в звяр или бог, ако ги изяде. Всичко здраво и естествено, всичко, свързано с обикновеното човешко щастие и простите радости на простите хора, се отдръпваше от тях в уплаха и все пак те излъчваха страшна притегателна сила и като плодовете на Дървото на познанието за Добро и Зло те изкушаваха с всички съблазни на неизвестното.

Най-сетне отместих поглед от картината. Разбрах, че Стрикланд е отнесъл тайната си в гроба.

— Рене, приятелю — чу се високият, весел глас на мадам Кутра, — какво правите там толкова време? Ето аперитивите. Попитай господина няма ли да пийне една чаша „Кенкин Дюбоне“.

— На драго сърце, госпожо — казах аз, като излязох на верандата.

Магията се развали.

---

[1] Ами да (фр.). Б. пр. ↑

[2] Прозвище на Басиан, жрец в храма на бога на слънцето Хелий, още като юноша провъзгласен за император на Рим (218–222 г.), водил безпътен живот, известен със своите оргии. Бил убит от заговорници. Б. пр. ↑

[3] Съгласно древногръцки мит хесперидите, дъщери на титана Атлас, пазели в градината златните ябълки, които Земята подарила на Хера в деня на сватбата ѝ със Зевс. Б. пр. ↑

LVIII

Дойде време да напусна Хаити. Според добрия обичай на острова всички, е които се бях срещнал тук, ми поднесоха подаръци: кошнички, направени от листата на кокосова палма, рогозки от панданус, Тиаре ми даде три малки перли и три бурканчета желе от гуава, което беше варила със собствените си пълнички ръце. Когато пощенският параход от Уелингтън^[1] към Сан Франциско, който спираше тук за двадесет и четири часа, наду сирената си, за да призове пътниците да се качат на борда, Тиаре ме притисна към обилната си пазва, тъй че ми се стори, че потъвам в развълнувано море, и долепи червените си устни до моите.

В очите ѝ заблестяха сълзи. И когато корабът бавно излизаше от лагуната, внимателно опипвайки пътя си през подводния процеп на рифа, а после се насочи към открито море, странна печал обзе сърцето ми. Бризът все още донасяше до нас приятните аромати на острова. Таити е много далеч и аз знаех, че повече няма да го видя. Още една страница от моя живот бе завършена и аз се почувствувах по-близо до неизбежната смърт.

След не повече от месец бях в Лондон. След като уредих някои работи, които не търпяха отлагане, си помислих, че мисис Стрикланд сигурно би желала да чуе това, което бях научил за последните години от живота на съпруга ѝ, и ѝ написах кратко писмо. Не я бях виждал отпреди войната и трябваше да намеря адреса и в телефонния указател. Тя ми определи ден и час да я посетя и аз отидох в малката спретната къща в Камдън Хил, която обитаваше сега. По това време тя приближаваше шейсетте, но годините не ѝ личаха и никой не би и дал повече от петдесет. Лицето ѝ — слабо и без много бръчки — бе от ония лица, които възрастта облагородява, и човек можеше да помисли, че на младини е била много по-красива, отколкото всъщност бе. Косата ѝ, все още пе съвсем бяла, имаше подходяща прическа, а черната ѝ рокля бе модерна. Спомних си, че бях чул как сестра и, която надживяла мъжа си само с няколко години, завещала пари на мисис

Стрикланд, и по вида на къщата и спретнатата слугиня, която ми отвори вратата, можех да съдя, че сумата е била достатъчна за една вдовица да поддържа прилично съществуване.

Когато бях въведен в гостната, видях, че мисис Стрикланд има и друг посетител, и щом узнах кой беше той, разбрах, че не случайно ме е поканила тъкмо в този час. Гостът се казваше Ван Буш Тейлър, беше американец и мисис Стрикланд ми го представи с чаровна усмивка за извинение пред него:

— Видите ли, ние, англичаните, сме тъй ужасно невежи. Простете ми, че ще се наложи да обясня кой сте. — Тогава тя се обърна към мен. — Мистър Ван Буш Тейлър е изтъкнатият американски критик. Ако не сте чели неговата книга, образованието ви непроситимо е било занемарено и вие трябва незабавно да поправите грешката. Сега пише нещо за скъпия Чарли и е дошъл при мен да му помогна.

Мистър Ван Буш Тейлър бе много слаб, с голяма плешива глава, а под огромния купол на черепа жълтеникавото му лице с дълбоки бръчки изглеждаше съвсем дребно. Беше тих и извънредно любезен. Говореше с акцент, типичен за Нова Англия, и в маниера му имаше такава безкръвна студенина, която ме накара да се запитам защо, за бога, той се бе заел с Чарлс Стрикланд. Очевидната нежност, с която мисис Стрикланд произнасяше името на съпруга си, ме развесели и докато двамата разговаряха, аз разгледах стаята. Мисис Стрикланд не изоставаше от времето. Нямаше ги вече някогашните тапети и строгите кретони, нямаше ги репродукциите на Ейрандъл, които украсяваха стените на гостната в Ашли Гардънс. Стаята пламтеше в ярки цветове и аз се питах дали мисис Стрикланд знаеше, че тези богати багри, които ѝ бе наложила модата, бяха дошли от виденията на един беден художник от остров в Южното море. Тя сама ми отговори на този въпрос.

— Какви чудесни възглавници имате — каза ѝ Ван Буш Тейлър.

— Харесват ли ви? — попита тя с усмивка. — Това е Бакст^[2].

На стените висяха цветни репродукции на няколко от най-хубавите картини на Стрикланд, направени от един предприемчив берлински издател.

— Картините ли гледате? — проследи погледа ми тя. — Разбира се, оригиналите са недостъпни за мен и се утешавам поне с това.

Издателят сам ми ги изпрати. За мен те са голяма утеха.

— Сигурно е много приятно да се живее покрай тях — каза мистър Ван Буш Тейлър.

— Да, те са тъй декоративни.

— Това е едно от моите най-дълбоки убеждения — каза мистър Ван Буш Тейлър. — Голямото изкуство е винаги декоративно.

Очите ми се спряха на голата жена, която кърми своето бебе, а до нея е коленичило малко момиче и държи цветенце пред безразличното дете. Отгоре ги гледаше една мършава, сбръчкана вещица. Това бе представата на Стрикланд за Светото семейство. Подозирах, че му бяха позирали онези, които живееха около него в къщата над Таравао, а жената с бебето бе Ата с първия му син. Дали мисис Стрикланд имаше някаква представа за всичко това?

Разговорът продължаваше и аз се удивлявах на тактичността, с която мистър Ван Буш Тейлър избягваше всички въпроси, които можеха да се окажат неудобни, и на умението на мисис Стрикланд, която, без да каже нито една лъжлива дума, даваше да се разбере, че отношенията ѝ с нейния съпруг винаги са били отлични. Най-сетне мистър Ван Буш Тейлър стана да си върви. Като взе ръката на домакинята, той я обсипа с изискани и твърде претенциозни думи на благодарност и ни остави.

— Надявам се, че не ви е отегчил — каза тя, щом вратата се затвори след него. — Понякога всичко това ми дотяга, но аз чувствавам, че съм длъжна да разкажа на хората каквото мога за Чарли. Има известна отговорност в това да си била съпруга на гений.

Тя ме погледна с онези свои добри очи, които си бяха останали все тъй предразполагащи и искрени както някога, преди повече от двайсет години. Запитах се дали не ми се подиграва.

— Вие, разбира се, сте престанали да работите? — попитах я аз.

— О, да — небрежно отвърна тя. — Аз работех повече като хоби, отколкото по други причини, и децата ме убедиха да продам всичко. Те смятаха, че се претоварвам.

Явно мисис Стрикланд беше забравила как някога бе изпаднала дотам, че да работи, за да си изкарва прехраната. В нея бе заложен безпогрешният инстинкт на всяка красива жена, че за нея е прилично да живее само за чужда сметка.

— Те са тук сега — каза тя. — Мислех, че ще се радват да чуят това, което имате да ни разкажете за баща им. Спомнете си Робърт, нали? Щастлива съм да ви съобщя, че той е предложен за Военния кръст.

Тя отиде до вратата и ги повика. Влезе висок мъж в костюм с цвят каки и със свещеническа яка, хубав и с известна тежест, но гледаше тъй откровено и чисто, както си спомням, че гледаше и като дете. Следваше го сестра му. Тя трябва да бе на същата възраст, на която беше майка ѝ, когато я видях за първи път, и много приличаше на нея. И тя създаваше впечатлението, че като малко момиченце е била по-хубава, отколкото всъщност бе.

— Предполагам, че няма да ги познаете — каза мисис Стрикланд с гордост и се усмихна. — Дъщеря ми сега е мисис Роналдсън. Нейният съпруг е майор от артилерията.

— Той е нещо като вечния войник — каза весело мисис Роналдсън, — затова е само майор.

Спомних си как много отдавна бях уверен, че тя ще се омъжи за офицер. Беше неизбежно. Тя имаше всички добродетели за офицерска съпруга. Любезна и приветлива, мисис Роналдсън вее пак не можеше да скрие дълбокото си вътрешно убеждение, че не е като другите. Робърт бе много оживен:

— Какъв късмет, че се оказах в Лондон при вашето завръщане — каза той. — Имам само три дни отпуск.

— Той едва чака да се върне — вметна майка му.

— Е, какво пък, ще си призная, че на фронта си живеем чудесно. Сприятелих се с отлични момчета. Това се казва живот... Войната, разбира се, е ужасно нещо и така нататък, но тя изважда на бял свят най-добрите качества на мъжа, в това няма съмнение.

Разказах им всичко, което бях научил за Чарлс Стрикланд на Таити. За Ата и момчето не сметнах за необходимо да спомена, но останалото предадох много точно. Като описах печалната смърт, млъкнах. Минута-две всички мълчахме. Робърт Стрикланд драсна клечка кибрит и си запали цигара.

— Бог забавя, ала не забравя — изрече той някак внушително.

Мисис Стрикланд и мисис Роналдсън набожно сведоха глави, което показваше, че според тях този цитат бе от Светото писание. Всъщност не бях убеден, че Робърт Стрикланд не храни същата

илюзия. Не знам защо, внезапно си помислих за сина на Стрикланд и Ата. Бяха ми казали, че е весел, безгрижен юноша. И аз го видях във въображението си на шхуната, където работеше, облечен само в дочен комбинезон; привечер, когато корабът се плъзга леко под гальовния бриз и моряците се събират на горната палуба, а капитанът и помощникът му се излягат в шезлонги и запущват лулите си, представих си го как танцува, танцува лудо заедно с още едно момче под скърцащите звуци на концертната. Над него — звездите и синьото небе, а наоколо пустинята на Тихия океан.

Дойде ми наум един цитат от Библията, но си замълчах, защото знаех, че за свещениците е кошунство, когато миряните навлязат в техните владения. Моят чичо Хенри, който дваисет и седем години бе викарий на Уитстейбъл, казваше в такива случаи, че дяволът винаги ще намери свещен цитат в своя полза. Той помнеше дните, когато само за един шилинг можеха да се купят тринайсет туземци от колониите.

---

[1] Може би се имат предвид копията на древни скулптури от известната сбирка на граф Ейрандъл. Б. пр. ↑

[2] Бакст Л. С. (Розенберг) (1866–1924) — живописец и декоратор. Б. пр. ↑

Издание:

Съмърсет Моъм. Луна и грош

Роман. Първо издание

Преводач Каталина Събева

Рецензент Жени Божилова

Редактор Мариана Екимова-Мелнишка

Редактор на издателството Анелия Бошнакова

Художник Мария Зафиркова

Художествен редактор Иван Кенаров

Технически редактор Пламен Антонов

Коректор Светла Карагеоргиева

Дадена за набор на 25.07.1985 г.

Подписана за печат на 18.X. 1935 г.

Излязла от печат месец януари 1985 г. Изд. № 1906

Книгоиздателство „Георги Бакалов“, Варна, 1986.

ДП „Стоян Добрев-Странджата“, Варна

Пор. № 166

W. Somerset Maugham. The Moon and Sixpence

Pan Books, Ltd London, 1981

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.